

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Галина ШУМИЦЬКА
Тетяня ГНАТКОВИЧ
Олеся КАЛИНИЧ

УКРАЇНСЬКА МОВА

9

Змістові відношення між частинами складносурядного речення

Змістові відношення	Сполучники
одночасність дій, подій, явищ, станів	і (й), та, ні ... ні ...
послідовність дій або станів	і (й), та
чергування дій, подій, явищ, станів	то ... то ... , не то ... не то ... , чи ... чи ...
несумісність, взаємовиключення дій, подій, явищ, станів	або ... або, чи ... чи
протиставлення дій, подій, явищ, станів	але, та, а, проте, зате, однак

Види складнопідрядних речень із підрядними обставинними частинами

Вид підрядного обставинного	Питання, на які вони відповідають	Сполучники та сполучні слова
місця	де? куди? звідки?	де, куди, звідки
часу	коли? відколи? доки? як давно?	коли, поки, доки, ледве, скоро, як
способу дії, міри і ступеня	наскільки? як? якою мірою?	як, мов, немов, наче, ніби, ніж
мети	з якою метою? для чого? нащо? навіщо?	щоб; для того, щоб
причини	чому? через що? з якої причини?	тому що, бо, від того що, через те що
умови	за якої умови?	коли, якби, якщо, як
порівняльні	як? як саме? подібно до чого?	як, ніби, наче, мов
допустові	незважаючи на що?	хоч, дарма що, зате, однак
наслідкові	–	так що

Галина Шумицька, Тетяна Гнаткович,
Олеся Калинич

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 9 класу
з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти
(з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавництво «Грамота»
2026

УДК 811.161.2*кл9(=511.141:477)(075.3)

III 96

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 20.08.2025 р. № 1164)*

Шумицька Г.

III Українська мова : підруч. для 9 кл. з навч. угорською мовою закл. загальн. середн. освіти (з аудіосупроводом). / Г. Шумицька, Т. Гнаткович, О. Калинич, А. Лукач, Є. Борисова. Київ : Грамота, 2026. 152 с.

ISBN

Підручник відповідає модельній навчальній програмі «Українська мова для класів з навчанням угорською мовою 5–9 класи» (авт. Гнаткович Т. Д., Шумицька Г. В., Борисова Є. Е., Лукач А. Ю.).

Подано мовленєву та мовну змістові лінії. Уведено поняття про синтаксис, пунктуацію, складне речення, безсполучникове складне речення. До вправ уміщено аудіосупровід на QR-кодах. Також додатково подано інтерактивний електронний додаток.

УДК 811.161.2*кл9(=511.141:477)(075.3)

Навчальне видання

*Шумицька Галина Василівна, Гнаткович Тетяна Дмитрівна,
Калинич Олеся Василівна, Лукач Андріанна Юліївна,
Борисова Єва Елемирівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 9 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти (з аудіосупроводом)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали з інтернет-видань, що перебувають у вільному доступі.

Редакторка *Н. Забаштанська*. Художнє оформлення *Н. Антоненко*
Технічне редагування *Л. Ткаченко*. Комп'ютерна верстка *О. Руденко*
Коректорки *С. Бабич, С. Залозна*

Над інтерактивним електронним додатком до підручника працювала *О. Грозна*.

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 12,35. Обл.-вид. арк. 9,03. Тираж пр. Зам. №

Видавництво «Грамота». 01033, м. Київ, вул. Паньківська, 25, оф. 15.

Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua. www.gramota.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

— інтерактивний електронний додаток до підручника.

© Шумицька Г. В., Гнаткович Т. Д., Калинич О. В., Лукач А. Ю., Борисова Є. Е., 2026

© Видавництво «Грамота», 2026

ISBN

Шановні учні й учениці!

Дев'ятий клас — ще одна сходинка вашого зростання. Ви пізнаєте світ, навчаєтеся розуміти його. Це неможливо зробити без спілкування. Щоб допомогти вам стати цікавими співрозмовниками, які грамотно та влучно висловлюють думки, розуміють та аналізують зміст прочитаного, ми створили цей підручник — він завершує курс вивчення української мови.

Готуючи підручник, ми намагалися не тільки пояснити навчальний матеріал, а й зробити його зрозумілим і легким для сприйняття. Тому правила подано у формі таблиць і схем.

Увесь матеріал, поділений на параграфи, передбачає вивчення теорії та формування навичок грамотно будувати речення, доречно вживати розділові знаки.

Також підручник покликаний допомогти вам готуватися до НМТ з української мови — іспиту, без якого неможливо вступити до закладу вищої освіти. Ми подаємо зразки тестів ЗНО минулих років, а також пояснення до них.

Важливе місце в підручнику належить роботі з текстом, адже сучасній людині необхідно читати вдумливо, розуміти й запам'ятовувати зміст прочитаного. Ці знання знадобляться вам і в студентські роки, і в дорослому житті.

Успіхів вам у навчанні!

Авторки

Умовні позначення:

	— робота в групах;		— словник;
	— робота в парах;		— українсько-угорський словник;
	— вправа з ключем;		— гра;
	— моделювання життєвої ситуації;		— творче завдання;
	— лінгвістичне дослідження;		— увага;
	— мозковий штурм;		— домашнє завдання.

§ 1 Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування та впливу

1. Уявіть, що ви потрапили на острів, де в місцевих племен відсутня мова. Придумайте, як спілкуватися з мешканцями острова. Озвучте свої ідеї в класі.

- Як ви думаєте, чи важлива мова в житті суспільства? Чи можна прожити без мови? Для чого вона вам потрібна? Людині достатньо знати одну мову чи кілька? Що ви робите, щоб вивчати й удосконалювати знання мови / мов? Озвучте свої думки в класі.

2. Прочитайте текст.

Слова накочуються на мене легіонами — то поверхові й непосидючі, як горобці; то глибинні, добуті з дна прадавніх криниць; то стерті, як копійки, що роками котяться з рук у руки; то цілком новенькі, мовби лише вчора в якійсь кузні викувані; то рідні й прості, як тато з мамою; то солодкі, як мед; то колючі, із чужоземним акцентом. Слова напливали на мене повинню, дев'ятим валом, обступаючи зусібіч, як зело в полі, як дерева в лісі, як хмари в небі; вони літали, як птахи, повзали, як змії, і плавали, як риби (*В. Федорів*).

- Із чим би ви порівняли слова? Обґрунтуйте свій вибір.

3. Прочитайте текст. Ознайомтеся із цитатами видатних людей про мову та мовлення.

Жодне суспільство, на якому б рівні розвитку воно не перебувало, не може існувати без мови. Це стосується всіх народів, усіх шарів

і прошарків суспільства та кожної людини окремо.

Сучасна українська мова є однією з найбагатших і найрозвиненіших мов світу. Вона виконує функції. Найбільш важливими серед них, як вважають мовознавці, є комунікативна, номінативна, експресивна, ідентифікаційна, мислетворча, естетична, культурна, гуманістична й виховна.

1. Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову. Ми повинні бути свідомі того, що мовна проблема для нас актуальна й на початку XXI століття, і якщо ми не схаменемося, то матимемо дуже невтішну перспективу (*Л. Костенко*). 2. Найбільша розкіш у світі — це розкіш людського спілкування (*А. де Сент-Екзюпері*). 3. Коли всі мислять однаково, значить, що ніхто не мислить (*Г. Гегель*). 4. Межі моєї мови означають межі мого світу (*Л. Вітгенштейн*). 5. Мова — це не тільки засіб спілкування, а й передання вже готових думок... Набагато серйозніша її місія — бути способом народження тих думок: коли немає мови, людині просто-напросто немає чим думати (*О. Забужко*).

- Опрацювавши запропонований матеріал, розкажіть про основні функції мови.

4. Прочитайте прислів'я. З'ясуйте, яка тема об'єднує кожну групу народних прислів'їв і приказок. Продовжте думку, висловлену у виділеному прислів'ї (*усно*).

I. Слова треба зважувати, а не рахувати. Домовлятися треба словами, а не кулаками. До нього говорити — як до стовпа (об стіну горохом). Йому що не говори, як до гори. Розуміє з пів слова. Без мови не підійдеш і до корови (*нар. тв.*).

II. Від теплого слова й лід розмерзається. Слово може врятувати людину, а може й убити. **Гостре словечко коле сердечко.** Словом більше болю завдають, як коли шкуру деруть. Не бий дубцем, а карай слівцем! Уміє зуби заговорити (*нар. тв.*).

III. Як не знаєш, прочитаєш. Де розумом не дійду, то в книжці знайду. Людина без книжки — риба без води. Розумній голові досить два слова. Хто багато питає, той багато знає. Якби ми знали, то б вас не питали. Хто мудро мовчить, той добре говорить (*нар. тв.*).

5. Наведіть цитати визначних угорських діячів про мову (*чотири-п'ять*). Користуючись словником, перекладіть їх українською мовою.

6. Прочитайте текст (с. 6). Розкажіть, як ви користуєтеся якимсь онлайн-ресурсом (застосунком) для покращення рівня володіння українською або рідною мовою.

Команда освітнього проєкту «Мова — ДНК нації» створила перший мобільний застосунок «Мова» для вдосконалення знань з української мови на платформах «iOS» та «Android». Завдяки застосунку всі охочі матимуть змогу пригадати основні правила правопису, дізнатися про фразеологізми й синоніми, навчитися правильно наголошувати слова й позбутися росіянізмів. Крім того, зареєстровані користувачі зможуть перевіряти знання та одночасно навчатися, виконуючи тематичні вправи.

«Для вивчення іноземних мов є багато застосунків, а от для вивчення української не було. Ми вирішили це виправити, оскільки відчували таку потребу. Багато людей хочуть удосконалювати свої знання з української мови, а ми намагаємося їм допомагати — створюємо для цього сучасні інструменти. Я вдячна команді, яка повірила в ідею і з таким натхненням реалізувала її, безкоштовно працюючи після роботи й у вихідні», — розповіла Наталія Клименко — засновниця проєкту «Мова — ДНК нації».

Над розробленням застосунку працювали: Віталій Благодір, Олександр Клименко, Павло Мельник-Крисаченко.

Застосунок «Мова» можна безкоштовно завантажити в Google Play та App Store. Згодом він буде доступним і для Windows Phone.

Розробники планують зробити застосунок більш персоналізованим, щоб пропонувати кожному користувачеві інформацію, корисну саме для нього. Крім того, команда проєкту працює над удосконаленням сайту й уже скоро запропонує новий тип вправ для зареєстрованих користувачів (з інтернету).

- Об'єднайтеся в три групи. Підготуйте проєкт на тему «Мовний застосунок у вашому житті». Презентуйте в класі.

**Українсько-
угорський
словник**

дубець — vastag bot
завдавати — okoz
зело — zöld, légyszárú növényzet
прошарок — réteg
свідомий — tudatos

7. Продовжте вислови.

1. Для мене рідна мова — це 2. Для мене українська мова — це 3. Значення мови для народу полягає в 4. Кожен громадянин України повинен розуміти, що мова — це 5. Мову береже й творить не тільки закон, а й 6. Вивчення мов допоможе мені

- Зіставте їх із висловами ваших однокласників та однокласниць на уроці.

§ 2 Систематизація та узагальнення вивченого у 8-му класі

8. Дайте відповіді на запитання.

- Що називаємо *реченням*?
- Які ви знаєте речення за будовою?
- Яке речення називаємо *простим*?
- Яке речення називаємо *складним*?
- Які види речень ви вивчили у 8-му класі?
- Чим можуть бути ускладнені прості речення?
- Із чого складається граматична основа речення? Назвіть відомі вам другорядні члени речення.
- Які речення називаємо *поширеними*, а які — *непоширеними*?
- Які речення називаємо *односкладними*, а які — *двоскладними*?
- Які типи односкладних речень ви пам'ятаєте?

9. Прочитайте вірш. Які поетичні вислови допомагають розкрити його основну думку?

УКРАЇНА

Дужче і дужче кругом
пісня гримить солов'я.
Гори мовчать над Дніпром,
це — Україна моя.
В небі шумлять літаки,
коні залізні — в полях.
Гордим розливом ріки
цвіт весняний по садах.
Світлі ідуть матері,
зір їх красою сія.
Сонце і пісня вгорі,
це — Україна моя.

В. Сосюра

- Знайдіть у кожному реченні граматичну основу (*усно*). Яких речень більше — односкладних чи двоскладних?

10. Прочитайте текст. Перепишіть його. Визначте та підкресліть у кожному реченні граматичну основу. Назвіть другорядні члени речення і підкресліть їх. У чому полягає різниця між реченнями односкладними та двоскладними, поширеними й непоширеними? Поясніть уживання розділових знаків (*усно*).

ЗОЛОТИЙ ПІСОК

— Ваше життя — мандри. Що вас кличе в дорогу? — питали Андрія Ворона.

- Цікавість, — відповідав він.
- Цікавість до чого?
- Цікавість побувати там, де ще не був. Побачити те, що не бачив. Почути те, чого не чув.
- І знаходите все очікуване?
- Ще й неочікуване.
- Що?
- Золотий пісок у черевиках.
- Та ви багата людина!
- О так! Маю цілі золоті гори... (М. Дочинець).

- Подумайте, що мотивує людей і вас особисто вирушити в подорож. А куди б ви хотіли поїхати? Обговоріть у класі подорож своєї мрії.

11. Перепишіть речення в такому порядку:

- А** із простим дієслівним присудком
- Б** зі складеним дієслівним присудком
- В** зі складеним іменним присудком

1. Його обличчя розпливлося в усмішці. 2. Він, видно, звик підкорювати. 3. Я навіть спробувала усміхнутися. 4. Цей ранок, схоже, був незвичайним для нас обох... 5. Серце захоллоло і сховалося в п'ятки. 6. Я не могла повірити своєму щастю. 7. Мій організм був у стані цілковитого стресу. 8. Тепер оте примарне дитинство здавалося мені дуже далеким. 9. Цілий день я провалялася в ліжку (за С. Грищенко).

12. Прочитайте текст. Визначте його тему. Які ще книги, написані в Русі, вам відомі? А яка ваша улюблена книжка? Розкажіть про неї в класі.

Рукописна книга була великою цінністю. Її писали на пергаменті, писали довго, роками. Книги берегли, їх переплітали в міцні оправи з металевими замками, сторінки прикрашали численними ініціалами, заставками, мініатюрами. На щастя, до наших днів збереглося кілька рукописних книг XI–XII ст., переписаних та оздоблених давньоруськими майстрами. Найдавніша з них — Остромирове Євангеліє. Книгу було написано в 1056–1057 роках за часів князювання в Києві Ізяслава Ярославича для новгородського посадника Остромира, певно, найзаможнішого боярина... Це урочистий великий фоліант, написаний на пергаменті красивим шрифтом, так званім уставом (за Ю. Асєєвим).

- Знайдіть у тексті та выпишіть:
 - речення зі складеним іменним присудком;
 - односкладне неозначено-особове речення;
 - речення, у якому одночасно є вставне слово й відокремлене означення.
- Підкресліть члени речення в кожному виписаному реченні.
- Виконайте дослідження кожного виписаного речення за алгоритмом.

Алгоритм дослідження двоскладного речення

1. Запишіть речення.
2. З'ясуйте вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Укажіть вид речення за емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
4. Визначте граматичну основу, доведіть, що речення двоскладне.
5. Охарактеризуйте головні члени речення — підмет і присудок.
6. Визначте вид речення за наявністю другорядних членів (поширене чи непоширене).
7. Охарактеризуйте спочатку другорядні члени групи підмета, а потім — групи присудка.

13. Повторіть теоретичний матеріал про головні й другорядні члени речення та підготуйтеся до тематичного оцінювання, виконавши завдання самостійно й звіривши свої відповіді з правильними.

ЗНО — це просто

З'ясуйте, яким членом речення є виділений фрагмент.

Член речення

- 1 підмет
- 2 іменна частина складеного присудка
- 3 означення
- 4 додаток

Речення

- А Життєвий успіх людини часто пов'язаний з умінням *спілкуватися*.
- Б Мовлення — надзвичайно важливий *чинник* порозуміння між людьми.
- В Умовою успішного спілкування є *знання* правил мовного етикету.
- Г Той самий комунікативний *намір* можна здійснити по-різному.
- Д Конфлікти можуть виникати *через* невдалий *добір* мовних засобів.

Міркуйте так!

До слова *знання* можна поставити питання *хто? що?* Воно означає поняття, про яке йдеться в реченні. Отже, це підмет, виражений іменником.

Слово *чинник* пояснює підмет, до нього можна поставити питання *що?* Отже, це частина складеного іменного присудка, виражена іменником.

Слово *спілкуватися* розташоване біля додатка, пояснює його, можна поставити питання *яким?* Отже, це неузгоджене означення, виражене іменником.

До сполуки *через добір* можна поставити питання від присудка *з якої причини?* Отже, це обставина причини, виражена іменником із прийменником.

До слова *намір* можна поставити питання *кого? що?* Отже, це додаток.

Відповіді: 1В, 2Б, 3А, 4Г.

14. Пригадайте вивчене про види односкладних речень. Заповніть таблицю в зошитах, записуючи різновид речення, визначеного правилом. Наведіть приклади (*усно*). Скористайтеся для цього реченнями, поданими після таблиці, вибравши з-поміж них тільки односкладні.

Форма вираження головного члена односкладного речення	Вид односкладного речення
1. Дієслово 1-ї або 2-ї особи однини чи множини дійсного або наказового способу.	
2. Дієслово у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу або у формі множини минулого часу дійсного способу.	
3. Дієслово 2-ї особи однини або множини дійсного чи наказового способу (дія стосується узагальненої особи, тому це найчастіше прислів'я і приказки).	
4. Безособові дієслова; особові дієслова, ужиті в безособовому значенні; інфінітив зі словами <i>можна, треба, доцільно, неможливо, не варто</i> та ін.; дієприкметникові форми на -НО, -ТО .	
5. Іменники в називному відмінку або кількісно-іменні словосполучення.	

1. Почало благословлятися на світанок (*В. Гжицький*). 2. У лісі немов посвітлішало (*П. Воронько*). 3. Любіть же Україну і людство любіть! 4. Тужу за вами, солов'ї України! (*М. Рильський*). 5. Чесне діло роби сміло (*нар. тв.*). 6. Я люблю свою хату поліську... Я люблю свій зажурений ліс... (*Д. Фальківський*). 7. Блакитний вечір. Шум акацій (*В. Сосюра*). 8. Се любов моя плаче так гірко (*І. Франко*). 8. Без води каші не звареш (*нар. тв.*). 9. Збирали пізні гречки (*М. Коцюбинський*). 10. Зима. Холоднеча. Засніжений ліс (*М. Стельмах*).

15. Замініть двоскладні речення односкладними (безособовими чи означено-особовими) і запишіть (за зразком). Чи змінився характер висловлюваної думки? Виконайте дослідження двох односкладних речень за алгоритмом (с. 11).

Зразок. Вода розірвала греблю. — Водою розірвало греблю.

1. Вода розірвала греблю. 2. Пахне спечений хліб. 3. З відкритих дверей віє холод. 4. Архітектори спроектували нове місто. 5. Я був веселий. 6. У полі запахи волошки. 7. Я знаю свого друга давно. 8. Про наше шкільне свято багато писали. 9. У статті згадували про милосердя. 10. Я люблю читати у вільний час (*з інтернету*).

Алгоритм дослідження односкладного речення

1. Запишіть речення.
2. З'ясуйте вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Укажіть вид речення за емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
4. Визначте граматичну основу. Доведіть, що речення односкладне.
5. Визначте вид односкладного речення (з головним членом у формі присудка — означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове чи безособове; з головним членом у формі підмета — називне).
6. Охарактеризуйте головний член речення.
7. Визначте вид речення за наявністю другорядних членів (поширене чи непоширене).
8. Охарактеризуйте другорядні члени речення.

16. Прочитайте текст. Випишіть із нього тільки односкладні речення, укажіть їхній вид. Виконайте дослідження двох речень (за вибором, усно).

Скелі й вода. Уже осінь. Безлюдні пляжі. Хвиля розбурхано б'є в береги. Сидимо на камені, що колись, може, під час землетрусу, обвалився в море. Неподалік стирчить із води інший уламок скелі. На ньому, напівзатопленому, чайка незворушно стоїть, велика, тонконога. Справжня чайка (О. Довженко).

17. Розгляньте репродукцію картини. Визначте, що на ній зображено. Яким настроєм вона перейнята? Складіть за картиною невеликий твір-опис. Запишіть його. Проаналізуйте, які речення ви використали у своїй роботі (усно).

Й. Бокшай. Осінь у Карпатах

18. Прочитайте текст.

У 1046 р. Анастасія, середня дочка Ярослава Мудрого, була видана заміж за Андрія (Ондраша) I — угорського короля. Завдяки цьому

шлюбу король Андрій I утвердив свої позиції на угорському троні. Королева Анастасія після смерті свого чоловіка відігравала помітну роль у державних справах, зокрема допомагала здобути трон і ствердитися на престолі своєму сину Шоломону. Вийшовши заміж удруге, вона залишилася регентшею.

З іменем Анастасії пов'язують заснування монастирів у Вишеграді та Пормові. Вона сприяла заснуванню монастиря на Чернечій горі в Закарпатті. Імовірно, багато ченців прибуло сюди разом з Анастасією з Русі. Після смерті Ондраша та сходження на престол його брата Бели I Анастасія вимушена була жити у вигнанні аж до смерті. За переказами, вона померла в монастирі Адмунт в Австрії (за Т. Чеховською).

- Пригадайте, які речення називаємо *ускладненими*. Чим саме може бути ускладнено речення? Знайдіть у тексті та выпишіть ускладнені речення. З'ясуйте вид ускладнення.
- Знайдіть в інтернеті інформацію про королеву Угорщини Анастасію та її зображення. Підготуйте за ними презентацію або слайд-шоу. Дотримуйтеся академічної доброчесності.
- Розкажіть про це в класі.

Пригадайте!

Просте речення може бути ускладнене відокремленими членами речення, вставними та вставленими конструкціями, однорідними членами речення та звертаннями.

- Виконайте завдання в тестовій формі.
- Вставного слова **НЕМАЄ** в реченні
 - Біда, кажуть, не сама ходить, а з дітками.
 - Люди кажуть, що я весела вдачею.
 - Може, якось на світанні стану кленом я.
 - Старенька груша дихає на пальці, їй, певно, сняться повні жмені груш.
 - Вставним словом ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)
 - Як не гуляла війна по висоті проте не все ще спалила.
 - У ці дні в школах панує тиша адже канікули настали.
 - На думку професора посилається більшість викладачів.
 - Можливо блискавиць крило ці горді коси заплело.
 - Правильно відокремлено звертання в реченні
 - Не хилися явороньку, ще ти зелененький, не журися козаченьку, ще ти молоденький.
 - Ой не світи, місяченьку не світи нікому.
 - О, мово рідна, ти — мій скарб!
 - Брати і сестри, думаймо гаразд — від нас чекає мудрості Україна.

Однорідні означення	
Характеризують предмет з одного боку (за розміром, кольором, смаком тощо). Їх можна замінити одним словом.	На лузі цвіли жовті, червоні, голубі та білі квіти. (Порівняйте: На лузі цвіли барвисті квіти.)
Указують на споріднені ознаки предмета, явища.	Вчителька промовляла до нас сердечні, теплі слова.
Підсилюють, пояснюють одне одного.	Обережні, приглушені кроки наполохали зайченя.
Означення-епітети (означення-синоніми, означення-антоніми).	З другого берега доносилося сумна, журлива пісня.
Після означуваного слова — іменника.	Часто твори Мирослава Дочинця можна розбирати на цитати — влучні, глибокі й водночас мудрі .
Поруч стоять спочатку прикметник або дієприкметник, а потім — дієприкметниковий зворот; тобто спочатку стоїть непоширене означення, а потім — поширене.	Ожиємо новим ми, повнішим / любов'ю огрітим життєм... (І. Франко)

Неоднорідні означення	
Характеризують предмет із різних боків, їх не можна замінити одним словом: Ранковий легкий вітер грався з листочками дерев.	Можуть бути виражені:
Спочатку стоїть поширене означення (дієприкметниковий зворот), а потім — непоширене: Укритий пилюкою сірий степ чекав на дощ.	а) займенником і прикметником чи дієприкметником: Цьогоріч наш веселий клас прощається зі школою.
	б) прикметником і дієприкметником: Бабуся мала мозолясті натруджені руки.
	г) якісним прикметником і відносним: Постукала весна в прозорі кришталеві вікна.
	в) числівником і прикметником: Перший зимовий день видався напрочуд теплим.

19. Випишіть словосполучення з неоднорідними означеннями, потім — з однорідними. Поставте коми між однорідними означеннями.

Обвітрене веснянкувате обличчя, рожевий сонячний промінь, ізмарагдовий зеленавий відтінок, тремтячий тьмянний вогник, знеможений безсилий дідусь, далекі повиті ніччю горизонти, довгий літній день, очевидний беззаперечний доказ, тихий неясний звук, стриманий неговіркий хлопець, стомлене худе лице, вилицювате серйозне обличчя, останній мій рекорд, льодяна покрита кригою гірка, тьмянний осінній вечір.

- У кожному словосполученні підкресліть другу від початку букву. Утворіть із цих букв слова, які доповнять вислів: «Лиш ... — ... жить!»

ЗНО — це просто

Прочитайте речення (цифра позначає попередній розділовий знак).

Аналізуючи збірку «Замість сонетів і октав», (1) розуміємо, (2) що Тичина сприйняв настанову Олександра Скрябіна щодо вираження в мистецтві модерних, (3) народжених часом ідей, образів засобами оригінального (4) поетичного стилю — (5) дисонансної співзвучності та нестійкої гармонії.

НЕПРАВИЛЬНИМ є обґрунтування вживання розділових знаків, запропоноване в рядку

- А кома 1 — при відокремленій обставині
- Б кома 2 — перед підрядною частиною складного речення
- В кома 3 — при відокремленому означенні
- Г на місці цифри 4 коми немає, оскільки означення не є однорідними
- Д тире 5 — при відокремленій прикладці

Міркуйте так!

Кому 3 в завданні обґрунтовано як кому при відокремленому означенні. Насправді це кома при однорідних означеннях, адже непоширене й поширене означення, які розташовані в реченні поруч, є однорідними.

Інші знаки пояснено правильно.

Відповідь: В.

20. Прочитайте текст.

Бог дав людині зразок перебування на землі — навколишню природу. Він відокремив її від людини, поставив збоку, залишив для споглядання, прикладу, науки й наслідування досконалості Свого творіння недосконалій людині. І дивується, певне, Господь, коли й де помилився, допустивши до того, що наділена розумом істота не чує і не відчуває гармонії природи, безжально нівечить її, знищує себе помислами своїми та ділами, двоєдушністю і фальшю, ненавистю та заздрістю, властолюбством і жорстокістю.

Людина знищує храм природи, топче й руйнує її довершеність (за Р. Іваничуком).

- Яку важливу тему висвітлює автор?
- Випишіть із тексту речення з однорідними членами речення, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі. Виконайте дослідження одного речення з однорідними членами речення (за вибором) за алгоритмом.

Алгоритм дослідження простого ускладненого речення

1. Запишіть речення.
2. З'ясуйте вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Укажіть вид речення за емоційним забарвленням (окличне чи неокличне).
4. Визначте граматичну основу. Доведіть, що речення двоскладне.
5. Охарактеризуйте головні члени речення — підмет і присудок.
6. Визначте вид речення за наявністю другорядних членів (поширене чи непоширене).
7. Якщо є, охарактеризуйте спочатку другорядні члени групи підмета, потім — групи присудка.
8. Визначте, чи є в реченні ускладнювальні елементи (ускладнене чи неускладнене).
9. Якщо речення ускладнене, то вкажіть, чим саме: однорідними членами речення, відокремленими членами речення, звертанням чи вставною конструкцією.

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Відокремлений додаток є в реченні

- А** Я хочу встати вранці, на зорі.
- Б** За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив.
- В** Андрій, Данилів син, звичайним став шевцем.
- Г** Берізку, ніжну і струнку, цілує вітер кучерявий.

2. Відокремлена обставина є в реченні

- А** На Катерину, на дитя своє єдине, тільки поглядає.
- Б** Осіннє небо дивиться на Львів — шляхетних мурів профіль старовинний.
- В** Мовчать каштани, стомлені і мляві.
- Г** Куди ж душа між буднями кочує, марнуючи відпущений їй час?

3. Відокремлене означення є в реченні

- А** Я не знаю нічого ніжного, окрім берези.
- Б** На світі все знайдеш, крім рідної матері.
- В** Тихі конвалії, ніжні і білі, вже не розплющать срібних повік.
- Г** Поволі з вечірніх туманів земля, засинаючи, п'є.

21. Прочитайте текст.

До Мукачева я вперше приїхав 1976 року. Знайомитися з дівчиною. Сподобалася і дівчина, і місто... Мукачево привертало, притягувало, чарувало. І я здався на той поклик.

З того часу я видивився його, виходив, відчув, бо місто стає місцем сили, коли пізнаєш його очима, ногами, рецепторами спинного мозку, а головне — починаєш віддавати йому більше, ніж береш (*за М. Дочинцем*).

- Як ви розумієте вислів *місце сили*? Чи є у вас такі місця? Розкажіть про них у класі.

- Випишіть із тексту речення з однорідними членами речення, підкресліть їх.

Пригадайте!

Звертання, вставні слова, словосполучення та речення **не є членами речення**.

22. Прочитайте виразно текст.

Психологи стверджують, що кожній людині потрібне хобі. Мабуть, це справді так. По-перше, хобі — це відпочинок для душі, по-друге, це — можливість відкрити світу щось нове, не сказане ще ніким. Таке захоплення дарує людині естетичне задоволення, самовдосконалення, вирізняє її серед інших, а ще, до речі, має значний терапевтичний ефект. Різноманіття захоплень просто вражає: колекціонування, спорт, полювання, рибальство, фотографування. Усе перелічити просто неможливо! Особливо цікавими є творчі вподобання, які потребують певних рис характеру, а саме: терпіння, креативності, ретельного обдумування тощо. Вишивання хрестиком і бісером, плетіння з газет, виготовлення листівок, різьблення, декупаж, малювання — усе це робить ваше життя яскравим і неповторним *(з календаря)*.

- Поясніть, у яких реченнях є ускладнювальні елементи та які *(усно)*. Випишіть речення зі вставними словами та словосполученнями. Поясніть уживання в них розділових знаків *(усно)*.
- Чи є у вас хобі? Розкажіть про нього в класі.

23. Прочитайте текст і виконайте завдання *(деякі розділові знаки пропущено)*.

Ой летіть вітри буйні зашуміть калиновим гіллям край вікна, розбудіть матір шелестом поривним. І повідайте вітри про найменшого сина Миколу, що його не обіймала матір, не виряджала на війну, і що йому наказу не давала материнського. Розкажіть ви буйні вітри що живий син Микола, живий, здоровісінький. Тільки сивина рясна вкрила скроні, як паморозь осіння...

Не забув тебе мати молодший син...

Мовчи серце! Стань твердим, як кремінь! Ні однієї сльози з очей, бо сльоза зір соколиний затуманить...

— Де ви сини мої? Чи діждуся вас? Чи побачуся з вами?

Б'ється калинове гілля, стукає, наче повідати хоче про добру вість, що її принесли швидкі вітри... *(А. Шиян)*.

- Які почуття у вас викликає текст? Випишіть із нього речення зі звертаннями, уставляючи пропущені розділові знаки.

Запам'ятайте значення слів

Альтруїзм — безкорисливе прагнення до діяльності на благо інших; протилежність до егоцентризму. Це різновид самозречення.

- **Вилицюва́тий** — з великими, випнутими вилицями (опуклими кістками черепа, що містяться між оком і верхньою щелепою).
- **Дисо́нанс** — співзвуччя, що сприймається на слух як негармонійне, незлитне.
- **Кіфа́ра** — давньогрецький струнний щипковий музичний інструмент, споріднений із лірою, але ширший і коротший від неї.
- **Ре́гент, ре́гентша** — особа, яка в монархічних державах тимчасово править замість монарха (під час неповноліття, хвороби чинного монарха).

Українсько-угорський словник

бранець — rab
завада — akadály
зворушений — meghatódott
морок — köd
нівечити — megrongál
овації — taps
оздоба — díszítés
первозданний — elsődleges

раритетний — ritka
ретельний — gondos
терапевтичний — gyógyító
тесаний — faragott
хмиз — tűzifa
чернець — szerzetes
чинник — tényező
шлюб — házasság

Об'єднайтеся в групи. Підготуйте та проведіть у класі пресконференцію на тему «Просте ускладнене речення». Форма виступу може бути довільною. Щоб зацікавити слухачів, в оригінальній і доступній формі розкрийте особливості простого ускладненого речення. Для цього наводьте приклади з реклами, кінофільмів, соціальних мереж тощо.

Мета пресконференції — обговорення важливих питань щодо простого ускладненого речення як проміжної ланки між простим і складним реченням.

24. Прочитайте речення. З'ясуйте, чи правильно їх побудовано.

1. Прийшовши зі школи, хлопця першою зустріла кішка. 2. Говорячи про це, тобі навіть не спало на думку, що я вже тут. 3. Завершивши роботу, він був викликаний додому. 4. Більшість птахів не лишаються у нас зимувати, а, вивівши потомство, летять у теплі краї. 5. Я ішов, не обертаючись. 6. Осінь повелася спочатку суворо, увійшовши у свої права. 7. Та хіба нам сидіти, згорнувши руки. 8. Починаючи із кінця січня, у нас почнуться лекції.

- Відредагуйте речення, правильно вживаючи відокремлені члени. Запишіть їх. Поясніть уживання розділових знаків (усно).

§ 3. Основні відомості про складне речення. Складні речення без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язком

25. Пригадайте вивчене та дайте відповіді на запитання (усно).

- Що називаємо *реченням*?
- Які види речень за наявністю головних членів ви знаєте?
- Яка різниця між односкладними та двоскладними реченнями?
- Чим може бути ускладнене просте речення?
- Які бувають речення за будовою?
- Яке речення називаємо *простим*?
- Яке речення називаємо *складним*?

26. Послухайте текст. Визначте тему. Поміркуйте, що відображає заголовок — тему чи основну думку тексту.

НАЙВИЩИЙ ЗАКОН СПРАВЕДЛИВОСТІ

У кожної людини є доля. Є вона в землі, у народу, нації, держави. Над кожним із нас тяжіє найвищий закон справедливості, однаковий і в космосі, і на Землі. Суть його в тому, що кожний зрештою одержує по заслугі. Тобто, чинячи добро чи зло, ми потрапляємо під певні закони, що діють бумерангом.

У своєму житті людина неначе рухається по спіралі, де на кожному новому витку пожинає результати того, що вчинила на попередньому. Є мовби велика реєстрова книга, де «записано» все. Згадаймо біблійний сюжет про ангела-хранителя, який заносить до книги Небесного суду все, що людина скоїла на своєму віку — доброго чи поганого.

Тяжкі провини предків можуть вплинути й на долю нащадків. Добродіяння ж роблять славу родоводу. Поки вина предків не буде спокутана корисними вчинками нащадків, страждатиме родове дерево. Або, як каже народ: «Увесь рід нещасливий». Нещасливі родини й роди — то гіркі плоди з тієї ниви, яку засівали злом далекі чи близькі пращури.

Тому в кожного має бути розвиненим внутрішній контролер — совість. Треба утримувати себе від поганих учинків, лихих намірів. Зло довго не забувається і породжує зло. Добро примножує добро, торує шлях справедливості, до якої прагнуть у всі віки люди (*К. Мотрич*).

- З'ясуйте, які речення за будовою (прості чи складні) переважають у тексті. Висловте думку щодо того, які із цих речень є більш інформативними.

Запам'ятайте!

Складнім називаємо речення, у якому його частини мають будову простих речень та об'єднані в одне ціле за змістом та інтонаційно. Наприклад: *Душа моя плаче, та сльози не ринуть потоком буйним* (Леся Українка).

Прості речення можуть поєднуватися у складні двома основними способами.

1. За допомогою **інтонації** і **сполучників** або **сполучних слів**. Такі складні речення називаємо **сполучниковими**. Наприклад: *Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ* (І. Огієнко). *Ще назва є, а річки вже немає* (Л. Костенко).

2. За допомогою **інтонації** (без сполучників чи сполучних слів). Такі складні речення називаємо **безсполучниковими**. Наприклад: *Ще сонячні промені сплять — досвітні огні вже горять* (Леся Українка).

Складні сполучникові речення поділяємо на складносурядні та складнопідрядні.

Складні речення із сурядними сполучниками — це **складносурядні речення**. Їх утворюємо з кількох рівноправних, незалежних одна від одної частин, з'єднаних сурядним зв'язком, подібним до зв'язку між однорідними членами речення.

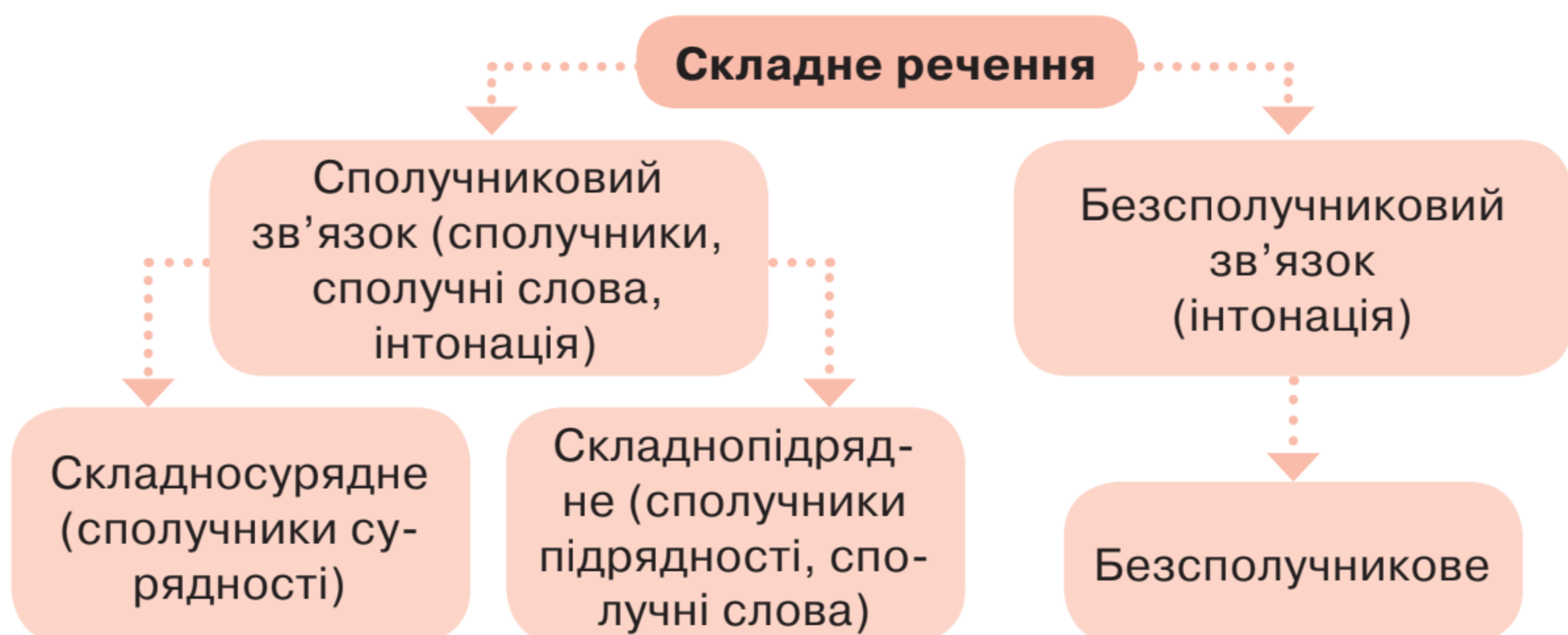
Складні речення з підрядними сполучниками та сполучними словами — це **складнопідрядні речення**. У них одна частина залежить від іншої і пов'язана з нею підрядним зв'язком.

За метою висловлювання складні речення, як і прості, поділяємо на розповідні, питальні й спонукальні.

Розповідні	Питальні	Спонукальні
<i>Яким теплом, якою добротою та материнською ласкою віє від тебе, рідна хато!</i> (І. Цюпа).	<i>Де ж та доля, де та правда, що ми дожидали?</i> (М. Рильський).	<i>Благословенна будь, родино, де в згоді сестри і брати</i> (М. Ткач).

Речення можуть бути емоційно забарвленими — **окличними**.

27. Розгляньте схему та дайте відповіді на запитання.

1. Назвіть основні види складних речень.
2. Назвіть види складних сполучникових речень. Чим вони відрізняються?
3. Як поєднані частини складносурядного речення?
4. Як поєднані частини складнопідрядного речення?
5. За допомогою чого поєднані частини безсполучникового речення?

28. Утворіть із наведених речень можливі синонімічні складні, уставляючи замість крапок сполучники або розділові знаки (за зразком).

Зразок. Зійшло сонце. Висохла роса. — Зійшло сонце — і висохла роса. Зійшло сонце, тому висохла роса. Роса висохла, бо зійшло сонце. Зійшло сонце — висохла роса.

1. Зійшло сонце. Висохла роса. 2. Насунулися грозові хмари. Розпочався сильний дощ. 3. Ми пам'ятаємо жорстоке лихоліття. Ми хочемо миру. 4. Зірки пірнули кудись у безодню. Небо погасло. Усе спить навкруги. 5. Ми хочемо добре жити. Повинні багато працювати.

29. Перебудуйте складне речення на кілька простих — і переконаєтеся, як важко це зробити і як багато змістових та емоційних відтінків воно втратить від такої перебудови.

Климко прокинувся від холодної роси, що впала йому на босі ноги (видно, кидався вві сні), і побачив над собою скам'яніло-бузкове небо, яким воно буває лише восени на сході сонця, — без жайворіння, без легких із позолотою хмарок по обрію, без усміхненої радості пробудження. Климко підібгав ноги під поли діжурчини, щоб зогрілися, й онімілою тремтячою рукою дужче розгорнув солом'яну навпроти очей (Гр. Тютюнник).

30. Випишіть із підручника української літератури шість складних речень: три речення — зі сполучниковим зв'язком і три речення — з безсполучниковим зв'язком. Підкресліть граматичні основи в реченнях.

31. Заверште речення, створивши невеликий текст. Придумайте й запишіть заголовок до тексту. Намагайтеся утворити різні типи складних речень.

Був тільки початок дня На площі Сонце стояло вже високо Повітря було дуже вологе Навкруги стояв гамір

32. Прочитайте текст і дайте відповіді на запитання.

ПАМ'ЯТНИК ЛІТАЮЧІЙ КОРОВІ

Чимало незвичайних і кумедних пам'ятників є в столиці України. Один із таких — пам'ятник літаючій корові. Її «поселили» на сухому дереві, неподалік вулиці Ярославів Вал. Давно обіцяну літаючу постать корови на вулиці Олеся Гончара встановив скульптор Костянтин Скриптуцький. Пам'ятник був встановлений 14 березня 2009 року. Це був рік корови. Як розповідав автор ідеї, корова — символ благополуччя та родючості. З нею пов'язане все тільки домашнє. Вона вийшла гарною та

повітряною. Скульптор вирішив показати, що в цьому світі навіть корови можуть літати.

Установлення пам'ятника було досить екстремальним. Тоді йшов сніг, було холодно, дув пронизливий вітер. Скульптор привіз пам'ятник у розібраному вигляді, але за такої погоди склеїти його виявилось нелегко. Найскладніше було з вухами, адже вони не хотіли приклеюватися, бо «замерзли». У зібраному вигляді своє творіння Скрытущкий уперше побачив разом з усіма. Він має невелику майстерню, і там не було можливості її зібрати. До того ж везти зібрану корову автор не ризикнув, тому збирали її на місці. Літаюча корова має тулуб із металевої сітки, на яку прикріплені крила з пластику, інші частини тіла виконані з дерева. Найцікавішими в неї виявилися крила.

Вони виконані зі звичайних пластикових ложок. Каркас скульптор зварив власноруч. Літаюча корова вийшла на рідкість позитивна й усміхнена (з інтернету).

- Чи знали ви про існування такого пам'ятника? А чи є цікаві, незвичайні пам'ятники там, де ви живете? Розкажіть про них у класі.
- Випишіть із тексту складні речення. З'ясуйте, як поєднані між собою їхні частини.

33. Виконайте завдання тесту «Так — ні».

1. Просте речення складається з двох граматичних основ?
2. Складне речення — це речення, яке має дві або більше граматичних основ?
3. Скидання стічних вод у відкриті водойми за останні роки збільшилося на 1 мільярд кубічних метрів.
Це речення просте?
4. У сполучникових складних реченнях частини поєднані за допомогою інтонації, сполучників і сполучних слів?
5. Найбільшою річкою України є Дніпро, до вод якого разом зі стічними водами потрапляє 700 тонн органіки, 34 тонни нафтопродуктів, 9 тонн заліза...
Це речення складне сполучникове?
6. У безсполучникових складних реченнях частини поєднані за допомогою інтонації та сполучників сурядності?
7. Людство стурбоване не тільки забрудненням річок, а й виникненням над планетою озонових дір, що може призвести до глобальної катастрофи.

Це речення складне безсполучникове?

8. Складні сполучникові речення поділяємо на складнопідрядні й складносурядні?

9. *Погіршення екологічної ситуації в Україні згубно впливає на здоров'я населення, тому тривалість життя наших людей на 6 років нижча, ніж у більшості розвинених країн.*

Це речення складносурядне?

10. Складносурядним називаємо речення, що складається з двох або більше синтаксично рівноправних частин, поєднаних сурядним зв'язком?

11. *За рік в атмосферу велике місто викидає 3 мільярди тонн відходів, а це в кілька тисяч разів перевищує норму.*

Це речення складносурядне?

12. *Щоб виростити ліс, потрібно не менше 100 років, а щоб спалити — декілька годин.*

Це складне безсполучникове речення?

Запам'ятайте значення слова

Діжурчина — верхній робочий одяг залізничників.

Консерватизм — це ідеологічне спрямування, яке зберігає установлені традиції і спадкоємність у політичній, культурній, соціальній та релігійній сферах.

Українсько-угорський словник

аксесуари — kiegészítők
лихоліття — rossz idők
месник — itt: harcos
побратимство — testvériség

34. Перепишіть речення, підкресліть у них граматичні основи. Визначте вид складного речення, користуючись схемою із вправи 27.

1. Люби ближнього свого, і буде тобі добре на землі (*з Біблії*). 2. Немає нічого небезпечнішого за підступного ворога, але немає нічого отруйнішого за вдаваного друга (*Г. Сковорода*). 3. Умій дякувати старшим за себе за те, що вони навчають тебе. 4. Гріх може видатися нам бажаним і солодким, але розрахунок за гріх завжди гіркий. 5. Перед людьми злу думку кожен ховає, та Бог її всю бачить. 6. Бережіться добродійства від тієї людини, яка хвалиться ним перед вами. 7. Стережися того друга, який любить твого недруга. 8. Не вчи плавати щуку — щука знає цю науку (*нар. тв.*).

§ 4. Розвиток мовлення. Робота з текстом.

Читання мовчки тексту публіцистичного стилю

35. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Публіцистичний стиль є дуже важливим у нашому житті, оскільки це стиль комунікації і громадського життя. За допомогою публіцистики ми дізнаємося про події у світі, державі, можемо пропагувати певні ідеї. В умовах бездержавності України цей стиль не мав інтенсивного розвитку. Відродився після 1905 року: саме тоді, коли було знято царську заборону на друкування книжок, журналів, преси українською мовою.

Публіцистичний стиль наближений до художнього й розвивався разом із ним. Цим стилем можна писати твори на теми суспільного характеру, дискутувати (*з підручника*).

- Що нового ви дізналися про публіцистичний стиль? Доповніть текст уже відомою вам інформацією про цей стиль.

Пригадайте!

Сфери використання публіцистичного стилю — громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання.

Основне призначення — слугувати розв'язанню суспільно-політичних питань, активно впливати на читачів, переконувати в справедливості певної ідеї, спонукати їх до творчої діяльності, пропагувати прогресивні ідеї, учення, знання, здоровий спосіб життя.

Сфери використання і призначення публіцистичного стилю вплинули на формування його ознак: логічність та емоційна виразність; оцінка — соціально-політична, ідеологічна, естетична, моральна; пристрасне ставлення до предмета мовлення, змісту інформації, поєднання точності висловленої думки, наукових положень з емоційно-експресивною образністю художнього, конкретно-чуттєвого бачення питання чи проблеми.

36. Прочитайте текст і виконайте завдання в тестовій формі.

ОЛІМПІЙСЬКА СИМВОЛІКА

Олімпійська емблема з'явилася значно пізніше від Олімпійської хартії. П'єр де Кубертен, тоді президент МОКу, запропонував олімпійську емблему в 1913 році. П'ять переплечених кілець — блакитне, чорне, червоне у верхньому ряду й жовте, зелене в нижньому — символізують єднання в олімпійському русі всіх п'яти континентів Землі. Один із кольорів кілець неодмінно присутній у національному прапорі будь-якої країни світу.

Олімпійська емблема має олімпійський девіз — «Швидше, вище, сильніше!».

Уперше біле полотнище олімпійського прапора з олімпійською емблемою в центрі було піднято 1914 року в Парижі, а з 1920 року олімпійський прапор у дні ігор постійно майорить над столицею Олімпіади. До 1952 року Білі Олімпіади свого прапора не мали, але на VI Олімпійських іграх столиця Норвегії Осло подарувала зимовим Олімпійським іграм свій прапор.

Спортсмени, які відкривають Олімпійські ігри, роблять коло пошани з прапором, а потім відбувається парад усіх учасників.

Олімпійську клятву вимовляють на урочистому відкритті ігор. Один із найкращих спортсменів країни, де проходять ігри, у супроводі прапороносців піднімається на спеціальну трибуну й промовляє слова клятви: «Від імені всіх спортсменів я обіцяю, що ми будемо брати участь у цих Олімпійських іграх, дотримуючись правил, за якими їх проводять, у спортивному дусі, на славу спорту та в ім'я честі своїх команд».

З 1968 року цю клятву дають і судді, що обслуговують ігри.

Олімпійський вогонь, що горить у чаші на центральному стадіоні міста — столиці Олімпіади, запалюють за традицією в Греції, у містечку Олімпії. Саме там тисячі років тому проходили Олімпійські ігри давньої Еллади. Вогонь запалюють за допомогою збільшувального скла від променів сонця. Із цього урочистого моменту, не згасаючи, він долає свій шлях у столицю Олімпіади. Удень і вночі несуть його найкращі атлети країн, по території яких проходить ця грандіозна естафета. Через річки й гори, через моря та океани, на машинах і літаках, потягах і пароплавах несуть смолоскип за строгим розкладом, щоб він прибув на олімпійський стадіон у день відкриття ігор. Там у спеціальній чаші олімпійський вогонь буде горіти, доки триватиме Олімпіада.

Олімпійські нагороди одержують перші шість спортсменів у кожному виді олімпійської програми. Золоту медаль і диплом вручають чемпіону Олімпійських ігор, срібну та бронзову медалі й дипломи — відповідно другому та третьому призерам; трьох атлетів, що замкнули заповітну шістку, нагороджують дипломами. Буває, щоправда, організа-

торам змагань доводиться вручати відразу дві золоті медалі. Інакше як розсудити спортсменів із найкращими результатами? Так, у 1956 році на зимовій Олімпіаді в Кортина-д'Ампеццо дві золоті медалі було вручено за перемогу в ковзанярському бігу на 1500 метрів. У такому випадку срібну медаль не вручають.

Срібні медалі для Олімпіади, яка відбулася в Сіднеї (2000 р.), були виготовлені із чистого срібла й важили по 210 г кожна. А золоті медалі були вкриті 6 г чистого золота. Бронзові ж виготовлені з переплавлених монет вартістю 1 і 2 центи, що вийшли з обігу. У них додали невелику кількість срібла. Загалом їхня вага — 170 г. Усі медалі мають у діаметрі 68 мм, а їхня товщина — майже 5 мм.

Для XXVII Олімпійських ігор виготовили золотих і срібних медалей по 1000 штук, а бронзових 1100, загалом на 1000 штук більше, ніж було потрібно, адже частина медалей могла зіпсуватися, загубитися або кілька спортсменів могли розділити призові місця. Після змагань зайві медалі були знищені. Олімпійська символіка, що формувалася протягом минулого століття, нині є атрибутом усіх Олімпійських ігор (*з дитячої енциклопедії*).

1. Визначте, у якому році П. де Кубертен запропонував олімпійську емблему.

А 1914	В 1900
Б 1913	Г 1968
2. П'ять переплетених кілець в олімпійській емблемі символізують

А п'ять видів спорту	
Б єднання п'яти континентів	
В п'ять олімпійських нагород	
Г п'ять олімпійських чемпіонів	
3. Уперше прапор з олімпійською символікою було піднято в

А Осло	В Афінах
Б Парижі	Г Олімпії
4. Олімпійським девізом є

А «Швидше, вище, сильніше!»	
Б «Єднайтеся, п'ять континентів!»	
В «Швидше, важче, сильніше!»	
Г «Уперед — до перемоги!»	
5. Визначте, якого кольору полотнище олімпійського прапора.

А червоного	В білого
Б зеленого	Г синього
6. Зимові олімпійські ігри мають свій прапор із

А 1952 року	В 1914 року
Б 1913 року	Г 1968 року

7. Олімпійський вогонь запалюють у місті
А Парижі	В Нью-Йорку
Б Афінах	Г Олімпії
8. Олімпійський вогонь запалюють від
А газового факела
Б променів сонця
В електричного розряду
Г розведеного вогнища
9. Визначте, хто одержує олімпійські нагороди.
-	
--
А перші три спортсмени в кожному виді олімпійської програми
Б перші шість спортсменів у кожному виді олімпійської програми
В спортсмени з найкращими результатами
Г десять найкращих спортсменів у кожному виді олімпійської програми
10. Олімпійські медалі
-	
--
А мають у діаметрі 68 мм
Б мають товщину до 3 мм
В виготовляють відповідно до кількості призових місць
Г виготовляють із золота, срібла та бронзи
11. НЕПРАВИЛЬНИМ є твердження
А Олімпійський вогонь запалюють за допомогою збільшувального скла.
Б Смолоскип з олімпійським вогнем несуть за строгим розкладом.
В Судді ігор не дають олімпійської клятви.
Г Олімпійську емблему запропонував П'єр де Кубертен.
12. У реченні «Вогонь ... із цього урочистого моменту, не згасаючи, долає свій шлях у столицю Олімпіади» використано
А епітет	В метафору
Б порівняння	Г гіперболу

Запам'ятайте значення слів

МОК — Міжнародний олімпійський комітет.

Хартія — це правовий акт у міжнародному праві, що не має обов'язкової сили, за змістом майже завжди є декларацією і формулює загальні принципи та мету будь-яких міжнародних домовленостей.

Українсько-
угорський
словник

девіз — motto

§ 5. Розвиток мовлення. Усний переказ тексту науково-популярного стилю

Пригадайте!

Науково-популярний стиль — це один із підстилів наукового стилю. Його особливістю є поєднання полярних стильових ознак: логічності й емоційності, об'єктивності та суб'єктивності, абстрактності й конкретності. На відміну від наукової прози, у науково-популярній літературі значно менше спеціальних термінів та інших наукових засобів.

37. Послухайте текст і виконайте завдання.

Усесвітній день комп'ютерної клавіатури відзначають два дні — 11 та 12 квітня кожного року. Такий цікавий факт пов'язаний із тим, що саме ці дні є 101-м і 102-м днями року. Саме ці дві дати обрані світовою спільнотою IT, бо стандартна комп'ютерна клавіатура налічує 101 або 102 клавіші.

Сучасні клавіатури частіше налічують 104 клавіші, однак стандарт — це так звана РС/АТ-клавіатура.

За останні тридцять років комп'ютерну клавіатуру значно вдосконалили. Нині існують сотні різних модифікацій, що відрізняються призначенням, функціональністю, ергономікою, дизайном і розкладками символів. Створені клавіатури для персональних комп'ютерів, для ноутів і нетбуків, для планшетів і смартфонів.

Також існують ергономічні клавіатури для швидкого набору, орієнтовані на такі професії: програміст, секретар, журналіст, письменник, копірайтер або рерайтер, набирач тексту. Ці клавіатури оптимізують роботу та зберігають здоровими суглоби рук користувача, знижують навантаження на них.

У таких клавіатурах може бути змінена розкладка, а можуть бути передбачені «порожні» клавіші, які заповнить користувач з урахуванням своїх потреб. Часто змін зазнає класична форма клавіатури. Наприклад, застосовують різні нахили з метою підвищення ергономічності, а для дизайнерських професій передбачені особливі наліпки на клавіатуру.

Створено й спеціальні клавіатури для людей з обмеженими можливостями. Наприклад, клавіатуру-«рукавичку» для людей із вадами зору та слуху, умовні ділянки якої відповідають за певні літери алфавіту та символи. Зовні цей пристрій не подібний до клавіатури. Цікава також звичної форми клавіатура, але зі збільшеним розміром клавіш, адаптована для людей із сильним тремором (тремтінням) пальців. Розроблено також програмовані клавіатури.

Незвичні та в певних ситуаціях корисні клавіатури оригінального пристрою та дизайну. Наприклад, клавіатура, яку закріплюють на зап'ясті. Або проєкційна клавіатура, що є оптичною проєкцією на поверхню столу. Або клавіатура з дисплеєм на місці кожної кнопки: зображення змінюється залежно від запущеної на комп'ютері програми. Продають також клавіатури для геймерів, наприклад для фанатів таких популярних ігор, як «World of Tanks», «DotA», «Counter Strike».

Клавіатури з підсвічуванням роблять користування ними зручнішим. Яскраві клавіатури з веселими малюнками для дітей покликані зробити спілкування дитини з комп'ютером ненав'язливим. Для безшумної роботи розроблено японську сенсорну клавіатуру для комп'ютера «No-Key-Keyboard». Клавіатури, які можна мити, і клавіатури з ультрафіолетовим опроміненням захистять користувача від інфекцій (з інтернету).

- Визначте головну думку тексту. Дайте йому назву.
- Складіть до тексту простий план. З'ясуйте за допомогою тлумачного словника значення невідомих слів. Перекажіть текст, за бажанням доповнюючи переказ власними прикладами (усно).

Запам'ятайте значення слів

Ергоно́міка — наука, що вивчає допустимі фізичні, нервові та психічні навантаження на людину в процесі праці, проблеми оптимального пристосування до навколишніх умов виробництва для ефективної праці.

Копіра́йтер — спеціаліст із написання рекламних текстів.

Рера́йтер — людина, яка спеціалізується на переписуванні текстів без спотворення змісту.

Українсько-
угорський
словник

зап'ястя — csukló
проєкція — kivetítés
розкладка — elrendezés
суглоб — ízület

§ 6.

Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому. Смислові відношення між частинами складносурядного речення

38. Прочитайте речення. З'ясуйте, які ці речення за будовою. Порівняйте їхню будову.

1. Зранку завітрило й задощило. 2. Зранку піднявся вітер, і невдовзі пішов дощ.

- Прочитайте речення. Зверніть увагу, за допомогою яких слів поєднано частини речення в одне ціле. Назвіть ці слова.

- Собака загавкає — і кінь піде.
- Слова ласкаві, зате думки лукаві.
- Вовка в плуг, а він глядить у луг.
- Заснула щука, але зуби не сплять.
- Або пан, або пропав (нар. тв.).

Запам'ятайте!

Складносурядним називаємо складне речення, частини якого рівноправні за змістом і поєднані сурядним зв'язком за допомогою сурядних сполучників. Наприклад: Хтось шарпнув за двері, і вони відчинилися навстіж.

Схема: [], і [].

Частини складносурядного речення поєднуються сурядними сполучниками, які за значенням поділяємо на *єднальні*, *протиставні* та *розділові*.

Сурядні сполучники	Приклади
єднальні: і, й, та (=і), ні ... , ні ... ; ані ... , ані ... ; не тільки ... а й ... ; і ... , і ...	Бліді на небі гасли зорі, і вітер плутався у верховіттях... (М. Рильський). Я знаю не тільки англійську мову, а й французьку.
протиставні: а, але, зате, проте, однак, та (=але)	Слово — срібло, а мовчання — золото (нар. тв.). Було холодно, проте ми пішли на прогулянку.
розділові: або; чи; то ... , то ... ; або ... , або... ; чи ... ; чи... ; не то ... , не то ... ; чи то ... , чи то ... ; хоч ... , хоч ...	Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка). То сонце прогляне з-за хмари, то знову насяде туман (з інтернету).

- Виконайте завдання в тестовій формі.
- Усі слова — сполучники сурядності у варіанті

А але, а, та, чи ... чи ... , і, й	В зате, як, наче, ніби, хто
Б через те що, бо, тому що	Г й, проте, а, бо, тому
 - Визначте складносурядне речення.

А У нашій раї на землі нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим.
Б Мати з Нимидорою порались у хаті, готували вечерю.
В Тепер Катерина Білокур її (бджолу) побачила, і рука її завмерла...
Г Як я заплачу на малу хвилинку, то мусить хтось сміятися до смерті!
 - Сполучник **і** з'єднує частини складносурядного речення в рядку

А До таких легендарних постатей і належить постать Марусі Чурай.
Б Вона (Оксана Петрусенко) прийшла на сцену сімнадцятирічною дівчинкою, і її школою стали провінційні драматичні та музичні театри.

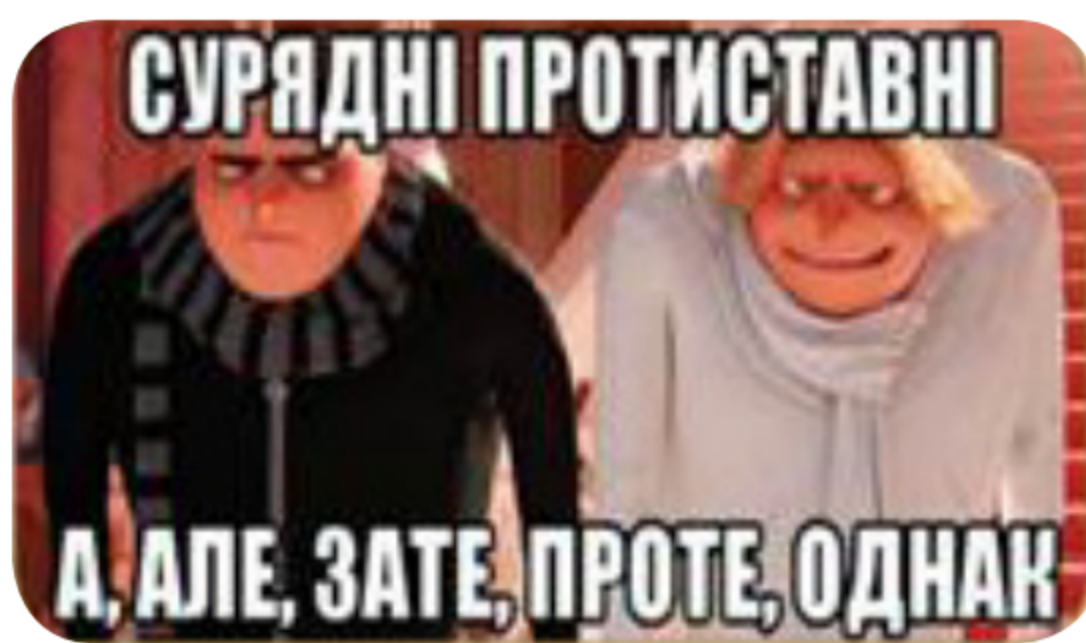
- В** Лише подеколи Лесю огортала туга через важкий хворобливий стан і розлуку з ровесниками — товаришами...
- Г** Де жертва, там і перемога!

39. Установіть типи складних речень (складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове) і засоби зв'язку їхніх частин. Перепишіть складносурядні речення.

1. Зачинене вікно німувало, але від того їй стало ще лячніше. 2. У човен натекло дощу, настил хлюпав холодною водою. 3. Тут вода текла повільніше, за човном забіліла рівна неширока стежка (*з тв. Ю. Мушкетика*). 4. Туровець розписався, а Хворостенко знову пішов до дверей (*М. Стельмах*). 5. У кімнаті було душно, бо цього літа стояла суша (*В. Канівець*). 6. Сім днів витримував атаки підрозділ Дороша, і нарешті залягла тиша. 7. Коли командир вийшов на вулицю, бійців уже не було (*Гр. Тютюнник*).

40. Розгляньте малюнки, які допоможуть запам'ятати сурядні сполучники. Уставте необхідні сурядні сполучники в речення.

1. Дав би бог здоров'я, ... щастя знайдеться. 2. Будь завжди господарем своєї волі ... будь слугою своєї совісті. 3. Пожертвуй на добре діло, ... Господь віддасть усеціло. 4. Мудрець шукає всього в собі, ... дурень шукає всього в інших. 5. Будь старанним, працьовитим, ... слава тебе знайде. 6. ... розумне казати, ... зовсім мовчать (*нар. тв.*).

41. Побудуйте речення за схемами та запишіть їх.

1. Або _____, або _____.
2. _____, а _____.
3. _____, а _____.
4. _____, проте _____.

42. Придумайте по два речення зі сполучником **та**: у першому реченні він має бути в ролі єднального, у другому — протиставного сполучника.

43. Перекладіть речення українською мовою, запишіть їх. Визначте засіб зв'язку в кожному реченні, побудуйте схеми речень.

1. Az útlevelem rendben van, de nincs vízumom. 2. Vagy megveszem ezt a könyvet, vagy kiveszem a könyvtárból. 3. Én sem megyek el a koncertre, és Mária sem. 4. A szél is fuj, az eső is esik. 5. A gyerekek hol a számítógép előtt ülnek, hol az udvaron játszanak. 6. Vagy megtanulom ezt a verset, vagy kettőt kapok az órán. 7. Lena ukrán, Okszana is az.

44. Утворіть складносурядні речення, використовуючи подані початки. Уведіть побудовані речення у зв'язний текст.

1. З-за хмари виглянуло сонце, і 2. Від лісу ще віяло холодом, а 3. Роса вже не лоскотала босі ноги, і 4. Ніжно пахли фіалки, але

45. Розгляньте таблицю та розкажіть про смислові відношення між частинами складносурядного речення.

Смислові відношення	Сполучники	Приклади
одночасність дій, подій, явищ, станів	<i>і (й), та; ні ... , ні ...</i>	<i>За обрій падають комети, і гнуться білі очерети, і грози співають (А. Малишко).</i>
послідовність дій або станів	<i>і (й), та</i>	<i>Рясніє дощ, і падає лункіше м'яких краплин розмірене биття (М. Бажан).</i>
чергування дій, подій, явищ, станів	<i>то ... , то ... ; не то ... , не то ... ; чи ... , чи ...</i>	<i>То сонце усміхнеться нам крізь хмари, то дощик рясно землю поливає (Г. Чубач).</i>
несумісність дій, подій, явищ, станів	<i>або ... , або ... ; чи ... , чи ...</i>	<i>Або вдома не бути, або волю здобути (нар. тв.).</i>
протиставлення дій, подій, явищ, станів	<i>але, та, а, проте, зате, однак</i>	<i>Дитинство має береги, а юність має крила (Г. Чубач).</i>

Увага!

Сполучник **а** є багатозначним. У складносурядних реченнях зі сполучником **а** найчастіше виражено *зіставні* відношення, рідше — *протиставні* (у такому випадку сполучник **а** можна замінити сполучником **але**).

Тремтіли ночами білі берези, а ранками за сувоями туману десь курликали журавлині ключі (М. Стельмах).

сполучник **а** має зіставне значення

Хуртовина гуде, замітає стежину людині, а людина торує свій слід, не зважає на сніг (А. Малишко).

а має протиставне значення

46. Перепишіть речення, уставляючи пропущені букви / знаки та розкриваючи дужки. Назвіть сполучники, дайте їм характеристику. Визначте смислові відношення між частинами складносурядного речення (*усно*).

1. Дурень носить сер..е на язиці, а мудрий носить язик на сер..і (*нар. тв.*). 2. То сер..е співало, то із сер..я л..лися змуч..ні звуки (*Г. Чупринка*). 3. Віки л..тять, а в (не)озорім морі єдине сонце для землі горить. І всі колись з..єднаються в просторі — людина, звір, і квітка, і блакить (*П. Филипович*). 4. Такого ще не бачила Полтава, і суд такого ще (не)примічав... (*Л. Костенко*). 5. Ні билиночки на ній (не)росло, ані травиночка (не)красила її чорної кори (*Панас Мирний*).

47. Продовжте речення так, щоб утворився текст про пейзаж із складносурядними реченнями. Поясніть смислові відношення між частинами складносурядного речення.

1. Грім помалу стихає, і 2. Неподалік чулося дзюрчання води, а 3. Від дороги тягнуться рівно поля 4. За селом росте пшениця, і 5. Уже й каштани розквітають навкруги, але

48. Прочитайте текст. Яка з порад довгожителів вам найбільше сподобалася? Обґрунтуйте свою відповідь.

Мудрість довгожителів має неоціненну важливість для тих, хто хоче прожити довге життя. Заповіді 104-річного закарпатського мудреця допоможуть вам подбати про якість свого життя.

1. Навчися бачити довкола все живе й радіти всьому — траві, дереву, птахам, землі, небу. Удивляйся в них добрими очима й з уважним серцем — і тобі відкриються такі знання, яких не знайдеш у книжках. І ти побачиш у них себе — приборканого й оновленого.

2. Менше сиди, але спи вдосталь.

3. З людьми будь уважний. У кожного з них можна чогось навчитися. Не роби з людей собі ні ворогів, ні друзів. І тоді не отримаєш від них клопоту.

4. Те, що тобі призначено, буде дано. Тільки навчися смиренно чекати. Того, чого тобі не належить мати, і чекати не потрібно. Нехай душа буде легкою.

5. Більше рухайся: камінь, який котиться, мохом не обростає. Клопоти тримають нас на землі. Не цурайся їх, але й не дай їм над тобою панувати. Ніколи не бійся починати вивчати нову справу — й оновишся сам.

6. Що добре, а що погано — нехай підказує серце, а не людська чутка.

7. Бідний не той, у кого мало, а той, кому мало.

8. Якщо твоє серце сповнене любові, у ньому немає місця страху.

9. Цілюща сила — здоровий сон, але його щодня треба заробити якоюсь роботою, зусиллями.

10. Якщо не можеш створити благо, то хоча б не роби зла. Це перший крок до блага (*за М. Дочинцем*).

- Випишіть із тексту тільки складносурядні речення. Поясніть уживання розділових знаків (усно). Накресліть схеми складносурядних речень, визначте змістові відношення між їхніми частинами.

49. Прочитайте речення, визначте граматичну основу. З'ясуйте, за допомогою чого поєднуються частини складного речення. Установіть змістові відношення між частинами речень.

1-ша група. Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі (Л. Костенко).

2-га група. Чи для вас немає зелені в лісах, чи для вас не сяє сонце в небесах? (І. Франко).

50. Прочитайте речення. Перепишіть їх у такій послідовності: складносурядні речення з: а) протиставними змістовими відношеннями між частинами; б) одночасними змістовими відношеннями; в) змістовими відношеннями, що виражають чергування дій, подій тощо.

1. То синьою росою жито заіскриться, то пароплав за сотні верст зведеться на воді. 2. На самій полонині гніздилося сонце, і в його промінні із сумовитим курликанням пролітає журавлиний ключ (М. Стельмах). 3. Чорніє млин, рум'яна спить вода, і солов'їна пісня молода пливе струмком із росяного саду (М. Рильський). 4. То замрячить дощем, то сипоне мокрим снігом (І. Цюпа). 5. У свічці ледве дихають надії, і блукають пальці в пелюстках (І. Драч). 6. Поетів ніжних в нас багато, але мислителів ще мало (П. Тичина). 7. Я не орел, однак гірська вершина у мене теж в моїх робочих планах є (В. Черепков).

51. Приєднайте до фрагмента «Візьміть за правило щодня читати кілька сторінок книжки...» запропоновані варіанти його продовження та запишіть, правильно розставляючи розділові знаки. Усно з'ясуйте тип кожного з утворених речень.

1. ...так ви збільшите свій словниковий запас і краще висловлюватимете свої думки. 2. ... і отримайте справжню насолоду від занурення у світ образів. 3. ... обираючи її з-поміж запропонованих для позакласного читання. 4. ... згодом це стане приємною звичкою. 5. ... якщо прагнете покращити свою пам'ять та концентрацію уваги.

ЗНО — це просто

Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення «Земля не може жити без сонця ...» вибрати

- А і води — цих першооснов життя.
- Б яке яскраво світить високо в небі.
- В як квітка без води.
- Г тому що все живе загине.
- Д а людина — без щастя.

Міркуйте так!

Складносурядне речення — це складне речення, яке має щонайменше дві граматичні основи, частини цього речення поєднані сполучниками сурядності.

Підкреслимо граматичні основи в тих частинах, які поєднані сполучниками сурядності. У реченні Земля не може жити без сонця і води — цих першооснов життя граматична основа одна. Це просте речення з однорідними членами. А от у реченні Земля не може жити без сонця, а людина — без щастя граматичних основ дві (земля не може жити, у другій частині підмет — людина, а присудок пропущений, на його місці стоїть тире), частини поєднані протиставним сполучником сурядності **а**. Це складносурядне речення.

Інші варіанти не розглядаємо, бо в них немає сполучників сурядності.

Відповідь: Д.

52. Гра «Лінгвістична палеонтологія». Відновіть пропуски, заповнивши їх правильними відомостями. Звірте написане з поданим вище визначенням у підручнику.

Складносурядним називаємо ... речення, у якому ... є синтаксично рівноправними та ... між собою ... сурядності.

53. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Перший у світі пам'ятник наплічнику встановили в старовинному місті Галичини — Львові, у затишному дворі географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Пам'ятник наплічнику має металевий каркас. Його висота становить два метри. Пам'ятник спроектували так, щоб із ним було зручно фотографуватися.

Його відкриття відбулося 14 травня 2012 року. Це було справжнє торжество, на якому були присутні студенти, викладачі та журналісти.

Студенти факультету запевняють, що такий символ допомагає їм долати всі труднощі в навчанні, проводячи аналогію з тим, що туристи завжди виживають у критичних ситуаціях завдяки рюкзаку.

Пам'ятник рюкзаку приваблює всіх туристів міста, а його зовнішній вигляд дає заряд енергії та сили дістатися до своєї вершини (з *інтернету*).

- Випишіть із тексту складносурядне речення. Охарактеризуйте смислові зв'язки між його частинами та засоби зв'язку (*усно*).
- Які ще цікаві й незвичні пам'ятники вам відомі? Розкажіть про них у класі.

Запам'ятайте значення слів

Альтернатива — необхідність вибору однієї з двох можливостей, що виключають одна одну.

Соціум — це суспільство як цілісна соціальна система; людська спільність певного типу; соціальне оточення людини, сукупність форм діяльності людей, що історично склалися.

Українсько-угорський словник

усеціло — teljes mértékben
дзюрчання — csobogás
закордонний паспорт — útlevel
наплічник — hátizsák
лоскотати — csiklandoz
приборканий — megszéldített
смирено — alázatosan
строкатий — színes
шарпнути — rángat

54. Доповніть складносурядні речення потрібними сурядними сполучниками й запишіть. Визначте смислові відношення між їхніми частинами (усно). З'ясуйте, до яких стилів мовлення належать ці речення.

1. ... день іде на зміну ночі, ... нічка зорями сія. 2. Сонце зайшло, ... степ усе ще залишався повен світла. 3. Середня лінія трапеції паралельна основам, ... довжина її дорівнює половині суми довжин основ. 4. ... вітерець дихне по ниві, ... коник в житі засюрчить. 5. Від щирого серця вітаємо Вас із Різдвом Христовим, і ... нехай наступний рік принесе Вам здоров'я, щастя, багато приємних несподіванок (з інтернету).

§ 7. Розвиток мовлення. Стислий письмовий переказ тексту публіцистичного стилю

55. Прочитайте текст і виконайте завдання.

УТРАЧЕНИЙ УЖГОРОД: КРАМНИЦЯ ЦИРІЛА ФУНДАНИЧА

На вулиці Волошина, навпроти величної будівлі колишнього василіанського монастиря, а нині — фізичного факультету Ужгородського національного університету, знаходиться дім із незвичайними надписами. Колись то був магазин Циріла Фунданича, а тепер — фактично єдиний зразок довоєнної вівіски, збереженої в Ужгороді. Цей красивий дім Циріла Фунданича показують туристам, однак мало хто в Ужгороді знає щось про власника крамниці.

Циріл Фунданич народився 31 березня 1904 року в Ужгороді в родині Кароя Фунданича та його дружини (у родині було п'ятеро дітей: доньки — Анастасія, Марія, Гізелла та Єлизавета, а також єдиний син — Циріл). Родина була угорськомовною. З різних джерел відомо, що чоловік почав торгувати в 1925-му, маючи лише 21 рік.

Де саме знаходилася перша крамниця Фунданича, родина не знає, але її знайшов інший, не менш легендарний ужгородець — власник кафе «Під замком» Юрій Руснак. Коли в 1988 році він придбав на нинішній вулиці Ольбрахта закидане сміттям напівпідвальне приміщення, літні сусіди розповіли, що раніше тут була маленька крамничка Фунданича, а поруч — власне, там, де тепер знаходиться кафе, його винний погріб. Пан Юрій, називаючи себе чоловіком старомодним, вирішив зберегти колорит і відкрив кафе, яке згодом стало й музеєм — стільки старих автентичних речей він там зібрав. На фасаді, під шаром старої штукатурки, є підтвердження того, що колись тут працював магазинчик, — двомовні надписи для реклами товару. З них можна дізнатися, що в першому магазинчику Фунданича торгували вином, пивом, мінеральними водами, свіжою смаженою кавою, олією чайного дерева, сирами тощо. Вивіски Юрій Руснак не знайшов, тому припускає, що цей крихітний магазин її просто не потребував, бо Циріл обслуговував мешканців цього району, кожного з яких, напевне, знав особисто. До речі, решітка на вікні там досі збереглася оригінальна. Вона цікаво відкривається, тож можна навіть уявити, як Циріл Фунданич приходив щоранку до крамнички, піднімав решітку на вітрині, відкривав магазинчик і починав торгувати, перемовляючись із перехожими на вулиці, яку називали тоді Винним рядом (Пінцешором).

Очевидно, справи в Циріла йшли непогано: бізнес розвивався. Тож згодом він вирішив перебрatisя з тісної крамнички в просторіше приміщення. Таке знайшов поруч — у будинку вчителя Олександра Мончака, саме там, де нині видніється вивіска з ім'ям Циріла Фунданича.

Від його рідних відомо, що в роки Другої світової війни Циріл Фунданич був солдатом угорської армії, на жаль, невідомо де, коли й за яких обставин потрапив у полон радянської армії, кілька років працював на лісозаготівлі десь у Росії, а через деякий час повернувся додому. За радянських часів для нього, як приватного торговця і колишнього угорського солдата, у торгівлі місця не знайшлося. Тому він улаштувався на роботу на фанерно-меблевий комбінат, де у

звичайному цеху, складаючи стільці, працював до самого виходу на пенсію.

Рідні не пригадують, щоб приємний і завжди дуже скромний Цирілбачі мав якесь хобі чи кудись ходив, крім церкви. Так тихо він і помер у жовтні 1986 року.

Тоді й з'ясувалося, що весь цей час Циріл Фунданич ревно зберігав усі речі, пов'язані з його магазином. У 1987-му Клара Фунданич принесла їх до краєзнавчого музею, поповнивши його колекцію цікавими експонатами, завдяки яким нині можемо хоча б приблизно уявити, як виглядала крамничка Фунданича всередині (за Т. Літерати).

- Визначте стиль тексту. Чи бачили ви цей будинок?
- Складіть план до тексту. Перекажіть його стисло за планом.

Українсько-
угорський
словник

- експонат — kiállítási tárgy
- колерит — színes
- лісозаготівля — fakitermelés
- монастир — kolostor
- ревно — lelkesen
- штукатурка — vakolat

§ 8. Розділові знаки у складносурядному реченні

56. Прочитайте речення.

Уже давно стояла ніч над землею і зорі виблискували з темного неба (Панас Мирний).

- Чому, на вашу думку, у реченні відсутня кома?
- Опрацюйте таблицю.

Розділові знаки у складносурядних реченнях

	Правило	Приклад
Кому ставимо	між частинами речення, пов'язаними сполучниками сурядності (як одиничними, так і повторюваними)	Сонечко зайшло, і надворі почало вже темніти (І. Нечуй-Левицький).
Кому не ставимо	якщо є спільний другорядний член речення, вставне слово або спільні частки вже, тільки, лише, ще, навіть	На ранок зірвався вітер і небо заволокло сірими розпатланими хмарами.

Продовження табл.

	коли обидві частини однотипні (називні, питальні, окличні, безособові); сполучники: і(й), та (і), або, чи	<i>Хай квітне наша Україна і йде весна! (Б. Олійник). Тиша й ліс.</i>
Крапку з комою ставимо	коли частини речення віддалені за змістом або вже мають усередині свої розділові знаки	<i>Річка широка та глибока, а вода синя та чиста; і котиться вона, виблискуючи та шумуючи (Марко Вовчок).</i>
Тире ставимо	якщо друга частина речення виражає висновок, наслідок чи різку зміну подій	<i>Дощ пройшов — і Київ зелене (М. Рильський).</i>

- Самостійно доберіть із художньої літератури чи придумайте приклади до кожного правила.

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Визначте складносурядне речення, у якому частини поєднано розділовими сполучниками.

- А** Оксана Петрусенко прожила лише сорок років, але її ім'я, її творчість назавжди залишаться з нами.
- Б** Чи блищить ріка глибока, чи шумить під вітром сад, чи рум'янить вітер щоки у колгоспівських дівчат.
- В** А мати хоче навчати, так соловейко не дає.
- Г** За сараєм палахкотять блискавиці й чути гуркіт задушеного грому.

2. Замість коми краще поставити тире у складносурядному реченні

- А** Він (Василь Симоненко) тяжко хворів, але хворобу свою приховував навіть від рідної матері.
- Б** Згідно з переказами, Грицько Бобренко, повернувшись із походу, зрадив Марусю, і вона його отруїла.
- В** Дівчинка вмить зривається з місця, і вже вона біжить через город...
- Г** Марія співає, а голос її плаче.

3. У реченні «У неї тоді блищали очі й червоніли щоки» кому НЕ СТАВИМО, тому що

- А** сурядні частини мають спільний другорядний член
- Б** це речення з однорідними присудками, з'єднаними неповторюваним сполучником **і**
- В** обидві сурядні частини рівноправні
- Г** це просте речення з однорідними підметами, з'єднаними неповторюваним сполучником **і**

57. Прочитайте вірш. З'ясуйте його головну думку.

БАТЬКІВЩИНА

Я можу говорити лиш за себе,
А я душі своєї не таю.
Я знаю, що немає вище неба,
Аніж оте, що у моїм краю.
В щасливу мить, в сумну годину,
Пізнавши суть життя до дна,
Не вибирайте Батьківщину,
Вона, як мати, в нас одна.

Живе у серці пісня колискова,
І давня пам'ять зіркою сія.
Я знаю, що немає краще мови,
Ніж та, яка з народження моя.
І хай слова високі вийшли з моди,
Та голос честі вище всіх чеснот.
Нема у світі кращого народу,
Аніж простий і чесний мій народ!

А. Матвійчук

58. Прочитайте текст. Визначте складносурядні речення, охарактеризуйте їх (будова, смислові зв'язки між частинами; усно). Поміркуйте, чим відрізняється інтонація складносурядних речень від простих. Користуючись таблицею «Розділові знаки у складносурядних реченнях» (с. 37–38), поясніть уживання розділових знаків.

Історія любить імена й дати, і без них вона, власне, і не існувала б як наука. Вона, наче могутня річка, народжена десь у гірській ущелині, вбирає на своєму шляху до моря і весняні струмки, і зустрічні річки, а потім, загравши морськими хвилями, виходить на неозоре плесо океанського роздолля. Так у книзі часу збираються дні та роки, й утворюються томи-століття, а кожна сторінка всипана цифрами та датами, фактами й подіями, відкриває наступному поколінню безмежний простір для польоту людської думки. Кожний народ має свої пам'ятні дати та своїх героїв (із журналу).

- Пригадайте, яка подія вашого життя справила на вас найбільше враження. Розкажіть про неї в класі.

59. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки.

1. Чи то я заспівав чи то зі мною земля заспівала (із журналу).
2. Мисливці пливли довго але спокій комишів нічим не порушувався (Гр. Тютюнник).
3. Лише гул од копит степом котився та хліба шелес-

тіли (А. Головка). 4. Багато бачив я країв та отчий дім з тополею мов зіронька мені світив (І. Нехода). 5. То шумів зелений лист то в вінку мінився злотом ряст весняний то золотим дощем лились пісні (Леся Українка). 6. Дощик перестав і все навколо запахло посвіжішало заблищало (Г. Тютюнник).

- Дослідіть одне складносурядне речення.

60. Утворіть із поданих парами простих речень складносурядне, використовуючи для цього відповідні сполучники сурядності, розставте розділові знаки.

1. Було ще досить рано. Спати нікому не хотілося. 2. Місяць ще не зійшов. Яскраво світили зорі. 3. Хтось ішов мені назустріч. Може, мені так здалося. 4. Пташка між гілками пурхне. Їжак зашурхотить торішим сухим листям.

61. Заверште думку.

1) Між частинами складносурядного речення найчастіше ставимо

2) Не ставимо кому між двома частинами складносурядного речення, поєднаними

3) Не ставимо кому між двома частинами складносурядного речення, якщо обидві частини мають

4) Якщо речення питальне, спонукальне, окличне, то кому між двома частинами

5) Між ускладненими або віддаленими за змістом частинами можемо ставити

- Придумайте два-три власні приклади, які б слугували ілюстрацією до поданих правил.

62. Прочитайте речення. У яких складносурядних реченнях допущено пунктуаційну помилку? Перепишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки.

1. Тікає ніч у нетрі таємничі і торжествує вранішня зоря (П. Перебийніс). 2. Вже червоніють помідори і ходить осінь по траві (М. Рильський). 3. Десь коні ржуть, і глухо грають сурми (Л. Костенко). 4. Не то води Чернечі шуміли, збігаючи у водоспад, не то вітер пробирався через густе гілля верб. 5. Шумів озерний комиш і очерет мовчати не хотів. 6. Проїшов дощ, і знову все стихло, заспокоїлося (М. Рильський). 7. Слабий усе життя вмирає а сильний духом — тільки раз (Т. Масенко).

63. Додайте початки речень, розставте розділові знаки. Визначте смислові зв'язки між частинами складносурядних речень.

1. ... а весна ще не розцвіла. 2. ... і розкажи мені про все ще раз. 3. ... та все туман покрив. 4. ... то яблуня зашепче під вікном. ... але не хочу думати про це. 5. ... та все-таки спізналися на потяг.

- Виконайте дослідження одного з речень.

64. Придумайте кінцівку речення так, щоб сполучник *і* об'єднував:
• однорідні члени; • прості речення у складносурядному реченні
(за зразком).

Зразок. Зійшло сонце Зійшло сонце і прогнало темряву. Зійшло сонце, і темрява зникла.

I. У лісі з'явилися перші ягоди Наближалось літо

II. Прокинулися пташки Над річкою здіймався туман

- Дослідіть, чи можна перетворити складносурядні речення на речення з іншими змістовими зв'язками. Які нові відтінки значення утворилися в результаті перетворення? Як змінилося стилістичне забарвлення речень? Поясніть розділові знаки.

65. Прочитайте текст легенди. Визначте її головну думку.

Колись давним-давно було місто. Воно розкинулося біля самої гори. А на кручі жила княгиня. Від княгині ніхто ніколи поганого слова не чув. І мала вона єдиного сина, якого любила понад усе. Її хлопчик ріс разом із простими дітьми. Усі були задоволені своїм життям. Та одного разу трапилося лихо. Малий княжич потонув у водах річки. Важким каменем лягла на серце княгині ця страшна звістка. Світ їй став немилий. Не могла дивитися на чужих дітей без сліз, без болю в серці. І вирвалось у неї з уст прокляття людям цим, дітям їхнім. Які слова вона промовила, ніхто не знає. Після них не стало ні міста, ні людей, залишилася тільки рівнина. Лише гора стала велична й дивилася вершиною своєю в блакитну височінь неба. Одумалася княгиня, та було вже пізно. Так і померла в самотині. А гору Барвінковою прозвали, бо вся вона вкрилася барвінком. Навесні, коли барвінок цвіте, здається, ніби падає на гору синява неба. Поглянеш на неї — і бачиш синь очей малого княжича (з інтернету).

- Знайдіть і выпишіть із тексту складносурядні речення, виконайте дослідження за алгоритмом.

● ● ● ● ● ● ● ● ● Алгоритм дослідження складносурядного речення

1. Запишіть речення.
2. Визначте й підкресліть граматичні основи, другорядні члени речення, позначте частини мови, якими вони виражені.
3. Охарактеризуйте речення за метою висловлювання та інтонацією (розповідне, питальне, спонукальне; окличне чи неокличне).
4. Визначте частини складносурядного речення.
5. Установіть характер смислових зв'язків між частинами складносурядного речення.
6. Поясніть розділові знаки.
7. Побудуйте схему до речення.
8. Поясніть правила вживання розділових знаків, назвіть пунктограми.
9. Охарактеризуйте кожну частину за алгоритмом простого речення.

Кому треба поставити у складносурядному реченні

- А Удалині хиталися дерева і синів задуманий прибій.
- Б Знову дівча малювало хвилі та чайки літали низько.
- В Тільки море б'у́хає та зорі тремтять у нічній прохолоді.
- Г Я йду до гаю і серце моє пташкою співає про весну.
- Д Повсюди зацвів бузок і кущі троянд укрилися квітами.

Міркуйте так!

Якщо дві частини складносурядного речення мають спільний другорядний член речення, кому між ними ставити не потрібно. Саме такими спільними обставинами є слова **удалині** (А), **знову** (Б), **тільки** (В), **повсюди** (Д).

А от у реченні «Я йду до гаю, і серце моє пташкою співає про весну» спільного члена речення немає, тому кому поставити потрібно.

Відповідь: Г.

Запам'ятайте значення слова

Магнеті́зм — властивість магніту, а також провідника з електричним струмом або електричних зарядів притягувати чи відштовхувати деякі тіла. Інколи вживають у переносному значенні щодо почуттів людини.

Українсько-угорський словник

бурчить — korog
комиш — nád
нетрі — itt: sűrű erdő
плесо — tó
ущелина — szoros
шумувати — zajong

66. Перекладіть речення українською мовою та запишіть їх. Визначте засіб зв'язку в кожному реченні. Поясніть розділові знаки.

1. Keskeny volt az út, és két oldalról árok kísérte. 2. Én eleget dolgoztam, te pedig nem csináltál semmit. 3. Vagy kirándulni megyünk holnap, vagy itthon pihenünk. 4. Éhes vagyok, és korog a gyomrom. 5. Éhes vagyok, de te etted magad. 6. Sem eső nem esik, sem felhő nem látszik. 7. A táj szép, és termékeny a vidék. 8. Nappal meleg van, reggel azonban hűvös a levegő.

§ 9. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного й простих речень

67. Прочитайте виразно текст. З'ясуйте тип мовлення і стиль мови. Доберіть заголовок. Аргументуйте свій вибір.

Альбінізм — це рідкісна аномалія, за якої організм не виробляє особливий пігмент — меланін. Такі люди мають білосніжну шкіру, біле волосся, брови, вії. Раніше їх висміювали й навіть вважали не від світу цього. Але нині їхня краса вражає весь світ, а багато хто з них досягає успіхів у сфері моди та кіно.

Супермодель із Гонконгу Конні Чиу стала першою жінкою з альбінізмом, яка досягла успіху у світі моди. Вона була четвертою дитиною в сім'ї, але тільки в неї проявилася ця генетична аномалія. У 24 роки дівчина почала допомагати сестрі, яка вчилася на дизайнера одягу, — Конні Чиу почала виходити на подіум. Пізніше вона надіслала своє фото кутюр'є Жану-Полю Готьє. Він був настільки вражений її красою, що допоміг їй зробити успішну кар'єру моделі.

Американський актор і комік Денніс Херлі прославився у світі шоу-бізнесу. Він також устиг спробувати себе в ролі співака й письменника. Денніс Херлі відомий за ролями в таких кінофільмах, як «Код альбіноса», «Урятуй мене», «Внутрішнє коло». Також він знімався в кліпі на пісню «Can not Stop The Feeling» Джастіна Тімберлейка. А ще ми знаємо його із сатиричного шоу «The Daily Show».

Афроамериканка Діандра Форрест народилася в США з рідкісною аномалією. Зеленоока дівчина підкорила серця багатьох модельєрів. Вона працювала з Ford Models Europe, Izaio Models. Також з'явилася в кліпах Бейонсе й Каньє Веста. Незважаючи на гучний успіх у модельній кар'єрі, манекенниця згадує, як у школі її принижували, тому їй довелося вчитися в спеціалізованому закладі (з інтернету).

- Знайдіть у тексті складносурядні речення. Визначте, у яких випадках сполучник сурядності можна замінити іншим синонімічним сполучником.
- Відшукайте в тексті прості речення. Поєднайте їх за допомогою сполучників сурядності (усно). Чи зміняться від цього зміст та інтонація тексту?

Запам'ятайте!

Сполучники сурядності у складносурядному реченні можна уживати з таким самим, тобто синонімічним, значенням. Деякі можна замінювати тільки в окремих випадках. Єднальні сполучники **і, та** можна замінювати, якщо вони не повторюються. Сполучник **та** не вживаємо перед першим однорідним членом. Заміна сполучника **і** сполучником **й** не має порушувати правила їхнього чергування.

Протиставні сполучники **та, проте, зате** здебільшого можна замінювати. Порівняйте:

Обід уже давно був готовий, **проте** роздавати його не було наказу (Олесь Гончар).

Обід уже давно був готовий, **але** роздавати його не було наказу.

Увага!

Часто складносурядні речення з певною стилістичною метою можна замінити синонімічними реченнями з однорідними членами або складними реченнями інших видів: складнопідрядними, безсполучниковими. Наприклад:

Розтанула зоря досвітня, і росою вкрилися поля (складносурядне речення).

Розтанула зоря досвітня і росою вкрила поля (просте речення з однорідними присудками).

Розтанула зоря досвітня — росою вкрилися поля (безсполучникове складне речення).

Коли розтанула зоря досвітня, росою вкрилися поля (складнопідрядне речення).

Кожне з наведених речень має свій стилістичний відтінок. У першому реченні названо явища, які відбуваються послідовно, у другому подано образну картину одного явища — світанку, у третьому — причиново-наслідкові зв'язки між двома явищами, а в четвертому — часові.

68. Прочитайте речення. Замініть, де можливо, протиставний сполучник **а** єднальним. Запишіть речення з єднальними сполучниками. З'ясуйте, як така заміна вплинула на зміст речення і вживання розділових знаків у ньому.

1. Доброго, кажуть, дождити треба, а лихе саме прийде (*Панас Мирний*). 2. Ноги й руки були холодні, як лід, а всередині, у грудях, котилася клубком тривога. 3. Я тебе духом перехоплю човном на той бік, а там чаргарником, полем — та й вийдеш на шлях. 4. Воля, воля і воля! Це чарівне слово, опоетизоване столітнім дідом, розпалювало кров у хлопця, а дедалі, з літами, набирало більш конкретної форми, глибшого значення (*з тв. М. Коцюбинського*). 5. Соки буяють у тихому клені, а понад нами блакитне небо, а попід нами трави зелені (*А. Малишко*). 6. Ще сонечко не зараз мало сходити, а вже ловецьке товариство вирушало з табору (*І. Франко*).

69. Доповніть речення так, щоб в одному випадку утворилося просте ускладнене речення, а в іншому — складносурядне (за зразком).

Зразок. У замітці йшлося про нього ... — У замітці йшлося про нього, а не про Давида. У замітці йшлося про нього, і це вельми здивувало хлопця.

1. У замітці йшлося про нього 2. Отак би й минула для Ксенії ще одна осінь 3. У хаті було тихо, затишно, тепло 4. Доріна познайомилася з Естер цієї весни 5. Осінній вечір зустрів Іллю очищеним небом 6. Сіло сонце

70. Утворіть із простих речень складносурядні. Запишіть, підкресліть у них граматичні основи. Поставте потрібні розділові знаки, поясніть їхнє вживання (усно).

1. Ранком куряться над гірськими скелями рожеві тумани. Орли кружляють над бездонними ущелинами. 2. У вітальні годинник б'є десятку. Ще можна почитати щось хороше, щось хвилююче (за О. Донченком). 3. Понад хатами зі степу летіло гайвороння в ліс на ночівлю. Із шумом воно мостилося на дубах (за А. Головом). 4. Безсонна ніч далася знаки. Лекцію він прочитав блискуче (за М. Братаном). 5. Дощ не вщухає. Великі видовжені краплі зблискують чарівними барвами веселки (за В. Вакуленком).

- Прочитайте утворені вами речення. З'ясуйте, чи однакові сполучники ви використали. Якщо ні, то визначте, як змінюються смислові відношення між частинами речення залежно від використаного сполучника.

71. Перекладіть текст, уживаючи складносурядні речення.

MIÉRT CSIKOS A ZEBRA?

A zebrák csíkjai nem teljesen egyformák: minden fajnak jellegzetes, azon belül valamennyi példánynak egyedi a csikozása, ami megkülönbözteti a többitől. Sok tudós úgy véli, a csíkok az álcázásban játszanak szerepet, mert a ragadozók nem tudják az egyes állatokat megkülönböztetni a csorda csíkos tengerében. Másrészt a bozótban a zebra majdnem láthatatlanná válik, mert testének körvonalai így beleolvadnak környezetébe (з підручника).

- Розгляньте світлинку. Це незвичайне зебрено народилося в Кенії. Учені вважають його забарвлення наслідком мутації. Придумайте невелику розповідь про життя цієї тварини серед інших зебр.

Українсько-угорський словник

вид — faj
гайвороння — varjak serege
гравер — véső
колоритний — sokszínű,
jellegzetes
куритися — itt: gombolyodik
ловецький — vadász

маскування — álcázás
оригінальний — egyedi
особина — példány
репрезентувати — képvisel
рисувальник — grafikus
смужка — csík
чагарник — cserje

Об'єднайтеся в групи та виконайте проєкт «Таємниці складносурядного речення». Для цього, користуючись інформаційними джерелами, у формі буклету, фотоальбому, інтерактивних плакатів подайте власні дослідження, що пов'язані зі складними випадками аналізу складносурядного речення.

§ 10. Розвиток мовлення. Ділові папери. Заява. Автобіографія

72. Прочитайте статтю з «Тлумачного словника української мови». З'ясуйте, у якому значенні це слово вживаємо частіше.

ЗАЯВА, и, жін.

1. Чиє-небудь повідомлення, звернення до кого-небудь із викладом якихось відомостей, положень, думок: — *Я не маю бажання спростовувати демагогічні заяви якогось студента!* — вигукнув із місця адвокат Вовчинський (Петро Колесник, Терен на шляху, 1959, 167).

2. Письмове прохання, оформлене за певним зразком, подане на ім'я офіційної особи або до установи чи організації: *Він узяв у секретаря клопоть паперу... і почав читати: «До Обухівської сільради, Щербанівського району, громадянина хутора Огірі, Павла Кушніренка. Заява»* (Андрій Головка, II, 1957, 58) (Словник української мови: в 11 томах. Том 3. С. 421).

- Пригадайте з власного досвіду чи досвіду ваших близьких ситуацію, коли потрібно було скласти заяву в другому значенні слова.

Запам'ятайте!

Документи дуже важливі в нашому житті, і кожен із них має власні правила щодо складання. Найбільш поширений із них — заява.

Заява — це письмове прохання, оформлене за певним зразком, яке подають на ім'я офіційної особи або до установи чи організації з метою реалізації прав або захисту інтересів.

Заяву пишемо власноручно в одному примірнику на аркуші формату А4. За місцем створення розрізняємо заяви *внутрішні* й *зовнішні*, за походженням — *особисті* та *службові*, за складністю — *прості* й *складні* (умотивовані).

Склад та оформлення реквізитів заяви

1. **Адресат.** Відомості про адресата подаємо праворуч, указуючи назву організації або посадовця, якому адресовано заяву, у давальному відмінку.

2. **Адресант.** Відомості про заявника розміщуємо під реквізитом адресата. У зовнішній заяві — прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку, домашня адреса; у внутрішній заяві — посада, прізвище, ім'я, по батькові в родовому відмінку без прийменника **від**.

3. Назву виду документа пишемо з великої букви посередині рядка, крапку не ставимо.

4. Текст розпочинаємо з абзацу, дотримуючись у викладі такої структури: прохання (*прошу надати, прошу зарахувати, прошу перевести, прошу звільнити* тощо) та обґрунтування прохання (*у зв'язку з, оскільки, за, для, через* тощо).

5. Додаток подаємо у складній (умотивованій) заяві, оформлюємо кількома способами:

а) після тексту заяви з великої літери пишемо «*До заяви додаю...*» і подаємо повні назви документів у формі знахідного відмінка;

б) після тексту пишемо «*До заяви додано такі документи*» або «*Додаток*» і вказуємо назви документів у формі називного відмінка.

6. Дату оформлюємо цифровим (24.10.2026) або словесно-цифровим (24 жовтня 2026 року) способом ліворуч без абзацного відступу.

7. Підпис заявника без розшифрування — праворуч.

Зразок простої заяви

Директору
Мужіївської гімназії
Геріч Б. К.
учня 9-го класу
Митро Патріка Норбертовича

Заява

Прошу звільнити мене від занять у період з 10 по 20 листопада 2026 року у зв'язку з підготовкою до міжнародних змагань з айкідо.

04.11.2026 р.

Митро

Зразок умотивованої заяви

Директору
Мужіївської гімназії
Геріч Б. К.
учениці 9-го класу
Санто Дженіфер Міклошівни

Заява

Прошу надати мені місце для проведення репетиції сольного концерту з вокалу у зв'язку з подальшою участю в змаганнях міжнародного класу «Юні таланти».

До заяви додаю:

1. Запрошення на участь у змаганнях.
2. Програму змагань «Юні таланти».

04 листопада 2026 року

Санто

73. Складіть за поданими перед вправою зразками дві заяви (просту та вмотивовану) на ім'я директора чи директорки вашої школи. Теми заяв оберіть самостійно.

74. Прочитайте текст. Розкажіть, що нового ви дізналися про автобіографію.

Автобіографія — це документ, у якому особа, яка його складає, подає опис свого життя та діяльності. Автобіографія не має типової форми, її складаємо довільно. Автобіографію пишемо, як правило, від руки на аркуші чистого паперу або на спеціальному бланку під час вступу на роботу та в деяких інших випадках.

Форма викладу — розповідна (від 1-ї особи). Усі відомості подаємо в хронологічному порядку (від дати народження до дати написання документа). У кінці документа з правого боку ставимо дату написання, а з лівого — особистий підпис.

Що має бути в автобіографії?

Відомості про себе можна записати за поданим планом.

1. Персональні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження).

2. Короткі відомості про батьків (прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, професія). Цей пункт особливо важливий для учнів, але його можуть пропустити дорослі люди, якщо батьків уже немає в живих. Крім того, школярі й студенти можуть подати також інформацію про братів і сестер.

3. Відомості про освіту й одержані в період навчання нагороди.

4. Інформація про періоди та місця роботи, посади, причини звільнення.

5. Відомості про сімейний стан, прізвища, імена й по батькові, рік народження дітей і чоловіка чи дружини.

6. Додатково рекомендовано вказувати періоди перебування в тривалій відпустці, службу в армії.

7. Тим, у кого є нагороди та звання, потрібно зазначити цей факт в автобіографії. Також рекомендовано вказувати досягнення в професійній сфері, участь у значущих проєктах і курсах підвищення кваліфікації. Школярі та студенти можуть доповнити текст відомостями про свої спортивні й творчі успіхи.

8. Домашня адреса, телефон, дата написання і підпис.

Чого потрібно уникати?

- Не потрібно повідомляти надто багато інформації про себе, текст має бути на одному аркуші, бажано навіть уникнути переходу на зворотний бік;
- не можна розхвалювати себе: подана інформація має бути нейтральною;
- у тексті не потрібно замовчувати перерви в роботі (наприклад, тривалі відпустки та періоди безробіття);
- не треба подавати оцінне судження про попередніх працедавців, навіть якщо звільнення відбулося через складний характер керівника.

Інформацію треба викладати в діловому стилі, коротко й чітко, без ліричних відступів.

- Чи можна вживати вислів *моя автобіографія*? Обґрунтуйте свою відповідь.

Автобіографія

Я, Варга Естер Лайошівна, народилася 12 березня 2013 року в місті Береговому Закарпатської області.

Мої батьки: Варга Лайош Іштванович, 1985 року народження, і Варга Юлія Золтанівна, 1987 року народження. Батько має вищу освіту за фахом «Інженер будівельних конструкцій», працює спеціалістом у приватній будівельній компанії, мати — домогосподарка. Є брат, Варга Еміль Лайошович, 2019 року народження, учень першого класу Берегівської гімназії № 4, і сестра, Варга Вівієн Лайошівна, 2023 року народження.

У 2019 році пішла в перший клас Берегівської гімназії № 4, у 2023 році переведена в Берегівський ліцей ім. Бетлена Габора, де навчаюся тепер.

Особисті досягнення та нагороди: займаюся плаванням, маю перший дорослий розряд; неодноразово брала участь в обласних змаганнях, посідала призові місця у 2019–2020 роках.

Хобі — в'язання амігурумі. Веду особистий відеоблог із навчальними майстер-класами.

Проживаю разом із батьками, братом і сестрою за адресою: Закарпатська область, м. Берегове, вул. Мукачівська, б. 17. Тел.: (099) 245-56-34. E-mail: eszter2013@gmail.com.

23 жовтня 2026 року

Варга

Українсько-
угорський
словник

автобіографія — önéletrajz
адресант — címző
адресат — címzett
демагогічний — demagóg
заява — kérvény
клапоть — darab
працедавець — munkaadó
розряд — itt: kategória

75. Напишіть автобіографію, дотримуючись вимог до складання документа.

- Уявіть себе через 20 років. Складіть автобіографію, яка відповідала б вашим уявленням про своє майбутнє.

§ 11. Складнопідрядне речення, його будова, засоби зв'язку в ньому. Розділові знаки у складнопідрядному реченні

76. Прочитайте уривок із вірша. Чи погоджуєтеся ви з думками поетеси?

Яке це щастя — прокидатися живим,
Варити каву, обіймати рідних...
І, як дитина, тішитися тим,
Що за вікном мільйон сніжинок срібних!

О. Сапріянчук-Маротчак

- Випишіть із вірша виділене речення. З'ясуйте, зі скількох частин воно складається. У яких відношеннях перебувають частини одна з одною? Чи можна поставити від першої частини до другої питання?

77. Опрацюйте подане нижче правило. Чи можна вважати виписане вами речення складнопідрядним? Обґрунтуйте свою думку.

Складнопідрядне речення — це складне речення, частини якого нерівноправні за змістом і граматично, з'єднані підрядним сполучником або сполучним словом.

Будова складнопідрядного речення

У складнопідрядному реченні є **головна частина** (схематично її позначають квадратними дужками — []) і **підрядна** (схематично її позначають круглими дужками ()). Від головної частини до підрядної можна поставити питання.

Поет не боїться від
ворога смерті, бо
вільная пісня не
може умерти (Леся
Українка).

чому?
[], (бо).

Від головної частини до підрядної ставимо питання: чому? через що? Підрядна частина приєднана до головної за допомогою сполучника **бо**.

78. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ще хвилина — і сонце зійшло. А ви любите спостерігати за сходом сонця, милуючись красою вранішньої пори? Сонце — велике світило, яке не тільки дає життя всьому довкола. Воно випромінює радість життя, а це так потрібно людині. Тій людині, для якої краса необхідна, як і повітря (*із журналу*).

- Випишіть із тексту тільки складносурядні та складнопідрядні речення. Порівняйте їх. Чим вони відрізняються? Чи в кожному складному реченні між його частинами можна поставити крапку?

Запам'ятайте!

Підрядна частина у складнопідрядному реченні може пояснювати головне речення загалом або один із його членів.

У побудові складнопідрядного речення важливу роль відіграє розміщення його частин.

Підрядна частина може стояти перед головною, у її середині або після неї. У всіх випадках від головної її виокремлюємо **комами**.

Зверніть увагу! Якщо підрядна частина стоїть усередині головної, то її виокремлюємо **комами** з обох боків.

Де кров текла козацька, трава зеленіє (Т. Шевченко). (Де), [].	У травах, які густо вкрила росою погода-чарівниця, усміхалися рожевими щічками сунічки. [, (які),]	Люблю людей землі моєї, бо й я землі своєї син (В. Сосюра). [], (бо).
---	--	--

79. Прочитайте складнопідрядні речення. Визначте місце підрядної частини стосовно головної. Поставте питання від головної до залежної частини (*усно*).

Мова й пісня — дві найважливіші фортеці, які народ повинен оберігати пильніше, аніж свої кордони (*Г. Нудьга*). 2. Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена (*Вольтер*). 3. Хто не любить своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, не заслуговує на ім'я людини (*Й.-Г. Гердер*). 4. Я тої думки, що не може бути творцем людина, яка не відчула музики слова (*К. Гордієнко*). 5. Слово, чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться (*Леся Українка*). 6. Мова — це великий дар природи, розвинутий і вдосконалений за тисячоліття з того часу, як людина стала людиною (*К. Крапива*).

80. Прочитайте речення. Визначте, у яких реченнях підрядне пояснює якесь слово в головному реченні, а в котрих — увесь зміст головного речення.

1. Коса затріпотіла в стеблі, мов блискавиця поміж хмарами (*М. Стельмах*). 2. Знов повіяло в душу весною, хоч кругом ще біліють сніги (*П. Грабовський*). 3. Здавалось мені, що ворухаться скелі, з очей своїх сльози ллючи (*Олександр Олесь*). 4. Благословенна та година, коли буквар бере до рук дитина (*Д. Павличко*).

81. Перепишіть текст, уставляючи, де потрібно, пропущені розділові знаки. Які правила, крім правил уживання розділових знаків у складносурядному реченні, вам потрібно ще пригадати?

Якось в одного мудреця запитали Як можна розпізнати духовну людину?

І мудрець відповів: Людина — це не те що вона говорить і не те якою вона здається. Це та атмосфера яка створюється в її присутності. Ось що

є свідченням. Тому що ніхто не здатен створити атмосферу яка не належить його душі (з інтернету).

Увага!

Щоб розрізнити сполучники та сполучні слова, треба пам'ятати таке.

Сполучне слово	Сполучник
Є членом речення в підрядній частині.	Не є членом речення, а лише виконує службову функцію.
До нього можна поставити питання.	До нього не можна поставити питання.
На нього падає логічний наголос.	На нього не падає логічний наголос.
Його не можна опустити, бо речення втрачає зміст.	Його можна опустити, при цьому зміст речення зберігається.
Його, як правило, можна замінити іншим сполучним словом, вираженим самостійною частиною мови.	Його можна замінити лише сполучником.
Наприклад: <i>Найчастіше втрачають терпеливість ті, що її найменше мають</i> (нар. тв.). [], (що).	Наприклад: <i>Розум без книжки, як птах без крил</i> (нар. тв.). [], (як).

Сполучникам і сполучним словам у головній частині можуть відповідати відносні займенники або займенникові прислівники. Їх називаємо **співвідносними** або **вказівними** словами: **такий, той, там, тоді, ті, звідти, стільки** тощо. Наприклад: *У житті не помилявся **той** ніколи, хто доброго нічого не зробив* (В. Вихрущ). *Добре **тому** жить, чия душа і дума добро навчилася любить* (Т. Шевченко).

82. Запишіть три–п'ять прислів'їв про щастя, як є складнопідрядними реченнями. В кожному з речень підкресліть граматичні основи. Поставте питання від головної частини до підрядної. Побудуйте схеми до речень.

Алгоритм дослідження складнопідрядного речення

1. Запишіть речення.
2. Визначте й підкресліть граматичні основи, другорядні члени речення, позначте частини мови, якими вони виражені.
3. Охарактеризуйте речення за метою висловлювання та інтонацією (розповідне, питальне, спонукальне; окличне чи неокличне).
4. Визначте частини складнопідрядного речення — головну й підрядну.
5. Установіть, чого стосується підрядна частина (слова в головній частині, словосполучення в головній частині чи всієї головної частини).

6. Установіть місце підрядної частини щодо головної.
7. З'ясуйте граматичні засоби зв'язку підрядної частини з головною (сполучник та його тип — причини, часу тощо; сполучні слова, співвідносні вказівні слова).
8. З'ясуйте смислові відношення між головною та підрядною частинами; визначте тип складнопідрядного речення.
9. Накресліть схему до речення.
10. Поясніть правила вживання розділових знаків, назвіть пунктограми.
11. Охарактеризуйте кожную частину за схемою простого речення.

- Виконайте завдання в тестовій формі.

Складнопідрядним є речення

- А** Зима невелика, та в неї рот великий.
- Б** Під осінніми високими зорями затихають оселі, і тепер стає чутнішою мова роси.
- В** Листя тріпотіло на деревах уздовж шляху, дарма що стояло тихе, сонячне безвітря.
- Г** Що таке присудок та чим він виражається?

83. Прослухайте текст у записі, слідкуючи за текстом під час його виконання. З'ясуйте його головну думку.

Українка Оксана Кононець за дев'ять днів до 20-річчя разом із друзями вийшла на балкон, але випадково впала з п'ятого поверху. Важка травма та постійний біль не зломали її волю до життя. Залишаючись на кріслі колісному, дівчина здобула другу вищу освіту, почала кар'єру фото-моделі, допомагає іншим повірити у власні сили.

Оксана Кононець, авторка ідеї та організаторка проєкту «Нескоре-ні», з власного досвіду знає, як нелегко буває людям з інвалідністю:

— Я замислила проєкт після того, як стала переможницею Всеукраїнського конкурсу краси для дівчат на кріслах колісних «Краса без обмежень». Подумала: «Наші дівчата славляться красою. Чому б не зобразити дівчат з інвалідністю так, щоб підкреслити не лише їхню вроду, а й внутрішні якості». Адже, незважаючи на це, люди чогось досягають, будують кар'єру, створюють родини, народжують дітей.

Я друкуюся в журналах, кілька разів рекламувала прикраси, брала участь у показі капсульної колекції одягу для людей з інвалідністю дизайнерки Лілії Братусь. Ще одна учасниця проєкту — Уляна Пчолкіна — працює телеведучою. Вона активна, цілеспрямована, відстоює права людей

з інвалідністю. Наймолодшій учасниці проєкту Ользі Сікірницькій лише 18 років, а в кріслі колісному вона — з 13-ти. Дівчина живе в Одесі, займається волонтерством, вивчає комп'ютерну інженерію. Не опустила руки й Вікторія Федорчук — візажист, світська левиця, дружить із зірками, постійно з'являється на світських заходах (*з інтернету*).

- Чи доводилося вам спілкуватися з людьми з інвалідністю? Розкажіть про свій досвід. Висловіть свою думку щодо прочитаного тексту.
- Випишіть із тексту три складнопідрядні речення. Визначте в них головну та підрядну частини, засоби зв'язку між частинами.

Українсько-
угорський
словник

• атмосфера — hangulat
• духовний — lelki
• замилювання — csodálat
• насичений енергією — energiadús
• посаг — hozomány
• розмаїтий — változatos
• тло — háttér
• фортеця — erőd

84. Прочитайте речення. Перекладіть українською мовою і запишіть їх. Побудуйте схеми до перекладених речень. Поставте питання від головної частини до підрядної.

1. Mondd el, merre jártál! 2. Nem tudom, mi lesz a vacsora. 3. Azt üzente anyukám, hogy este várja Jolika nénit. 4. Fotoszintézisnek nevezzük azt a folyamatot, melynek során a fény segítségével energiadús anyag keletkezik. 5. A legegyszerűbb szivacsok teste olyan, mint egy zsák. 6. Ha a darazsakról hallunk, önkéntelenül is kellemetlen szúrásukra gondolunk. 7. **Úgy szenved, szinte boldog tőle (Csiki László).** 8. ...arról a vonatról, amellyel Márton úr utazott, nem marad le soha senki (*Wass Albert*).

- Прокоментуйте переклад змісту виділеного речення (*усно*).

§ 12. Складнопідрядні речення з підрядними означальними. Синонімічність складнопідрядних речень із підрядними означальними та простих речень із дієприкметниковим зворотом

85. Гра-інтерв'ю.

- Яке речення називаємо *складним*?
- З яких частин складається складнопідрядне речення?

- Від якої частини ставимо питання?
- Де може розміщуватися підрядна частина?
- Які засоби зв'язку є у складнопідрядному реченні?
- Які частини мови виконують роль сполучних слів у складнопідрядному реченні?

86. Послухайте, а потім виразно прочитайте вірш. Яку життєву позицію проголошує в ньому поетеса? Чи погоджуєтеся ви з нею? Обґрунтуйте свою думку.

Люблю життя таким, як воно є,
свій кожен день — щасливий і не дуже.
За все, чого не маю, й що — моє,
за все, що головне, і що — байдуже...

За кожен біль й за радості хвилину,
за всі випробування на шляху.
За те, що Бог створив мене, людину,
й за те, що Він зробив мене таку...

За те, що народилась в Україні,
де з рік гірських веселка воду п'є!
Люблю життя, адже воно — єдине,
і все люблю таким, як воно є!...

О. Сапріянчук-Маротчак

- Проаналізуйте виділені уривки вірша (*усно*). Знайдіть у них головну та підрядну частини, поставте питання від головної до підрядної частини. З питанням якого другорядного члена речення вони співзвучні? Як, на вашу думку, можна назвати такий вид підрядних речень? Зверте свої міркування з правилами, поданими після вправи.

Запам'ятайте!

Складнопідрядним реченням із підрядною означальною частиною називаємо таке складне речення, у якому підрядна частина виражає ознаку предмета, що названий у головній частині.

Підрядна означальна частина відповідає на питання який? яка? яке? які? і залежить від одного із членів речення, вираженого іменником (або іншою частиною мови в значенні іменника).	<i>І де в світі тая сила (яка?), щоб в бігу його спинила (І. Франко).</i> <i>Раптом вітер зняв хмару пилу (яку?), яка закрила все (М. Коцюбинський).</i>
Підрядну означальну частину приєднуємо до головної за допомогою сполучних слів який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, коли та сполучників щоб, як, ніби, наче, неначе .	Ті пісні любі, що несуть радість межи люди (нар. тв.).

Підрядна означальна частина завжди стоїть після або ж усередині головної, але обов'язково після пояснюваного іменника (чи іншої частини мови в значенні іменника).

Як тяжко жити в ті похмурі **дні**, коли нема де серцю відпочити (М. Вороний).

87. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Безсмертні рядки пісні Степана Руданського «Повій, вітре, на Вкраїну» були написані 12 липня 1856 року в Санкт-Петербурзі. Сум за Батьківщиною, розлуку з нею, що краяла серце, поет поєднав у поезії з уболіннями за майбутнє рідного народу. А мелодію, яка стала народною, створила Людмила Александрова. Починаючи із шістдесятих років XIX століття, з'явилося чимало варіантів цього твору, які в народній редакції записували в різних регіонах України та за її межами.

Відома канадська поетеса й журналістка Флоренс Лайвсей уперше почула «Повій, вітре, на Вкраїну» ще до Першої світової війни. Цю пісню співали в провінції Манітоба українські селяни з Галичини, звідки за океан погнала їх лиха доля. Враження, яке справила пісня на журналістку, було неймовірно сильним. Вона записала текст пісні й опублікувала його в 1916 році.

«У хорошій пісні — заздрісна доля, — зазначає видатний митець Олександр Білаш. — У неї є день народження і немає дня смерті». До таких пісень належить і пісня Степана Руданського та Людмили Александрової (за Б. Хоменком).

- Знайдіть складнопідрядні означальні речення. Визначте головну та підрядну частини, поставте питання до підрядного речення. Укажіть засоби зв'язку підрядної означальної частини з головною. Побудуйте схеми до речень.

- Яка українська пісня подобається вам? Чим саме? Розкажіть про цю пісню в класі. Підготуйте презентацію про пісню та її виконавців.

88. Прочитайте текст і виконайте завдання.

«Татари з усіх боків оточили замок, вони напали несподівано та підступно. Якуб не знаходив собі місця. За вікном, у час страшної негоди й зливи, точилася битва за його фортецю. А тут, у сусідній кімнаті, у дружини розпочалися перейми. **Сьогодні мав народитися його син, якого назвуть Яном.** Нарешті немовля закричало в руках повитухи. Баба якраз клала його на мармуровий стіл, аж раптом страшний звук пронизав увесь замок. Грім був настільки сильним, що дехто з при-

слуги на мить утратив слух. **А мармуровий величезний стіл, на якому лежало немовля, розколовся навпіл...**»

Ця історія — одна з багатьох легенд, у яких пізніше опишуть визначну подію 1629 року. То був день народження одного з найвидатніших польських королів Яна III Собеського. А відбувалося все в славному Олеському замку. Кажуть, саме від того дня замок переслідують різні нещастя. Землетрус і численні пожежі, напади чужинців і руйнування. А скільки біди архітектурній пам'ятці приніс знайдений в одній із кімнат замурований скарб. Через це шукачі коштовностей почали нещадно нищити дорогі настінні розписи, старовинні каміни та підлоги...

Відновлений із попелу й розвалин, Олеський замок нині залишається найдавнішим зі збережених замків Львівщини. Він має і своїх привидів, адже його історія налічує багато століть, немало інтриг, подій та життєвих історій.

Олеський замок збудовано на 50-метровій горі. Унікальний за формою, він має два крила — західне та східне, що поєднані в'їзною триповерховою вежею і прибудованим до неї двоповерховим корпусом. В'їзну браму прикрашає масивний барельєф із портретами польських королів, символічними постатями та химерами. Довкола

фортеці розкинувся красивий пейзажний парк, алеї якого прикрашають скульптури сучасних митців (з інтернету).

- Випишіть із тексту виділені речення. З'ясуйте, на які питання відповідає підкреслена частина. За допомогою правил, поданих у параграфі, визначте, до якого типу речень належать виписані вами приклади.

- Чи були ви в цьому замку? Розкажіть, у яких замках ви вже побували. Які цікаві історії про них знаєте?

- 89.** Уставте в речення сполучники чи сполучні слова. Запишіть, розставивши коми (за зразком).

Зразок. Стали спускатися в темний яр, **що** давно обріс цікавими легендами.

1. Стали спускатися в темний яр ... давно обріс цікавими легендами.
2. Я виростав серед пісень ... співала тихо мати (*І. Світличний*).
3. Стережися того друга ... любитиме твого недруга (*нар. тв.*).
4. Настав час ... треба готуватися до зими.
5. Дайте мені слово ... такого з вами не трапиться.

- 90.** Прочитайте речення. Випишіть їх у дві колонки: у першу — складнопідрядні з підрядними означальними; у другу — прості речення з поширеним відокремленим означенням.

1. Це був північний нагірний схил, порослий густим лісом (*В. Арсеньєв*). 2. Війне вітерець, з крила пелюстку струсить, яку із саду перед тим приніс (*Н. Тихий*). 3. Біжить стежина в сад, у зарості малини, яка дозріла вже і запахом п'янить (*Л. Талалай*). 4. Перед нами була глибока ущелина, захаращена камінням і вітроломом (*В. Арсеньєв*). 5. Дзвенить криштальне джерело, що вийшло з глибини земної (*М. Терещенко*). 6. День, залитий сонячним теплом, поволі згасав (*І. Коваль*). 7. Я не такий, щоб зрадити людину (*Леся Українка*).

91. Запишіть речення, замінивши прості, ускладнені поширеним означенням, на складнопідрядні речення з підрядним означальним (за зразком).

Зразок. Зволожена нічною прохолодою, пахла травами наддніпрянська земля (*І. Пільчук*). — Пахла травами наддніпрянська земля, що була зволожена нічною прохолодою.

1. Зволожена нічною прохолодою, пахла травами наддніпрянська земля (*І. Пільчук*). 2. Першим цегляним храмом Русі була Десятинна церква, споруджена князем Володимиром Великим наприкінці X століття. 3. У середній частині пекторалі зображено великі квіти, оздоблені блакитною емаллю та скульптурними фігурками птахів (*М. Русяєва*). 4. Парк «Софіївка» — розкішний дарунок чоловіка своїй обраниці, символ нев'янучого кохання, створений заради й на славу цього почуття. 5. Композиція парку складається з водної системи — озер, водоспадів і мережі каналів, з'єднаних з архітектурним комплексом (*О. Седак*). 6. Неподалік Сорбонни стоїть храм Святого Юліана Бідного, зведений за наказом Генріха I, чоловіка Анни Ярославни. 7. Заходимо до напівосвітленого храму, сповненого музикою органа (*О. Балабко*).

92. Додайте підрядні означальні до головних частин речення. Запишіть змодельовані складнопідрядні речення. Побудуйте схеми до них.

1. Я задивляюсь у твої очі, що 2. Навколо було багато квітів, які 3. Я чекаю на той день, коли 4. Є слова, котрі 5. Я хочу жити в такому світі, де 6. Я щасливий від думки, що 7. Несу любов свою здалека, яку 8. Піснями й танцями вітали наші предки природу, що

- Виконайте дослідження одного речення (на вибір).

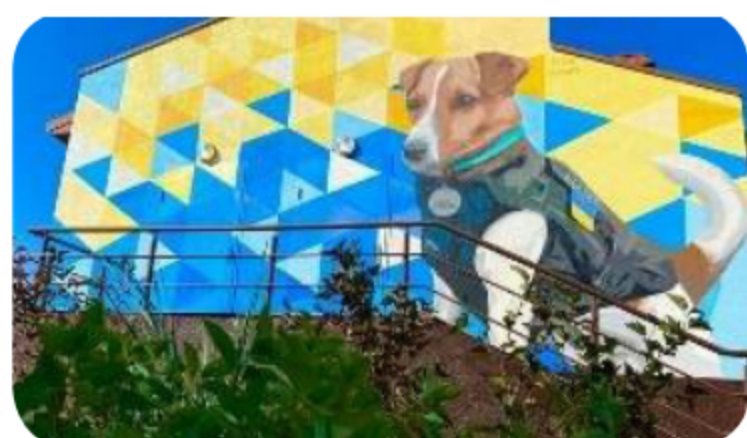
Увага!

В українській мові немає активних дієприкметників минулого часу із суфіксами **-вш-**, **-ш-**. Тому, наприклад, фраза «Запізнившихся просимо не заходити до аудиторії» помилкова. Правильно так: «Тих, які спізнилися, просимо не заходити до аудиторії».

93. Прочитайте текст. Знайдіть у ньому складнопідрядні речення з підрядними означальними частинами. Визначте головні й підрядні частини речення (усно). Назвіть засоби зв'язку.

МУРАЛИ¹ В КИЄВІ

У Дарницькому районі Києва на стіні багатоповерхівки з'явився 50-метровий мурал на вшанування пам'яті всіх добровольців, які загинули, захищаючи Україну. На малюнку зображений командир підрозділу добровольчого батальйону ОУН, киянин Олексій Мовчан із позивним «Тінь».

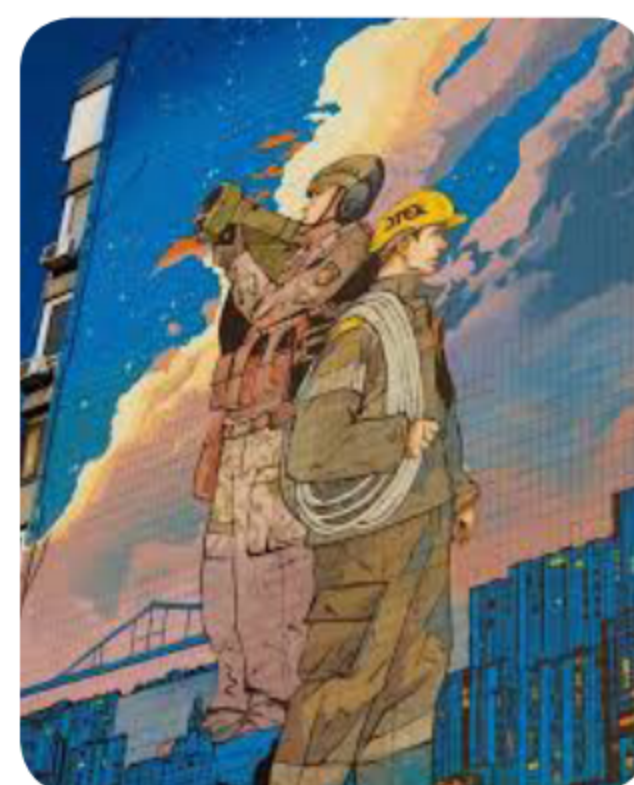
На побутовій будівлі в парку «Відрадний», що в Солом'янському районі Києва, зобразили собаку Патрона, який став талісманом чернігівських піротехніків ДСНС.

У столиці також відкрили мурал, присвячений наймолодшому Герою України Роману Гломбі, відомому як «Запорізький месник». Захисник знищив із ПЗРК «Ігла» 7 російських літаків.

У Шевченківському районі відкрили мурал «Сім'я для чотирилапого», присвячений адопції безпритульних тварин. Мета стінопису — привернути увагу суспільства до тварин, що не мають дому, щоб якомога більше чотирилапих потрапили до нових сімей.

На бульварі Миколи Міхновського, 3 А з'явився справжній мистецький шедевр, який привертає увагу перехожих. Цей мурал присвячений силам протиповітряної оборони й українським енергетикам. Стінопис названо «Захисники світла».

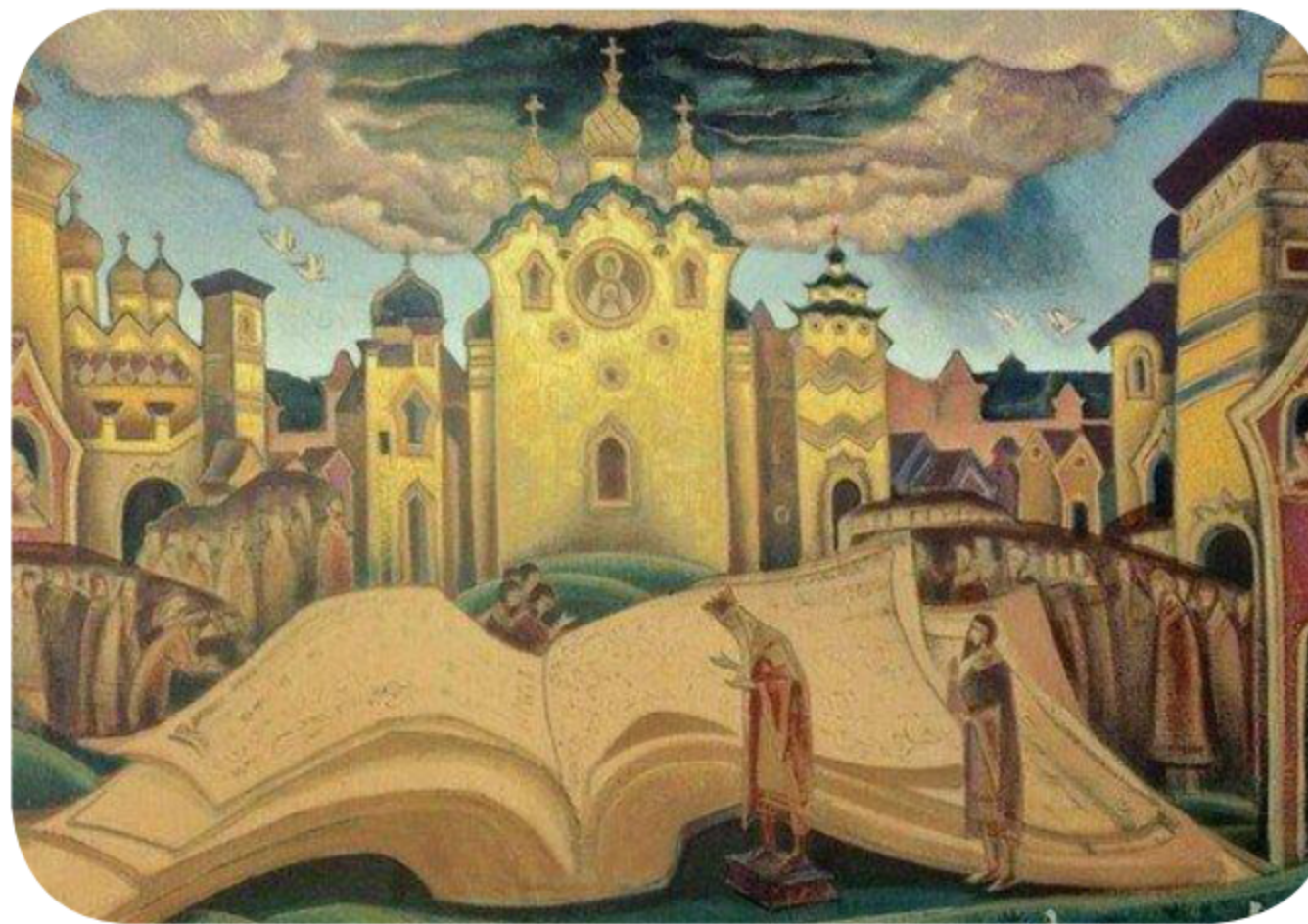
¹ *Мурал* — різновид монументального й декоративного малярства, який виконують безпосередньо на стіні.

94. Прочитайте текст. Поміркуйте, чи обґрунтована в ньому така кількість складнопідрядних речень із підрядною означальною частиною.

ШКІЛЬНИЦТВО

Спочатку школи на українських землях відкривали при монастирях і церквах. У них викладали дяки («бакаляри», «дидаскали»), які часто ставали священниками. Учні навчали письма, читання, основ богослов'я (теології), літератури, грецької мови. Українці прагнули зберегти національний характер школи. У цьому їм допомагали братські школи, які готували вчителів і священників. Школи, котрі відкривали при братствах, давали своїм учням ґрунтовну світську та релігійну освіту. У школі Львівського Успенського братства, яка була відкрита 1586 року, навчалися вихідці з різних верств українського суспільства.

Відомою була й Київська братська школа, яка була заснована в 1615 році. Вона прославилася видатними діячами культури Мелетієм Смотрицьким, Касіяном Саковичем, Єлисеєм Плетенецьким, які в ній викладали (*з підручника*).

- Відредагуйте текст. Зачитайте по черзі варіанти відредагованого тексту. Запишіть під диктовку найвдаліший із варіантів.

95. Прочитайте англійські прислів'я.

1. Гарна та хата, що добрими людьми багата. 2. Коли друг просить, тоді завтра немає. 3. Той лиш друга матиме, хто сам другом буде. 4. Не щастя розкаже, що таке щастя. 5. Хто любить у борг брати, той не любить віддавати. 6. Книжку вибирай, як вибираєш друга. 7. Хто їсть усмак, той і працює неабияк. 8. Тільки тоді треба поспішати, коли бліх хапати. 9. Коли маєш собаку, сам не гавкай. 10. Не тоді плащ шити, коли починає дощити. 11. Не брудни джерела, з якого часом п'єш воду. 12. Як не може вкусити, то хоч дряпне. 13. Хто за все береться, тому нічого не вдається. 14. Сім разів поверни язиком, перш ніж сказати (*нар. тв.*).

- Запишіть ті прислів'я, які перегукуються з українськими та є складнопідрядними реченнями з підрядними означальними. Виконайте дослідження одного із цих речень.

- Поміркуйте, про які моральні якості людини йдеться в цих прислів'ях. Складіть власне висловлення, уживаючи звороти на зразок: *той, що дружить; той, що боїться* тощо.

Українсько-
угорський
словник

вітролом — széllel ledöntött fák
задарма — ingyen
заздрісний — irigy
захаращений — felhalmozott
краяти — szeletel
пектораль — melldísz
уболівання — drukkolás
усмак — jóízűen

96. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Стояла та досвітня пора, коли небо ховає в обіймах гори і ще спить на вершинах, мов у колисці (*Я. Гоян*). 2. Доля зле жартує з тим, хто сподівається задарма вік прожити (*нар. тв.*). 3. Нехай гнеться лоза, куди вітер погне (*С. Руданський*). 4. Ніколи не забуду своєї першої дитячої драми, що тяжко й надовго ранила моє серце (*М. Міщенко*). 5. І аж тоді підуть по цій дорозі люди, як ми проб'єм її та вирівняєм всюди (*І. Франко*). 6. Вчорашнє — ніби сон, що випурхнув з очей (*В. Симоненко*). 7. У книги люди, наче бджоли в соти, знесли сяйливий чародійний мед (*Д. Павличко*). 8. По скляному верху ставка, з глибини якого визирало темне зоряне небо, тихо плив білою хмарою туман (*М. Коцюбинський*). 9. Думкою за любими синами вона ішла, куди ішли вони (*М. Бажан*). 10. Яка трава, таке й сіно (*нар. тв.*).

- Випишіть лише складнопідрядні речення з підрядними означальними. Дослідіть у них засоби зв'язку.
- Виконайте дослідження одного складнопідрядного речення з підрядним означальним (за вибором).

§ 13. Розвиток мовлення. Вибірковий переказ тексту художнього стилю (письмово)

97. Прочитайте текст. Пригадайте, що ще вам відомо про художній стиль. Наведіть приклади використання художнього стилю.

Пригадайте!

Художній стиль реалізується в художній літературі. Він є універсальним, оскільки може поєднувати всі стилі мовлення. Художній стиль широко використовують у творчій діяльності, різних видах мистецтв, у культурі й освіті. Крім інформаційної, художній стиль виконує естетичну функцію.

Образність	Естетика мовлення	Експресія як інтенсивність вираження	Зображальність	Суб'єктивне розуміння
образ-персонаж, образ-колектив, образ-символ, словесний образ	можливість викликати в читачів почуття прекрасного	урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, іронічне, жартівливе мовлення	тропи: епітети, порівняння, метафори та ін.	

Основні мовні засоби художнього стилю — найрізноманітніша лексика, емоційно-експресивна (синоніми, антоніми, омоніми тощо);

уведення до творів зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів;

запровадження авторських новотворів;

широке використання різноманітних типів речень.

Художній стиль за родами та жанрами поділяємо на підстилі:

епічні	казка, роман, байка, повість
ліричні	поезія, поема, балада, пісня, епіграма
драматичні	драма, трагедія, комедія, мелодрама
комбіновані	ода, художня публіцистика, усмішка

98. Послухайте текст. Визначте його тему. Складіть план до тексту.

ПРАВДА ПРО ПРОМЕТЕЯ

Орел прилітав кожного ранку й розпочинав пекельну роботу... Прометей не мав ненависті до орла, знав, що той приречений, як і він сам, але почував нестерпний біль, муку, страх смерті, а потім повільне воскресіння. Його муки майже щодня бачив Геракл. Він чув перший удар дзьобом по Прометеевих грудях, болісний крик і стогін. І жаль стискав могутнє серце героя. Одного разу, щойно орел злетів із верхівки дуба, Геракл ухопив велетенський уламок каменя і пожбурих у нього. Уламок розтрощив птаха об скелю. Геракл виліз на гору, легко повиривав зі скелі штирі, поскручував із Прометеевих рук і ніг ланцюги й опустив його на землю.

Прометей ішов цілий день. А коли настала ніч, підійшов до якогось житла. Він утомився, йому було холодно, руки тремтіли. Посеред двору горіло багаття, довкола якого сиділи люди, смакували їжу, весело гомоніли. Прометей невимовно зрадів: це ж його вогонь! Він подарував людям вогонь. Тепер вони готують на ньому собі їжу, гріються. Прометей хотів присісти біля багаття, та

в ту мить літній сивобородий чоловік мовив суворо: «Іди геть, пришельцю».

Він ходив до пізньої ночі. Його звідусіль проганяли. І тоді Прометей сховався неподалік від одного багаття. Коли люди заснули, тихенько підкрався, вихопив голівешку й подався геть. Він піднімався кудись угору й опинився перед великою печерою. У нього ще вистачило сили на-збирати сушняку та розпалити багаття. Біля нього він заснув глибоким сном. І вже не чув, як опівночі вгорі піднявся страшний гуркіт. Такої грози тут не було від утворення світу. Вода залила всі багаття в селищі. Вогонь не погас тільки в печері.

Люди, які жили в селищі, прокинулися і в розпачі звели до неба руки. І раптом побачили велетенське багаття на горі. Вони підійшли до найвищого крутосхилу, але Прометей поспихав їх зі скелі. Тоді люди приповзли на колінах і почали жалібно квилити, випрохуючи вогонь. Зрештою Прометей погодився дати їм вогонь, але зажадав, аби люди збудували йому на горі палац.

Люди прославляли Прометея, складали пісні на його честь, виліпили з глини його постать та поставили її в селищі, молилися на неї. Згодом глиняну статую Прометея люди замінили на камінну й викарбували на постаменті великими літерами: «Нашому дорогому титану Прометею» (за Ю. Мушкетиком).

- Зробіть детальний переказ тієї частини тексту, яка описує стосунки людей і Прометея.

§ 14. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними

99. Гра-інтерв'ю.

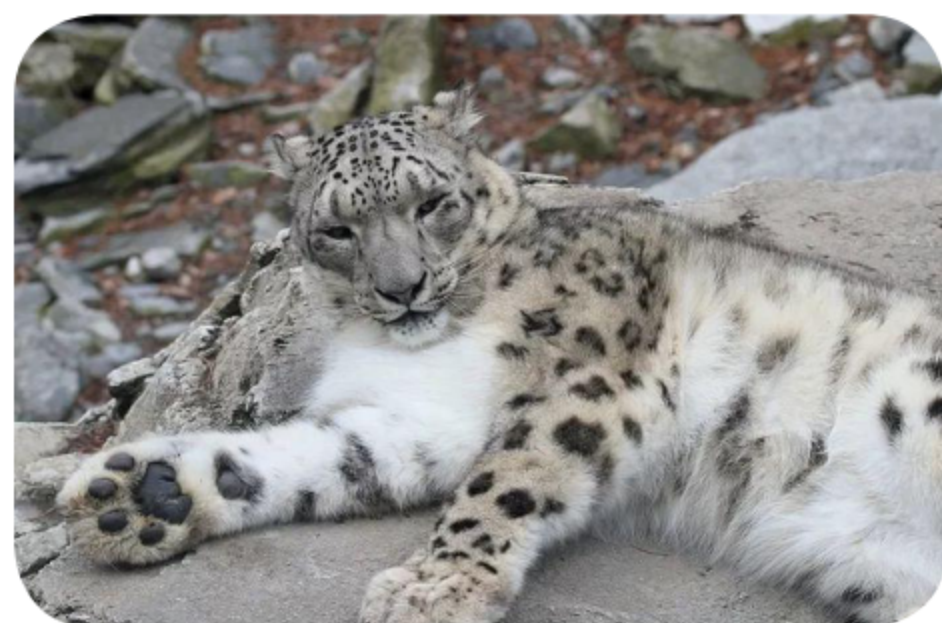
- Яке речення називаємо *складним*?
- Які є засоби зв'язку у складних реченнях?
- На основі чого складні речення поділяємо на складносурядні й складнопідрядні?
- Які є різновиди складнопідрядних речень?
- Які смислові зв'язки між частинами складнопідрядного речення з підрядною означальною частиною?

100. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Глобальна зміна клімату в майбутньому вплине не тільки на життя людей, а й на існування тих чи інших видів тварин. Як наслідок — може постраждати біологічне розмаїття нашої планети. Нині багато представників фауни перебувають під загрозою зникнення. Наприклад, деякі

популяції тварин налічують менше тисячі особин, а кількість особливо рідкісних видів ледь досягає сотні.

Звичайно, учені докладають чимало зусиль для порятунку видів, що зникають, проте **важливо розуміти, що кожний із вас несе відповідальність за збереження їхнього життя на Землі. Багато хто з вас навіть не знає, які види тварин у найближчому майбутньому, можливо, перестануть існувати.** Серед них каліфорнійська морська свиня (вакіта), далекосхідний гепард, суматранський носоріг, блакитний ара й багато інших.

Блакитні ара є практично зниклим видом. Лише дев'яносто цих птахів перебували в приватних осіб на 2007 рік. Вимирання цього виду пов'язано насамперед із браконьєрством. Нині чисельність цих рідкісних птахів у світі збільшилася, проте їхня точна кількість невідома.

Снігові барси (ірбіси) у 2017 році були вилучені зі списку тварин, що зникають, але **не зайвим буде згадати про те, що їх залишилося менше дев'яноста особин.** Крім браконьєрства, причиною вимирання снігового барса є пастки, установлені з метою полювання на інших тварин (*з інтернету*).

- Випишіть виділені речення та уривки. Визначте головну та підрядну частини. Поставте до підрядної частини питання. З'ясуйте, як називають такий вид підрядних речень, ознайомившись із правилами.

- Про які види тварин, що зникають, ви знаєте? Що роблять люди для їхнього збереження? Обговоріть це питання в класі.

Складнопідрядним реченням із підрядною з'ясувальною частиною називаємо таке складне речення, у якому підрядна частина пояснює зміст того слова в головній частині, що потребує додаткового з'ясування, і відповідає на питання непрямих відмінків. Дуже поширені складнопідрядні речення, у яких з'ясувальна частина пояснює присудок. Наприклад: *Говорять, що матері сльози гарячі і тверде міцніше каміння проймають* (Леся Українка).

Підрядну з'ясувальну частину приєднуємо до головного речення за допомогою сполучних слів хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, як і сполучників що, як, щоб, ніби, мов, наче, неначе .	<i>Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом</i> (Г. Сковорода).
У головній частині речення може бути вказівне слово те .	<i>Шелестять дощі про те, чого не вимовиш словами</i> (М. Луків).

- Виконайте завдання в тестовій формі.

Складнопідрядним із підрядним з'ясувальним є речення

- А** Як усе-таки добре, що природа відроджується, зацвітає.
- Б** Ріка вирує сонцем, а плавні вниз десь аж до лиманів синіють.
- В** Слово може врятувати людину, слово може й убити.
- Г** Народ захоплений танцем і все звужує коло так, щоб не можна було торкнутися рукою.

101. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Увечері сидів я на дубовій колоді й дивився на ясне-ясне небо, що світилося золотими зорями. Бабуся казала, що ці зорі — душі людські. І хочеться, щоб було по-бабусиному. Знаю, що це моє небо.

Слухав, як далеко співали дівчата. Пісня ледве мріяла в мороці ночі. Думаю, що й пісня наша сумовито-м'яка (за Ю. Мушкетиком).

- Випишіть складнопідрядні з'ясувальні речення. Побудуйте схеми до них.

102. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Хто міру знає, тому лихо не страшне. 2. Коли летять дикі гуси, то й черепаха починає ногами чеберяти. 3. Хто опиняється в мішку останній, той вилазить із нього перший. 4. Хто рано встає, тому бог дає. 5. Як собі хтось постелить, так і спати буде. 6. Хто пізно ходить, той сам собі шкодить. 7. Учися того, до чого душа тягнеться. 8. Дім, де рано встають, щастя не обходить (нар. тв.).

- Побудуйте в зошиті схеми до речень. Укажіть питання. Чи всі вони є складнопідрядними з підрядною з'ясувальною частиною? Обґрунтуйте свою думку.

103. Утворіть речення (за зразком, розділові знаки пропущено).

Зразок. Ми мріяли про те, щоб літо ще тривало.

1. Ми мріяли про те 2. Наш клас довідався 3. Щасливий той
4. Усі думали про те 5. Учні слухали 6. Пошани достойний той
7. Добре тому 8. Спокійно спати лягає той

- Додайте до головних частин підрядні з'ясувальні частини. Запишіть, поставивши розділові знаки. Підкресліть головні та другорядні члени.

104. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Величний і помпезний Будапешт уміє порадувати й тих, хто хоче побачити старовинну Європу та дізнатися більше про історію, і тих, хто воліє в подорожах виходити за екскурсійні рамки.

Парламент — найбільш упізнавана й, безумовно, найбільш витончена будівля в Будапешті. Це справжній символ як міста, так і країни загалом. Парламент відкритий для публічного доступу, й у кожного є можливість побачити його не менш чудові інтер'єри.

На території Будаїської фортеці, старовинної частина міста, знаходяться Королівський палац, Історичний музей, церква Святого Матяша та ще багато інших цікавих пам'яток.

Рибацький бастіон — одна з визначних пам'яток Будаїської фортеці. Якщо при згадці її назви вам уявилися рибальські снасті й суворі рибалки, ви дуже здивуєтеся. **Насправді це красива білокам'яна фортеця із сімома баштами, названа так лише тому, що на цьому місці колись торгували рибою.** Найкрасивіший краєвид на Дунай та Пешт відкривається саме з Рибацького бастіону. Тому не полінуйтеся піднятися до нього, тим більше, що вхід вільний.

Ще один символ міста — Ланцюговий міст, який з'єднав наприкінці XVIII століття Буду й Пешт. Помилуватися ним можна як із берегів, так і з палуби теплохода, яким здійснюють прогулянки по Дунаю в теплу пору року.

Острів Маргіт — ще одна частина міста, яку треба відвідати. Великий доглянутий парк, розташований на острові посеред Дунаю, — найулюбленіше місце для прогулянок місцевих жителів і туристів у літні місяці. На острів курсує автобус. Тут знаходяться термальні басейни, музичний фонтан, аквапарк і мінізоопарк, так що можна сміливо брати із собою на прогулянку дітей.

Базиліка Святого Стефана — найбільший храм у Будапешті, заслуговує на увагу своєю неперевершеною архітектурою та куполом, з якого відкривається чудовий краєвид на Буду. Піднятися на оглядовий майданчик можна крутими гвинтовими сходами.

Туфлі на набережній Дунаю — це меморіал, від якого щемить серце. Шістдесят бронзових пар взуття — жіночі, чоловічі й навіть дитячі —

нагадують про те, як тут під час Другої світової війни розстрілювали єврейські сім'ї. Це одна з найбільш символічних пам'яток у світі (з інтернету).

- Випишіть із тексту виділені речення. З'ясуйте, на які питання відповідає підрядна частина. Визначте, до якого типу речень належать виписані вами приклади. Побудуйте схеми до них.

- Розкажіть, чи відвідували ви місця, згадані в тексті. Поділіться своїми враженнями.

105. Доберіть підрядні частини до поданих речень. Визначте види речень, побудуйте схеми до них.

- Нам дуже хочеться, щоб
- Їй здавалося, ніби
- Було дуже дивно, як
- Мені було байдуже, де

106. Коло думок. Згрупуйте речення за видами. Визначте спільні й відмінні ознаки з'ясувальних та означальних речень. Звірте свої думки з таблицею, поданою нижче.

1. А круг озера сосни, які в хуртовину натомились шуміти, шепочуть у сні (М. Нагнибіда). 2. І не збагну, чому мене хвилюють до знемоги свист голубиних крил, печаль полів (В. Базилевський). 3. Високий ясний вечір був сповнений тих чар простору, того запаху безмежності, які властиві тільки вечорам цієї підхмарної країни (Олесь Гончар). 4. Є такі гірські вершини, що сягають аж під зорі (М. Нагнибіда). 5. Ви знаєте, як пахне хліб диханням сівача, вогнем безсонних діб? (Л. Забашта). 6. Забувається, що з труда розум починається (нар. тв.). 7. Прийшла та пора, коли кожна людина може засяяти, як веселка (М. Стельмах). 8. Добре того вчити, хто хоче все знати (нар. тв.).

Спільне та відмінне між підрядними з'ясувальними й означальними реченнями

Спільне	Відмінне
1. Підрядні частини пояснюють у головному реченні певне слово. 2. З'єднуються сполучниками чи сполучними словами. 3. У головному реченні може бути вказівне слово.	1. Різні питання. 2. З'ясувальна підрядна частина стоїть тільки після головної. 3. Підрядні означальні частини стоять у різних позиціях.

107. Прочитайте речення. Перекладіть їх українською мовою та запишіть. Укажіть типи підрядних речень.

1. Eszembe jutott, hogy holnap dolgozatot írunk. 2. Arrol ábrándoztam, hogy pihenni fogok. 3. A rádió bemondta, hogy vihar közeledik. 4. Milyen jó,

hogy végre péntek van. 5. A mérnök, akit a színházban láttunk, Kossuth-díjas. 6. Nem olvastam ezt a könyvet, mert most nincs időm. 7. Az igazgató azt mondta, hogy holnap konferenciára utazik (з учнівських творів).

Українсько-
угорський
словник

- виплекати — ápol, gondoz
- чеберяти — gyakran mozgatni a lábakat
- мріяти — ábrándozik
- браконьєрство — orvvadászat
- пастка — csapda

108. Доберіть закінчення до народних прислів'їв із довідки. Запишіть. Визначте вид утвореного речення. Побудуйте схеми до речень.

Довідка. Що робить ліва, що його чекає, що язик лепече, як комар чхнув, що той чорний, який буде кінець.

1. Ніхто не знає ... 2. Ніхто не чув ... 3. Із самого початку подумай ... 4. Не тямить голова ... 5. Права рука не знає ... 6. Дорікав горщик чавунові ...

§ 15. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними частинами. Синонімічність складнопідрядних речень із підрядними обставинними частинами та простих речень із дієприслівниковим зворотом

109. Прочитайте вірш.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Десь вітер грає на віолончелі,
морозні пальці приклада до скла,
і ти одна в зажуреній оселі
замріяно схилилась до стола.
Мов раб німий на араратській скелі
карбує написи про подвиги царя,
ти на папері почуттів моря
переливаєш в строфи невеселі.
Ти — хвора дівчина — серед глухої ночі
врізаєш в вічність огненні, пророчі
слова з прийдешніх сонячних віків,
щоб ті слова хитали чорні трони,
щоб їх несли з собою легіони
нових, непереможних Спартаків.

В. Симоненко

- Знайдіть у вірші складнопідрядні речення. Визначте вид підрядної частини в кожному з них. Чи всі підрядні частини ви змогли розпізнати? Якщо ні, то скористайтеся поданою нижче таблицею.

Запам'ятайте!

Підрядні обставинні частини пояснюють головне речення загалом, указуючи на спосіб, міру й ступінь, місце, час, причину, мету, умову, наслідок дії або стану головного речення. Вони відповідають на різні питання залежно від їхнього значення.

Види складнопідрядних речень із підрядними обставинними частинами

Вид підрядного обставинного	Питання, на які вони відповідають	Сполучники й сполучні слова	Приклади
місця	де? куди? звідки?	де, куди, звідки	Де воля родиться , там загиба невіра (Д. Павличко).
часу	коли? відколи? доки? як давно?	коли, поки, доки, ледве, скоро, як	Не бійся досвітньої мли, — досвітній вогонь запали, коли ще зоря не заграла (Леся Українка).
способу дії, міри й ступеня (іноді їх важко розрізнити)	наскільки? як? якою мірою?	як, мов, немов, наче, ніби, ніж	1. На жаль, світ побудований так (як? яким чином?), що щастя людства здобувається ціною чиїхось страждань (О. Довженко). 2. Душа моя розкрита для кожного (як?), як квітка для роси (М. Коцюбинський) — підрядні частини вказують на спосіб дії (хоч у другому до підрядної частини можна поставити й питання якою мірою? наскільки?). У реченнях: 1. Сонце пекло так (якою мірою?), що й уночі степ пашів (Ю. Яновський). 2. (Наскільки більше?) Що більше снігу на полі , то більше буде вологи в землі (О. Копиленко) — це речення з підрядними міри й ступеня.
мети	з якою метою? для чого? нащо? навіщо?	щоб; для того, щоб	Щоб глянути ясніше уперед , не раз, не два дивлюсь я у минуле (В. Сосюра).

причини	чому? через що? з якої причини?	тому що, бо, від того що, через те що	Уся земля наша одвіку (чому?), бо кожна грудка, кожний упруг політі нашим потом (М. Коцюбинський).
умови	за якої умови?	коли, якби, якщо, як	Якби я турбувався лише про себе , давно вже б онімів від самоти (Д. Павличко).
порівняльні	як? як саме? подібно до чого?	як, ніби, наче, мов	Вогонь то здіймався, то падав, наче дихали груди (М. Коцюбинський).
допустові	незважаючи на що?	хоч, дарма що, зате, однак	Хоч було тільки надвечір , а під зеленими верхів'ями присмерки вже згусли зовсім (П. Панч).
наслідкові	—	так що	Хутір ховався серед дерев, так що влітку іншу хатку даремно очима шукати-меш, не знайдеш (М. Трублаїні).

Увага!

Від підрядних речень **місця** треба відрізнити підрядні **означальні**, які теж можуть приєднуватися до головного сполучними словами **де, куди, звідки**, але відповідають на інше, своє запитання: А на **тому** місці (на якому?), **де стояла тінь**, іскрило сонце широкою плямою (Панас Мирний). Але якщо речення перебудувати: А **там** (де?), де стояла тінь, іскрило сонце, — то підрядна частина буде сприйматися як підрядне речення місця.

Від підрядних речень **часу** треба відрізнити підрядні **означальні**, які теж можуть приєднуватися до головного сполучним словом **коли**, але відповідають на інше, своє запитання: У людини, як і в птаха, настає в житті **такий** час (який?), **коли в неї міцніють крила** (В. Козаченко).

Іноді підрядне речення **часу** важко відрізнити від підрядного **умови** зі сполучником **коли**. Якщо в такому реченні слово **коли** можна замінити на **якщо**, то це підрядне речення умови, якщо ні — підрядне часу. Наприклад, у реченні *І нині, коли проходимо вулицями Києва, ми бачимо відображення минулої слави в мармурі та бронзі* (І. Цюпа) підрядне речення вказує на час (уточнює обставину часу нині), хоча до певної міри виражає й умову. А в реченні *Не можна любити народів других, коли ти не любиш Україну* (В. Сосюра) підрядне вказує на умову, а не на час (сполучник **коли** можна замінити на **якщо**).

Зауважте! У підрядних обставинних **наслідку** кому ставимо перед сполучником **так що**: *Теплий туман наливав балку по самі вінця, **так що** дерева потопали в ньому.*

Якщо кому поставити перед **що**, то утвориться підрядне міри та ступеня: *Теплий туман наливав балку по самі вінця так, **що** дерева потопали в ньому.*

110. Користуючись таблицею (с. 70–71), випишіть тільки складнопідрядні речення з підрядними обставинними. Визначте їхній розряд за значенням (усно).

1. Виявляється, що дорослі ведмеді дуже пристрасні математики (*Остан Вишня*). 2. Життя приносить іноді дуже приємні подарунки, хоча за них доводиться дорого платити. 3. Було вже далеко пополудні, коли ми поверталися з прогулянки додому (*В. Гжицький*). 4. Осінь схожа на теплі долоні жінки, що лежать, притомившись, на колінах (*Г. Світлична*). 5. І тільки те, що часу непідвладне, вертати годне в молодість мене (*І. Муратова*). 6. Там, де старе річище Дніпра сходилося з новим, праворуч ішов рукав, замикаючи водяне оточення острова (*О. Бойченко*).

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. У реченні «Гора така, що з неї спускалися цілий день» підрядне речення є підрядним

А з'ясувальним

В місця

Б означальним

Г порівняльним

2. У реченні «Як рясно квітує горобина, то добрий буде урожай» підрядне речення є підрядним

А способу дії

В наслідку

Б часу

Г умови

3. Складне речення з підрядним обставинним причини утвориться, якщо частину «я вже не можу готуватися до іспитів» уписати замість крапок у реченні

А Коли настає пізній вечір ...

Б ... адже увечері мені вже важко зосередитися.

В ... бо ввечері мені важко зосередитися.

Г ... хоч як мене не просить.

4. Складне речення з підрядним обставинним наслідку утвориться, якщо серед варіантів продовження речення «Рясно цвіте півонія...» вибрати

А що на клумбі біля будинку.

Б так що тяжко від неї відвести очі.

В що аж очей не можна відвести від неї.

Г дарма що ми її рідко поливали.

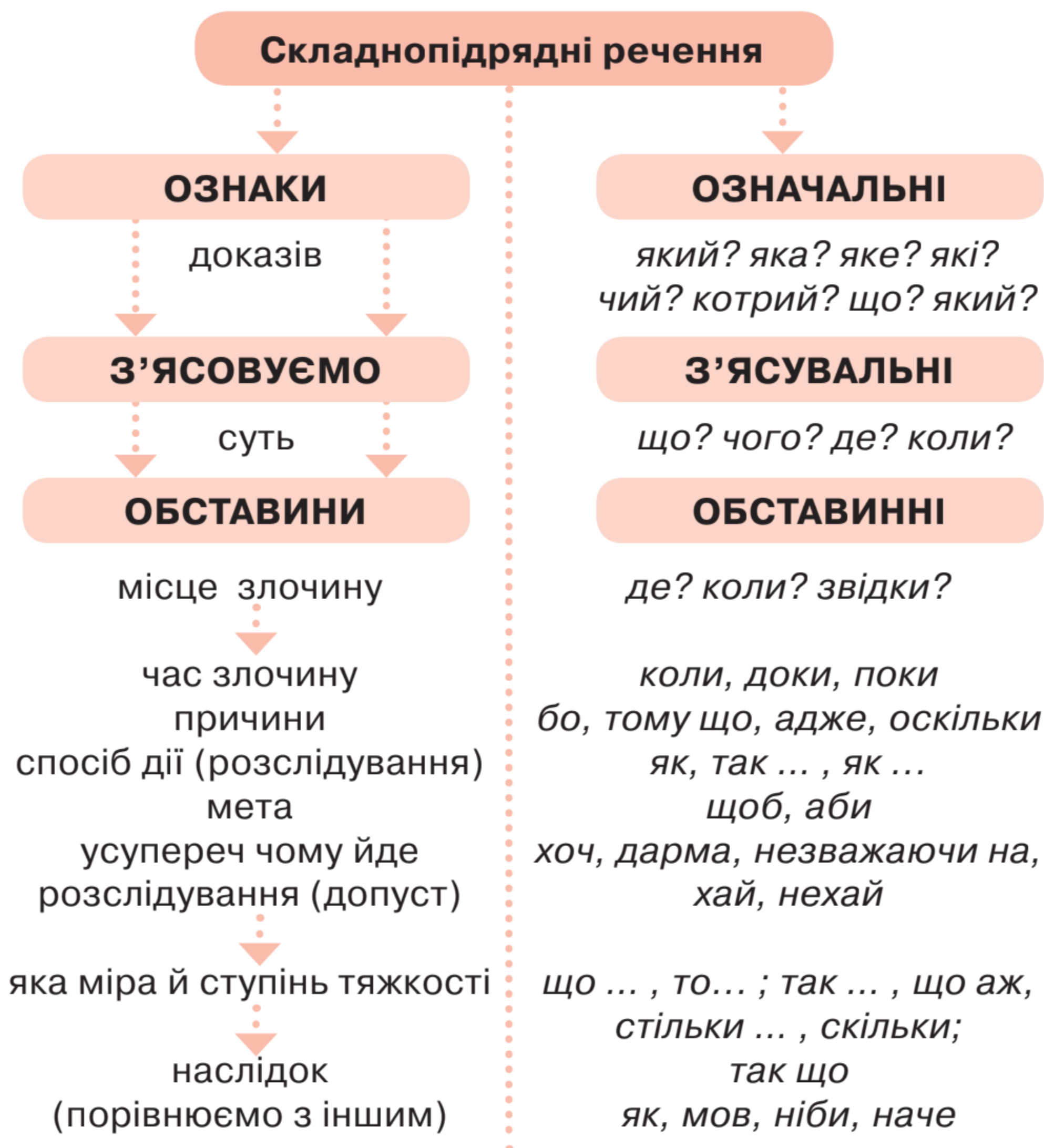

Запам'ятайте!

Як запам'ятати види складнопідрядних речень

Щоб легше запам'ятати види складнопідрядних речень (СПР), уявіть себе детективом на місці злочину й... користуйтеся схемою.

- Розгляньте схему й допишіть потрібні сполучники й сполучні слова. Визначте, якого виду сполучників бракує.

111. Утворіть речення. Доповніть головні частини речення підрядними обставинними. Визначте їхній вид (усно).

- Навколо було так тихо ...
- За тиждень до Нового року розгулялася небувала завірюха ...
- Над ставком шелестіли задумливі верби ...
- Якось охопив мене неспокій ...
- Ми йшли берегом ...

- Прочитайте речення в класі. З'ясуйте, чи збігаються види підрядних обставинних речень. Якщо ні, то чому.

112. Перепишіть текст, розставляючи розділові знаки. Визначте види підрядних речень.

Люди здавна помітили й зарахували до зелених друзів цю рослину тому що за її допомогою вдавалося вилікувати різні хвороби. Рослину на-

зивали дивосилом бо справді дивну цілющу силу відкрила в ній народна медицина а ще більшу силу придумала людська фантазія. Дивосилом обкурювали хати й хліви оскільки вважали що він допомагає боротися з нечистою силою захищає худобу від моровиці (за Є. Шморгуном).

113. Придумайте невеликі розповіді (10 речень), розпочавши їх одним із запропонованих варіантів.

Якби я був / була президентом / президенткою країни,

Якби я був / була директором / директоркою школи,

Якби я був / була крапелькою води,

Якби я був / була ... ,

- Проаналізуйте написаний вами текст. Які види підрядних речень ви в ньому використали?

114. Прочитайте прислів'я. Перепишіть, уставляючи пропущені букви й знімаючи риску. Доберіть до поданих речень синонімічні конструкції з підрядними умови (за зразком).

Зразок. Не знаючи броду, не лізь у воду. — Як не знаєш броду, не лізь у воду.

1. Не/знаюч.. броду, не/лізь у воду. 2. Не/ро..бивши краш..нки, не/сп..чеш яєчні. 3. Не/нах..лившись, із кр..ниці води не/нап'єш..ся. 4. Не/навчивши в п..люшках, не/навчиш.. і в подушках. 5. М..ясом хвал..т..ся, юшки не/ ївши. 6. Не/скуби, не/повивши (*нар. тв.*).

115. Перебудуйте прості ускладнені речення на складнопідрядні. Побудуйте схеми до складних речень. Визначте тип підрядних частин.

1. Будучи ще зовсім малим, Іван Лозов'ягін став свідком жахливої розправи радянської влади над його сивочолим дідом. 2. Брати Рудченки, перебуваючи далеко один від одного, створили один із найкращих зразків української художньої прози. 3. Заслуживши визнання і пошесті спочатку в Італії, Соломія Крушельницька справила величезний вплив на розвиток вокального мистецтва в усьому світі (*з підручника*).

116. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ГЕРОЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

З початком війни тисячі українців стали на захист своєї країни. Серед них — військові командири, добровольці, лікарі, які віддають своє життя та здоров'я заради перемоги. Вони справжні герої сьогодення, адже їхні дії є прикладом виняткової мужності та самопожертви.

Наші герої ЗСУ — це справжні символи мужності й сили українського духу. Вони стоять на передовій, захищаючи не лише рідну землю, а й

обороняючи цінності свободи, гідності та права на мирне майбутнє для всього народу. Щоденна самопожертва видатних героїв України є свідченням їхньої любові до нашої країни та відданості своїй місії. Вони натхненно демонструють усьому світові, що сила нації в єдності та відвазі (з інтернету).

- Випишіть із тексту складнопідрядні речення, відповідно згрупувавши: 1) складнопідрядне з підрядним означальним; 2) складнопідрядне з підрядним з'ясувальним; 3) складнопідрядне з підрядним обставинним.

- Кого, на вашу думку, можна називати героєм? Що ви знаєте про героїзм наших захисників?

117. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Щоб дізнатися ціну року, спитайте студента, який провалив іспит. Щоб дізнатися ціну місяця, спитайте матір, яка народила передчасно. Щоб дізнатися ціну тижня, спитайте редактора тижневика. Щоб дізнатися ціну години, спитайте закоханого, що чекає свою кохану. Щоб дізнатися ціну хвилини, спитайте того, хто запізнився на потяг. Щоб дізнатися ціну секунди, спитайте того, хто втратив близьку людину в автокатастрофі. Щоб дізнатися ціну однієї тисячної секунди, спитайте срібного медаліста Олімпійських ігор. Стрілки годинника не перестануть бігти. Тому бережіть кожен момент вашого життя. І цінуйте сьогоднішній день, як найбільший дар (Б. Вербер).

- Випишіть три складнопідрядні речення, з'ясуйте їхній тип. Позначте головну й підрядну частини, поставте питання. Чим поєднані частини: сполучниками чи сполучними словами? Обґрунтуйте свою думку.
- Визначте речення, у якому висловлена головна думка тексту. Що ви думаєте із цього приводу? Обговоріть це питання в класі.

118. Робота в групах. **Лінгвістичний експеримент.**

1-ша група. Замініть складнопідрядні речення з підрядними означальними на прості ускладнені. Поясніть розділові знаки.

1. Черниш стояв на спостережному пункті, що був укритий цієї ночі в полі (Олесь Гончар). 2. Щедрою рукою передавала баба зі своєї голови в молоду Чіпчину голову все те, що заховала її шістдесятилітня пам'ять (Панас Мирний).

2-га група. Замініть прості речення з дієприслівниковими зворотами на складнопідрядні речення з підрядними обставинними. Поясніть розділові знаки.

1. Трохи простудившись і занедужавши, Т. Шевченко висловив бажання продовжувати мандрівку по Україні. 2. Усі слухачі перебувають у нервовому напруженні, ніби чекаючи чогось незвичайного (О. Довженко).

1. У відповідність за подібністю синтаксичного значення підкреслені фрагменти простих і складних речень. Логіку такого поєднання показано на схемі.

Просте речення	Складне речення
1 Десь із рік тому я поїхав до Старобільська <u>навчатися</u> комп'ютерного дизайну.	А Я постійно намагаюся підвищувати власну майстерність, <u>аби не пасти задніх у своїй галузі</u> .
2 <u>Незважаючи на труднощі</u> , намагався опанувати складний матеріал.	Б <u>Хай як інформаційні технології роблять інакшим наше життя</u> , замінити ними живе спілкування під час навчання неможливо.
3 <u>Через пандемію COVID-19</u> продовжив навчання самотійно.	В Іноді найбільші прориви в дослідженні будь-чого стаються несподівано, <u>адже ніколи не передбачиш сприятливого для цього збігу обставин</u> .
4 Як відомо, <u>за розуміння</u> основ предмета опанувати щось самотійно доволі легко.	Г <u>Якщо брати до уваги лише позитивні результати власної діяльності</u> , можна не боятися труднощів на шляху до мети.
	Д Закономірно не знати того, <u>що тобі раніше не траплялося</u> .

Міркуйте так!

До фрагмента в простому реченні **1** ставимо питання *навіщо?* з якою метою? На таке ж питання відповідає фрагмент у реченні **А**: Я постійно намагаюся підвищувати власну майстерність, (навіщо? з якою метою?) аби не пасти задніх у своїй галузі.

До фрагмента в простому реченні **2** ставимо питання *незважаючи на що?* Аналогічне питання ставимо до підкресленої частини в реченні **Б**: Хай як інформаційні технології роблять інакшим наше життя, (незважаючи на що?) замінити ними живе спілкування під час навчання неможливо.

До фрагмента в простому реченні **3** ставимо питання з якої причини? На таке ж питання відповідає фрагмент у реченні **В**: Іноді найбільші прориви в дослідженні будь-чого стаються несподівано, (з якої причини?) адже ніколи не передбачиш сприятливого для цього збігу обставин.

До фрагмента в простому реченні **4** ставимо питання за якої умови? На таке ж питання відповідає фрагмент у реченні **Г**: Якщо брати до уваги лише позитивні результати власної діяльності, (за якої умови?) можна не боятися труднощів на шляху до мети.

Відповіді: 1А, 2Б, 3В, 4Г.

2. Приєднайте до фрагмента «Помилки друзів варто виправляти або вибачати, ...» підрядну частину та з'ясуйте вид кожного з утворених складнопідрядних речень.

Вид складнопідрядного речення	Підрядна частина
1 з підрядним обставинним мети	А бо самі теж, буває, чинимо нерозважливо.
2 з підрядним обставинним причини	Б щоб зберегти найцінніше — щирі й теплі почуття.
3 з підрядним обставинним допустовим	В як колись рідні прощали нам дитячі витівки.
4 з підрядним обставинним умови	Г якщо справді хочемо збудувати довірливі взаємини.
	Д хоч образа іноді розхитує підвалини хороших стосунків.

Міркуйте так!

Якщо до головної частини, запропонованої в умові завдання, додамо частину «бо самі теж, буває, чинимо нерозважливо», то утворимо складнопідрядне речення з підрядним **обставинним причини** (можна поставити питання з якої причини?).

Від головної частини, запропонованої в умові, до частини «хоч образа іноді розхитує підвалини хороших стосунків» можна поставити питання незважаючи на що? усупереч чому? Отже, тут утворимо складнопідрядне речення з підрядним **обставинним допустовим**.

Від головної частини, запропонованої в умові, до частини «якщо справді хочемо збудувати довірливі взаємини» можна поставити питання за якої умови? Отже, це складнопідрядне речення з підрядним **обставинним умови**.

Від головної частини, запропонованої в умові, до частини «щоб зберегти найцінніше — щирі й теплі почуття» можна поставити питання з якою метою? Отже, це складнопідрядне речення з підрядним **обставинним мети**.

А коли до головної частини додамо варіант «як колись рідні прощали нам дитячі витівки», то утворимо складнопідрядне речення з підрядним **обставинним способу дії**.

Відповіді: 1Б, 2А, 3Д, 4Г.

Українсько-
угорський
словник

• витівки — tréfák
• віолончель — cselló
• дивосил — örménygyökér
• карбувати — vés
• кипарис — ciprus
• моровиця — dögvész
• пристрасний — szenvedélyes
• рукав — itt: a folyó elágazása

119. Прочитайте речення. Знайдіть ті, у яких помилково вжито дієпри-
слівниковий зворот. Перебудуйте їх на складнопідрядні обставинні. Роз-
ставте розділові знаки.

1. Побачивши кордони Батьківщини, мене охопила безмежна ра-
дість. 2. Розбите й понівечене моє серце, згадуючи оту стражденну Укра-
їну. 3. Ти не молися мовою чужою, бо, на колінах стоячи, умреш. 4. Пе-
ребуваючи на чужині, як ніколи хочеться бачити свою країну гордою,
вільною, щасливою. 5. І стане рідна Україна, усі здолавши бурі злі, нам
добрим раєм на землі.

§ 16. Поняття про складнопідрядне речення з кількома підрядними. Розділові знаки в реченні з кількома підрядними частинами

120. Прочитайте речення лівої та правої колонок і виконайте завдання.

*1. Коли людина знає свої справж-
ні достоїнства й вади, їй легко до-
могтися успіху в будь-якій роботі.*

*2. Завжди думай про те, як став-
ляться до тебе люди (із журналу).*

*3. Якщо ти чимось не сподо-
бався другові, якщо через тебе
страждають батьки, рідні,
якщо тобою невдоволені вчите-
лі, ти теж повинен бути невдо-
волений собою (із журналу).*

- У якому реченні є більше інформації? Завдяки чому це досягнуто? Визначте головну та підрядну частини. Скільки підрядних частин мають перше та друге речення, скільки — третє? До якого типу складнопідрядних речень належать речення лівої колонки? Чи на одне й те саме запитання відповідають підрядні речення правої колонки? Чи однаково залежать від головного? Зверте свої міркування з поданим теоретичним матеріалом.

Запам'ятайте!

У складнопідрядному реченні до одного головного може приєднуватися не тільки одна, а й дві та більше підрядних частин.

Складнопідрядні речення з кількома підрядними поділяємо на чотири різновиди:

- складнопідрядні з однорідною супідрядністю;
- складнопідрядні з неоднорідною підрядністю;
- складнопідрядні речення з послідовною підрядністю;
- складнопідрядні речення змішаного типу.

Розгляньте кожний із перелічених різновидів.

Однорідна супідрядність: (чому? з якої причини) *Якщо ти чимось не сподобався другові, (чому? з якої причини?) якщо через тебе страждають батьки, рідні, (чому? з якої причини?) якщо тобою невдоволені вчителі, ти теж повинен бути невдоволений собою.*

Схема однорідної супідрядності

чому? з якої причини?

(), (), (), [].

У складнопідрядному реченні з однорідною супідрядністю два й більше підрядних одного виду стосуються якогось члена речення в головному або до головного речення в цілому.

Неоднорідна підрядність: *Коли людина знає свої справжні достоїнства й вади, (за якої умови?) їй легше домогтися успіху в будь-якій роботі, (якій?) яка й визначить її місце в колективі, допоможе стати кращою.*

У складнопідрядному реченні з неоднорідною підрядністю два чи більше підрядних по-різному залежать від головного речення: відповідають на різні питання, стосуються різних слів головного речення.

Схема неоднорідної підрядності

за якої умови? якій?

(), [], ()

Послідовна підрядність: *Завжди думай про те (про що?), як ставляться до тебе люди, (які?) що оточують тебе.*

Схема послідовної підрядності

про що? які?

[], (), ()

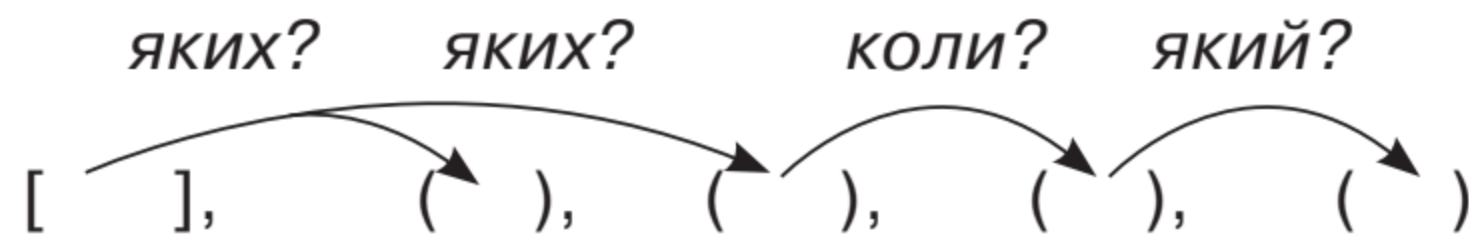
[], () — підрядне першого ступеня.

(), () — підрядне другого ступеня.

У складнопідрядному реченні з послідовною підрядністю перше підрядне залежить від головного, друге — від першого, третє — від другого. Ці підрядні називаємо *підрядне першого ступеня, підрядне другого ступеня*.

Мішаний тип: Ні, він не з тих, (яких?) хто довго сумує, (яких?) хто живе спомином про вчорашній день, (коли?) коли є день нинішній, (який?) що несе нові радощі та свіжі почуття (В. Малик).

Схема речення мішаного типу

[], (), () — однорідна супідрядність (підрядні означальні).

(), () — послідовна підрядність (підрядна частина умови).

(), () — послідовна підрядність (підрядна частина означальна).

У складнопідрядному реченні мішаного типу поряд існують однорідна й неоднорідна супідрядність, послідовна підрядність.

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Складнопідрядним з однорідною супідрядністю є речення

- А** Було шкода літа, що промайнуло, сонця, що вже помітно вихолонуло, степу, котрий стихав після гомону птахів.
- Б** Осінній день короткий, але сьогодні він згасав повільно, так що ми встигли помилуватися заходом сонця.
- В** Я знову згадав ті хвилини, що душу п'янили мені.
- Г** Велику силу чародійних перетворень мають наші ріки та броди, коли в них тоне й тоне місяць, коли в очеретах затихає птиця...

2. Складнопідрядним із неоднорідною супідрядністю є речення

- А** Не поет, хто покидає боронить народну справу.
- Б** Біда навчить, кому подати руку і від кого прийняти чесний хліб.
- В** Квіти, які вона так плекала, прив'яли так, що деякі схилили пуп'янки й голівки, хоч їм би ще цвісти та цвісти.
- Г** Ми працю любимо, що в творчість перейшла, і музику палку, що ніжно серце тисне.

3. Складнопідрядним із послідовною підрядністю є речення

- А** Навіть далекий вогник на хуторі біля містка теж здається мені зорею, що стала в чиємусь вікні, щоб радісніше жилося добрим людям.
- Б** Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну, щоб вільно по світу літати, щоб вітер розносив луну.
- В** Коли дівчинка виглянула у вікно, її увагу привернуло маленьке кошеня Жозефіна, яке не вгавало серед двору.
- Г** Лози мліють, лози сяють, щоб обняти срібну хвилю і на смерть зацілювати.

121. Перепишіть висловлювання, уставляючи, де треба, необхідні букви. Побудуйте схеми до складнопідрядних речень. Визначте тип зв'язку між частинами речень (усно).

1. Л..бов.. вин..кає з л..бові. Коли хочу, щоб м..не л..били, я сам перший л..бл.. . 2. Не мож..мо знайти щ..стя, тому що не знаємо, у чому воно пол..гає. 3. Коли бажаєш, щоб твій син охоче й бе..помилково виконував свої обов'язки, мусиш ..прияти йому при виборі зван..я, відповідно до його якост..й. Поглян.. на рід людс..кий. Він бо є книжка, що тримає в собі різноокі біди, як хвилі, що постійно ..діймают..ся на морі (з тв. Г. Сковороди).

122. Випишіть складнопідрядні речення в такій послідовності: 1) з послідовною підрядністю; 2) з неоднорідною підрядністю; 3) з однорідною підрядністю. Обґрунтуйте свій вибір (усно).

1. Не хвалися завтрашнім днем, бо не знаєш, що той день уродить (нар. тв.). 2. Навіть квітка квітує для того, щоб залишити після себе насіння, щоб знову відтворити свій квіт у майбутньому (Олесь Гончар). 3. Треба було ще глибоко розуміти, що мова тільки та невичерпно багата й гарна, яка виплекана твоїм рідним народом, яка живиться з народних джерел, що ніколи не замулюються (Петро Панч). 4. І та жінка, у якої мамині очі, запитала мене, чи я не знаю Малишка (Д. Павличко).

- Визначте, яке речення є «зайвим». Поясніть, чому. Побудуйте схеми до всіх речень.

- Виконайте завдання в тестовій формі

Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями з кількома підрядними та видами зв'язку між їхніми частинами.

Вид зв'язку	Речення
1 СПР з послідовною підрядністю	А Я з тих країв, де над Дніпром цвітуть, шумлять гаї, де з дня народження мені співали солов'ї.
2 СПР з неоднорідною підрядністю	Б Я чув, як плачуть журавлі, коли у вирій відлітають.
3 СПР з однорідною супідрядністю	В Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці, бо щастя не дається дурно.

123. Прочитайте текст. Яку природну стихію в ньому описано?

Уночі загуло з гір. Це була не та вода, що її ждуть заздалегідь напровесні паводкові комісії, тала, прибутна вода, що росте по міліметру, і зелена травиця іскриться з-під неї так ідилічно, і човен по ній плив тихо, мов у сні, і кожний найменший звук, торкнувшись гладі такої води, ковзає по ній і відлунює на кілометри, і грушка дика спокійно собі цвіте серед вод у весняній великодній святковості, цвіте одна серед повеневої тиші, серед світлої, повної тихого неба розливесни...

Ні, це була інша вода, темна, нічна, гудуча вода гір, підступна, рвуча стихія, що, з клетотом несучись, змітає все: ломить мости, перекидає автобуси, котить цистерни, зупиняє експреси, змиває житла, з гуркотом жене у своїх вировищах дрюччя, худобу, крики людські жене серед

бивнів пливучого бурелому... Вода, що вирвалася з каменю берегів, вода Чорногори, вода руйнівна (Олесь Гончар).

- Випишіть складнопідрядні речення з кількома підрядними. Побудуйте до них схеми.

124. Прочитайте теоретичний матеріал, поданий у формі таблиці. Доберіть із поданих після неї речень відповідний приклад до кожного з правил. Запишіть речення під відповідним кожному з них номером.

Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними

1. Між однорідними підрядними частинами, не з'єднаними сполучниками сурядності, кому ставимо.	3. Між частинами складнопідрядного речення, не з'єднаними між собою сполучником сурядності, можна ставити крапку з комою.
2. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними чи розділовими сполучниками сурядності, кому не ставимо.	4. При збігові двох підрядних сполучників перед другим із них кому не ставимо тоді, коли в наступній підрядній частині є співвідносні слова то, так.

1. Голова видалася неймовірно важкою, бо коли захотів озирнутися, то йому несила повернути її (М.Рибак). 2. Дерева можна обрізувати, коли ще сплять соки або коли вже виросте листя (із журналу). 3. Я люблю, щоб сонце гріло, щоб гукали скрізь громи, щоб нове життя будило рух і гомін між людьми (П. Грабовський). 4. Учені висловили припущення: число сім є тією кількістю одиниць для сприймання і запам'ятовування, яке «вкладається» в пам'ять людини найкраще; коли цих одиниць більше, запам'ятовування відразу ж погіршується (А. Коваль).

125. Перепишіть речення, уставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть свій вибір (усно).

1. Хоча ми з Петром однолітки він вважає що йому треба старшинувати наді мною... 2. Тому й досі коли я в полі бачу обрис жінки що несе обід уже не орачеві а трактористу чи комбайнеру у моїй душі трепетно сходяться ранкові легенди з минулого із сьогоdnішнім днем. 3. З острахом і невеселою радістю що пробивалася крізь усі тривоги вискочив на весняну вулицю де кожна калюжка тримала в собі клопоть сонця (із тв. М. Стельмаха).

126. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Навіть відомим дизайнерам іноді важко створити колекції одягу для підлітків. Комплекси, складні стосунки з навколишнім світом, пошук себе — усе це відтворено в епатажних образах молодих людей. Який би стиль не обрали для себе юнак або дівчина — це насамперед їхній вибір. Батьки можуть дати кілька рекомендацій щодо поєднання кольорів,

фактур та образів. Інше підліток повинен вибирати сам, керуючись своїми вподобаннями й розвиваючи смак.

Як правило, усі підлітки в компанії одягнені майже однаково, ніхто не хоче вирізнитися із загального середовища. Одяг для підлітків повинен бути комфортним. Бажаючи одягатися в красиві речі, молоді люди не хочуть забувати про зручність і практичність. Для багатьох важливо мати хоча б кілька фірмових речей. Це є одним зі способів самовираження.

У молодіжній групі одягу є кілька напрямів. Уже не одне десятиліття багатьох підлітків вабить стиль під назвою «хіп-хоп». Його шанувальники носять вільний одяг, навіть трохи мішкуватий. Великий вплив на цей стиль мають зарубіжні реп-виконавці. Джинси вільного крою, на кілька розмірів більші майки, кепки або шапочки слугують базою такого гардеробу.

Любителі рейв-стилю трохи нагадують молодих людей із минулого століття. Неонові кольори, малюнки, поєднання яскравих кольорів до речні для походу на дискотеку.

Кардинально відрізняється від попереднього готичний стиль. Тут немає місця веселошам та яскравим кольорам. Усе оповите містикою і мовчазним сумом. Переважають темні кольори в одязі, панує мода на металеві прикраси у вигляді черепів, хрестів і павуків.

І цих стилів надзвичайно багато.

Увесь базовий гардероб будь-якого підлітка складається з кількох пар штанів і джинсів, футболок, светрів. У дівчат — спідниця з блузою для офіційного або урочистого заходу, а також плаття і кілька світшотів. Для хлопців у базовому гардеробі необхідний костюм із краваткою чи метеликом, а також кілька штанів, картата сорочка й комплекти однотонних футболок.

Топовий одяг для модників представлений багатьма брендами й інтернет-магазинами. На спеціальних сайтах можна переглянути образи, створені стилістами, і вибрати необхідний варіант, ураховуючи вік і захоплення підлітка (з інтернету).

- Обговоріть у класі такі питання: 1. Який стиль одягу вам подобається? 2. Як ви обираєте для себе одяг: самостійно чи з допомогою? Хто саме допомагає вам у виборі? 3. Хто впливає на ваш вибір під час вибору одягу? Як саме? Які критерії для вас важливі?

- Презентуйте свій улюблений стиль одягу в зручній для вас формі. Проявіть креативність у цьому завданні.

Українсько-
угорський
СЛОВНИК

вабити — csábít
вада — hiba (hiányosság)
достоїнство — tekintély, méltóság
епатажний — pompás
картатий — kockás
краватка — nyakkendő
розпещений — elkényeztetett
сприяти — segít, elősegít
трепетно — remegően
фактура — itt: struktúra

127. Лінгвістичний експеримент. Використовуючи ту саму головну частину, складіть складнопідрядні речення з різними видами підрядних. Запишіть.

- Людина мусить трудитися
- Ми виконали завдання
- Гордо й суворо дивляться гори

§ 17. Розвиток мовлення. Складання діалогів за поданою ситуацією

128. Пригадайте, що ви знаєте про діалог і правила його ведення. Розгляньте світлини.

- Виберіть одну зі світлин і складіть за нею діалог.

129. Чи доводилося вам їздити потягом? Розгляньте розклад руху потягів зі станції Ужгород (фрагмент). Яку інформацію ми можемо отримати з таблиці (з інтернету)?

Номер поїзда	Маршрут {Термін дії}	Час приб.	Час відпр.	Час прибуття на кінцеву станцію
004П	Запоріжжя 1–Ужгород {15.12.2024 – ...}	14:12		14:12
749Д	Київ-Пасажирський–Ужгород {15.12.2024 – ...}	01:34		01:34
081Д	Київ-Пасажирський–Ужгород {15.12.2024 – ...}	11:27		11:27
235К	Київ-Пасажирський–Ужгород {15.12.2024 – ...}	13:40		13:40
029К	Київ-Пасажирський–Ужгород {15.12.2024 – ...}	07:38		07:38
059К	Київ-Пасажирський–Чоп {15.12.2024 – ...}	12:21	12:31	12:55
126О	Кременчук–Ужгород {15.12.2024 – ...}	09:33		09:33
038Ш	Одеса-Головна–Ужгород {15.12.2024 – ...}	09:01		09:01
129О	Полтава-Південна–Ужгород {15.12.2024 – ...}	09:33		09:33
029Л	Ужгород–Київ-Пасажирський {15.12.2024 – ...}		18:55	07:09
829П	Ужгород–Львів {15.12.2024 – ...}		05:18	10:48
037Л	Ужгород– Одеса-Головна {15.12.2024 – ...}		19:36	12:51
017Л	Ужгород–Харків-Пасажирський {15.12.2024 – ...}		13:50	08:46
017Ш	Ужгород–Харків-Пасажирський {15.12.2024 – ...}		13:50	08:46
045Д	Харків-Пасажирський–Ужгород {15.12.2024 – ...}	15:22		15:22
368О	Ковель–Ужгород {16.12.2024 – ...}	06:36		06:36
749П	Ужгород–Київ-Пасажирський {16.12.2024 – ...}		04:28	16:41
060Л	Чоп–Київ-Пасажирський {16.12.2024 – ...}	14:50	15:09	07:38
245Л	Ужгород–Київ-Пасажирський {17.12.2024 – ...}		19:56	11:35
003Ш	Ужгород–Запоріжжя 1 {28.12.2024 – 06.01.2025}		16:35	13:08
003Л	Ужгород–Запоріжжя 1 {28.12.2024 – 06.01.2025}		16:35	13:08

- Використовуючи відомості, отримані з таблиці, складіть діалог.

Практичне заняття. Зайдіть на сайт Укрзалізниці. Розгляньте уважно структуру сайту. Дайте відповіді на подані запитання. Яку корисну інформацію можна з нього отримати? Якою функцією сайту ви, можливо, скористаетесь у майбутньому?

Відшукайте на сайті рубрику «Пасажирам», у ній оберіть вкладку «Рух призначених поїздів» чи «Рух приміських поїздів». За допомогою підказок на сайті відшукайте інформацію про потяги, якими можна доїхати з Ужгорода до Києва, Полтави, Берегова чи про рух потягів між станціями (на вибір). Обговоріть набутий досвід пошуку інформації.

§ 18. Непряма мова як різновид складнопідрядного речення. Способи заміни прямої мови непрямою і навпаки

130. Розгляньте таблицю. Порівняйте способи передання інформації за допомогою прямої та непрямої мови. Яким видом складного речення передаємо непряму мову? Зверніть увагу, якою частиною складного речення стають слова автора. Чи залежить вибір підрядного сполучника та підрядного речення від того, яким реченням за метою висловлювання є пряма мова? Як змінюються займенники в непрякій мові? Звірте свої міркування з поданими після таблиці висновками.

Речення прямої мови	Засоби зв'язку	Приклади речень із прямою мовою	Приклади речень із непрямою мовою
Розповідне	сполучники що, ніби, щоб	Іван Франко писав: «Лиш боротись — значить жить!»	Іван Франко писав, що «лиш боротись — значить жить».
Питальне	сполучники чи сполучні слова хто, що, який, чий, котрий, де, коли, як та ін.	Учитель спитав: «Ти знаєш, з якої поезії ці рядки?»	Учитель спитав, чи я знаю, з якої поезії ці рядки.
Спонукальне	сполучник щоб	Учитель попросив: «Знайди ці рядки у вірші».	Учитель попросив, щоб я знайшла ці рядки у вірші.

Запам'ятайте!

Пряму мову можна замінити непрямою. Речення з непрямою мовою — здебільшого складнопідрядні речення, у яких є дві частини: головна — слова автора, підрядна — пряма мова, що приєднана до головної частини сполучниками підрядності чи сполучними словами.

При заміні прямої мови непрямою займенники та дієслівні форми 1-ї та 2-ї особи замінюємо займенниками та дієслівними формами 3-ї особи. У реченні з непрямою мовою займенники й прислівники стають сполучними словами, а питальна частка **чи** — сполучником.

Унаслідок заміни прямої мови непрямою утворюємо складнопідрядне речення зі з'ясувальною частиною.

Якщо пряма мова складається з кількох речень, то при заміні її непрямою утворюємо багатокomпонентне складне речення.

Наприклад: *Учитель сказав нам: «Вивчіть напам'ять улюблений вірш Івана Франка. Найкращі декламатори читатимуть вірші на вечорі з нагоди дня народження поета». Учитель сказав нам, щоб кожен із нас вивчив напам'ять улюблений вірш Івана Франка, а найкращі декламатори читатимуть вірші на вечорі з нагоди дня народження поета.*

131. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Василь Сухомлинський писав: «Без поваги, без любові до рідного слова не може бути ні всебічної людської вихованості, ні духовної культури». 2. «Лише праця, — підкреслював І. Франко, — світ таким, як є, зробила». 3. Шевченко палко закликав своїх земляків: «І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь!» 4. «Любіть Україну, всім серцем любіть!» — закликав Володимир Сосюра. 5. «Ой чие ж то жито, чиї ж то покоси?» — тужливо співала народну баладу Маруся. 6. «Ви чули, як співала Маруся народну баладу?» — спитала Ванда.

- Проаналізуйте речення, визначивши слова автора та пряму мову. Перебудуйте речення на складні та запишіть їх. Виконайте дослідження одного з речень.

132. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Була дванадцята за чверть, а о першій починався іспит. Похапцем розпитуючи дорогу до інституту, Степан швидко пішов уперед. Виразність безпосередньої мети — іспит — ураз заспокоїла його. Якщо він його провалить? Але в душі він був міцно переконаний, що іспит мине щасливо... У такт своїм певним крокам хлопець легко втишував розгойдані думки. Смішно ж було, зрештою, уявляти, що от він з'явився — і всі схилилися йому до послуг. Треба добре втямити, що він потрапив серед життя, що крутиться вже сотні років. Фей і добрих чарівників тепер немає, та й ніколи не було. Тільки терпінням і працею можна чогось досягти (В. Підмогильний).

- Поділіться на дві групи. Учасники першої групи мають записати текст із прямою мовою, учасники другої — з непрямою мовою. Обговоріть тексти. Поясніть уживання розділових знаків (усно).

Пряму мову в реченні *Іван сказав: «Як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші, як сприймають мої ідеї»* правильно передано непрямою в рядку

- А Іван сказав, що, як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші, як вони сприймають мої ідеї.
- Б Іван сказав, що, як і будь-якій людині, для нього важливо знати, що про мене думають інші, як сприймають його ідеї.
- В Іван сказав, що йому, як і будь-якій людині, важливо знати, що про неї думають інші, як вони сприймають її ідеї.
- Г Іван сказав, що йому, як і будь-якій людині, важливо знати, що про них думають, як сприймають їхні ідеї.
- Д Іван сказав, що, як і будь-якій людині, йому важливо знати, що про нього думають інші, як сприймають його ідеї.

Міркуйте так!

При заміні прямої мови непрямою в тексті відбуваються певні зміни. Треба стежити за тим, щоб вони не спотворювали змісту висловлюваного. Найчастіше непряму мову передаємо складнопідрядним реченням.

При заміні прямої мови непрямою змінюємо особові форми дієслів і форми займенників із погляду того, хто вводить непряму мову у своє висловлення, а не з погляду автора прямої мови. Важливо також узгоджувати рід діяча в головній і підрядних частинах складнопідрядного речення. Отже, правильним буде речення: *Іван сказав, що, як і будь-якій людині, йому важливо знати, що про нього думають інші, як сприймають його ідеї.*

Відповідь: Д.

133. Прочитайте мовчки текст, дотримуючись правил. Перекладіть його українською мовою. Запишіть. Пряму мову можете передати частково непрямою.

TOLLFÜLŰEK

Szolnok belvárosát januárban ellepték a fülesbaglyok. A ragadozó madarak megszállták a Kossuth tér fáit. Az Új Néplap munkatársa a Magyar Madártani Egyesület vezetőjét kérdezte.

— Tapasztaltak-e már az előző években is hasonlót? — érdeklődött az újságíró.

— A település központjában hetven fülesbaglyot számoltunk meg. A centrumban akad olyan fa, amelyen néha húsz példány is tanyázik. A téli hónapokban rendre felkeresik a településeket, és csoportosan ott telelnek át — mondta Urbán Sándor.

— Találnak-e ebben a zord időben eleséget?

— Azért költöznek be a városba, mert az itt elszaporodott rágcsálók a kedvenceik. Nesztelen szárnycsapásokkal este indulnak vadászni. Táplálékigényük csekély. Zsákmányukból rejtekhelyen tartalékolnak ínségesebb időkre (з інтернету).

Українсько-угорський словник

зневага — megvetés, lenézés
незворушний — rendithetetlen
палко — szenvedélyesen
плазувати — itt: csúszik valaki előtt
порядний — becsületes
пристрасть — szenvedély
утиск — elnyomás

цуратися — idegenkedik valakitől
у центрі міста — belváros
пугач — fülesbagoly
Угорське орнітологічне товариство — Magyar Madártani Egyesület
тихо, беззвучно — nesztelen
суворий — zord
здобич — zsákmány

134. Відредагуйте речення з непрямою мовою. Запишіть відредаговані речення в зошит. Поясніть свій вибір (усно).

1. Мені повідомили, що я обрався в учнівську раду. 2. Хтось із учнів зауважив, що завдання контрольної роботи не були важкими для мене. 3. Учителька фізкультури поцікавилася, що як хто може взяти участь у змаганнях з легкої атлетики. 4. Чомусь кореспондентка газети написала, що на місці рятувальника я вчинив би так само. 5. Хтось із глядачів прошепотів, що гра актора в ролі Назара Стодолі справляє на мене враження. 6. Мені вказали на те, що краще не втручатися в мої справи.

Частина 2

§ 19. Безсполучникове складне речення. Основні відомості про безсполучникове складне речення

135. Послухайте вірш і виконайте завдання.

РІЗДВЯНА СЛУЖБА

Свічки горіли тихо й непорушно,
читав священник проповідь свою,
і кожне слово зачіпало душу.
У храмі було любо, як в раю.

Усі молились щиро й відчайдушно,
тут жодний зайвий звук не заважав.
Лиш дзвони тишу де-не-де порушать.
Церковний хор піднесено звучав.

А потім разом всі колядували
і прославляли Господа-Творця.
Й здавалося тоді, коли співали,
що ноти ті наповнюють серця.

В такі моменти віє благодаттю,
і ти десь там, глибоко, визнаєш:
як добре, що ти вільний, в своїй хаті,
як добре, що ти все-таки живеш!...

О. Сапріянчук-Маротчак

- Проаналізуйте виділені речення, з'ясуйте, зі скількох частин вони складаються, як частини пов'язані між собою (усно). Зверте свої висновки з поданим правилом.
- Висловіть свої враження від твору. Які традиції святкування Різдва є у вашій родині? Розкажіть про них.

Запам'ятайте!

Складним безсполучниковим реченням називаємо таке складне речення, частини якого поєднані між собою лише за допомогою інтонації — без сполучників і сполучних слів. Наприклад: *Будапешт — це прекрасне місто; воно зберігає багате минуле у вигляді безлічі чудових архітектурних споруд, скульптур, історії.*

Залежно від змісту частин складного безсполучникового речення в ньому можуть бути такі смислові відношення: одночасність або послідовність дій, пояснення, протиставлення, причина, умовність, наслідковість.

Складні безсполучникові речення краще відтворюють розмовну мову, повніше передають почуття, тому їх найчастіше використовують у художніх творах і майже не застосовують у наукових.

За характером зв'язків між складовими частинами розрізняють два типи безсполучникових речень:

з однотипними частинами (вони легко можуть бути перебудовані на складносурядні речення):
Закінчилися канікули, розпочалися заняття в школі. — Закінчилися канікули, і розпочалися заняття в школі.

з різнотипними частинами (їх можна, здебільшого, перебудувати на складнопідрядні речення):
Тихіше їдеш — далі будеш. — Якщо тихіше їдеш, далі будеш.

Залежно від інтонації та смислових відношень між частинами складного безсполучникового речення **ставимо кому, крапку з комою, двокрапку, тире**. Наприклад: *Будапешт — столиця Угорщини, вона розташована на берегах річки Дунаю. Хочеш насолодитися мистецтвом — відвідай Музей образотворчого мистецтва. Відвідай Будапешт: це місто тобі неодмінно сподобається.*

- Виконайте тестові завдання.

1. Складним безсполучниковим називаємо речення, у якому

- А** одне просте речення за змістом граматично залежить від іншого та з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або підрядного слова
- Б** прості речення рівноправні за змістом і пов'язані сурядним сполучником
- В** прості речення об'єднані за змістом та інтонацією без допомоги сполучників і сполучних слів
- Г** прості речення об'єднані у складне за допомогою підрядних і сурядних сполучників

2. Безсполучниковим є речення

- А** Тепло було, і вишні цвіли рясно.
- Б** Гаї шумлять — я слухаю.
- В** Мабуть, батько ще дужче посивів і мати ще дужче зігнулась.
- Г** Коли на Юр'їв день мороз, то й під кущем овес.

136. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Знав: закінчиться перша зміна — до мене прийде Ярина (*Ю. Збанацький*). 2. На годину спізнишся — за рік не доженеш (*нар. тв.*). 3. Не повернуть минулого ніколи, воно пройшло і вже здається миттю (*М. Рильський*). 4. Нема без втрати перемоги, без горя радості нема (*В. Сосюра*). 5. Нап'юся з живої кринички — візьму доброти від землі (*П. Сингаївський*). 6. Істинно, люди: живемо не хлібом єдиним (*Б. Олійник*). 7. Ну так знай же: я тебе давно люблю (*І. Цюпа*). 8. У нас такий закон: без перемоги із поля не вертать в село (*М. Масло*). 9. Дощ іде — гриби будуть. 10. Учись — на старість буде як знахідка (*нар. тв.*).

- Визначте частини складних безсполучникових речень. З'ясуйте, частини залежать одна від одної чи є рівноправними.

137. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ОБЕРЕЖНО, РОЗПРОДАЖ!

Аби шопінг був максимально економним, бажання скупитися на розпродажі не перетворилося на марнотратство, дотримуйтеся простих правил.

1. Перегляньте свою шафу. Імовірно, ви знайдете там багато цікавих, а то й забутих речей, якими цілком можна користуватися.

2. Складіть список речей, які вам потрібно придбати.

3. Ніколи не купуйте одяг з установами «А раптом знадобиться»,

«Схудну — одягну», «Нехай буде — дешево ж». Наприклад, гарна вечірня сукня або костюм можуть так і припадати пилом роками в шафі, чекаючи свого урочистого виходу. А коли знадобляться, будуть уже малі/великі або просто вийдуть із моди.

4. Перед походом до магазину, який пропонує великі знижки, почитайте про нього відгуки. Це дасть змогу вам уникнути придбання неякісного товару.

5. Порівнюйте ціни. Наприклад, ви хочете купити фірмовий пуховик: перегляньте пропозиції як у стаціонарних магазинах, так і на інтернет-платформах. Купуйте там, де вигідніше, однак дотримуючись усіх правил безпечних покупок.

Ставлення людини до грошей формується в дитинстві й багато в чому залежить не лише від матеріального становища родини, а ще від того, чи пояснювали батьки своїм дітям основні правила матеріального світу (*з інтернету*).

- Знайдіть у тексті й выпишіть безсполучникові складні речення. З'ясуйте кількість частин у них, підкресливши граматичні основи.
- Чи купували ви товар на розпродажах? Чи задоволені ви його якістю? Які б ще поради ви дали людям, що полюбляють розпродажі й акції в магазинах?

138. Прочитайте текст про видатного угорського композитора Белу Бартока. Перекажіть його зміст українською мовою.

A NÉPZENÉRŐL

A világ halad, a zene is fejlődik. Van, aki járhatatlan ösvényeken jár, van, aki zsákutcába téved. De ha az ember meg akarja találni az igaz utat, ismernie kell valamennyit.

Bartók, miután valamennyit megismerte, rátalált az igazira.

Az igazi út az, amely a népzenenél kezdődik. **Ez egyben a leghosszabb út is: beláthatatlan messzeségbe vezetett.**

A népzenei csodálatos nyersanyagot nemcsak rendszerezni kellett tudományosan, hanem — mint gyémántot — csiszolni is, foglalatra ötvözni is.

Ez már nem tudományos, művészi munka volt.

A gyűjtés után következett a rendszerzés, ezt követte a népdalfeldolgozások végtelen sora. Egyszerű és bonyolult feldolgozások, a megformálás nagy erőpróbája...

A népi alap véges-végig kísérte Bartókot, mint az el nem felejthető anyanyelv, melyen mégiscsak leginkább tudja magát kifejezni a legműveltebb költő is (*Székely Julia*).

- Перекладіть і запишіть виділені речення українською. Підкресліть граматичні основи, позначте квадратними дужками частини безсполучникового речення. Які смислові відношення існують між частинами кожного виписаного речення?

Запам'ятайте значення слова

Дідух — обжинковий або зажинковий сніп, виготовлений із житніх пучків чи плетених пучечків, який ставлять на покуті на Різдвяні свята.

Українсько-угорський словник

благодать — kegyelem
відчайдушно — itt: lelkiismeretesen
зачіпати — érint
розпродаж — kiárusítás
непередбачений — beláthatatlan
шліфувати — csiszol
випробування — erőpróba
оправа — foglalat
стежка — ösvény
глухий кут — zsákutca

139. Порівняйте різні типи речень. З'ясуйте, як пов'язані між собою частини в кожному з них (усно). Випишіть тільки безсполучникове складне речення. Проаналізуйте його (усно).

1. Ялинка в Україні була не завжди традиційною. 2. Ялинку, яка в Україні була не завжди традиційною, почали ставити в нас на початку ХХ століття, незважаючи на це у деяких хатах свято зустрічали ще з «колядою». 3. Ялинка в Україні була не завжди традиційною, почали її ставити в нас на початку ХХ століття. 4. Ялинку почали ставити в Україні на початку ХХ століття, але в деяких родинках ще ставили на покуті перший нажатий сніп — дідух. 5. Ялинку, яка в Україні була не завжди традиційною, почали ставити в нас на початку ХХ століття.

§ 20. Сміслові відношення між частинами безсполучникового складного речення. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

140. Розгляньте таблицю (с. 94). Які смислові відношення (одночасності, послідовності) існують у безсполучникових складних реченнях з однотипними частинами, а які (конкретизації, доповнення, причини, наслідку, умови) — з різнотипними частинами? Як залежать від цього розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення?

Розділовий знак	Правило	Приклад
Кома	частини виражають одночасність або послідовність подій	<i>Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють...</i> (Т. Шевченко).
Крапка з комою	частини не тісно пов'язані між собою і мають усередині свої розділові знаки	<i>Усе раділо, стрічаючи день; день зрадів, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий</i> (Панас Мирний).
Двокрапка	а) друга частина розкриває зміст першої, доповнює, конкретизує її (можна усно вставити <i>а саме</i>); б) друга частина вказує на причину того, про що йдеться в першій (<i>бо, тому що</i>).	<i>Мені здається: твої очі у мою душу світять з вишини</i> (В. Сосюра). <i>У душі хлопець непокоївся: весна видалася засушливою</i> (Г. Тютюнник).
Тире	а) друга частина порівнюється з першою чи протиставляється їй (<i>а</i>); б) друга частина виражає наслідок, швидку зміну подій, чи є висновком (<i>так що</i>); в) перша частина виражає час, умову (<i>коли, якщо</i>)	<i>Не русалонька блукає — то дівчина ходить.</i> <i>Защебетав соловейко — пішла луна гаєм.</i> <i>Зійде сонце — утру сльози, ніхто не побачить</i> (з тв. Т. Шевченка).

- Виконайте тестові завдання.
 - Тире треба поставити між частинами безсполучникового складного речення
 - Будеш сіяти із сумом вродить печаль.
 - Що за літо заробить Мотря те й проживуть.
 - Нема без втрати перемоги без горя радості нема.
 - Добре бідному в нього від багатства голова не болить.
 - Між частинами безсполучникового речення треба поставити кому в реченні
 - Зробив діло гуляй сміло!
 - У всякого своя доля і свій шлях широкий той мурує той руйнує...
 - Зійде сонце утру сльози ніхто й не побачить.
 - Натужно шуміли ялиці поскрипували на морозі стовбури.
 - Двокрапку треба поставити в реченні
 - Ловив рибку впіймав рака.
 - Гляне холодною водою обіллє.
 - Бери до серця і затам душа творця не перекувітне.
 - Літо дбає зима поїдає.

4. Після речення «Ранок був сонячний...» треба поставити тире, якщо серед варіантів його продовження вибрати
- А** погода стояла безвітряна.
Б з моря дув легенький вітерець.
В вечір прохолодний.
Г по небу пливли білі пухнасті хмарки.
5. Визначте, який розділовий знак треба поставити в реченні «Немає щастя мусить бути чудо».
- А** кому **В** тире
Б крапку з комою **Г** двокрапку
6. Після речення «Я знаю...» треба поставити двокрапку, якщо серед варіантів його продовження вибрати
- А** мова мамина свята. **В** прогноз погоди на завтра.
Б Миколу ще з дитинства. **Г** ти ж і не здогадуєшся.

141. Прочитайте речення. Поясніть уживання розділових знаків (усно). Заповніть таблицю в зошиті відповідно до смислових зв'язків між частинами речень.

1. Говорить — шовком шиє. 2. Посієш вчасно — виродить пшениця рясно. 3. Вітер віє на долину, колише билину, рід до роду листи пише на Україну. 4. Два голуби гудуть, голубка туркоче. 5. Дивний бублик: кругом об'їси, а всередині немає нічого. 6. Щастя в повітрі не в'ється: воно в боротьбі дається. 7. Скажеш — не вернеш, напишеш — не зітреш, відрубаш — не приточиш. 8. Мир у світі таки буде: його хочуть усі люди. 9. Здобудеш освіту — побачиш більше світу. 10. Такий наш Йосип: нема й не просить. 11. Стоїш високо — не будь гордим, стоїш низько — негнися. 12. Прийде година — досягне калина (нар. тв.).

Сміслові відношення	одночасності або послідовності подій	друга частина доповнює першу	друга частина вказує на причину дії в першій	зіставлення, протиставлення частин	друга частина вказує на наслідок дії в першій	перша частина вказує на час, умову дії в першій
Номер речення						

142. Прочитайте речення. Визначте, які смислові відношення виражають частини безсполучникових складних речень. Перепишіть речення, побудуйте схеми до них.

1. Обізвався грибом — лізь у кошик. 2. Робиш добро — кайся, робиш зло — зла сподівайся. 3. Кішки гризуться — мишам привілля. 4. Люди як люди: були б ми добрі. 5. Усе минається, одна правда лишається. 6. Книжку прочитав — на крилах політав. 7. Учись змолоду: пригодиться на старість. 8. Зайця ноги носять, вовка зуби годують. 9. Життя про-

жити — не навколо хати обійти. 10. Бережи час: його й за гроші не купиш (нар. тв.).

Алгоритм дослідження безсполучникового складного речення

- 1. Запишіть речення.
- 2. Визначте кількість частин у складному реченні.
- 3. Назвіть граматичні основи.
- 4. Установіть характер смислових зв'язків між частинами безсполучникового складного речення.
- 5. Поясніть розділові знаки.
- 6. Побудуйте схему до речення.

143. Перетворіть складносурядні та складнопідрядні речення на складні безсполучникові (за зразком). Поясніть розділові знаки.

Зразок. У народі кажуть, що любов сліпа. — У народі кажуть: любов сліпа.

1. У народі кажуть, що любов сліпа. 2. Коли стеле м'якенько, твердо спать. 3. Якщо літо прогуляєш, узимку з торбою пошкандибаєш. 4. Якщо знаєш, то кажи, а не знаєш, то мовчи. 5. Одразу видно, чи добре ти працював, чи ні. 6. Сім разів відмір і один раз відріж. 7. Якщо поспішиш, то людей насмішиш. 8. При згоді й малі справи міцніють, а при незгоді й великі занепадають (нар. тв.).

Інтонування складних безсполучникових речень		
Смислові відношення в безсполучникових реченнях допомагають передати в писемному мовленні розділові знаки, а в усному — інтонація. У безсполучникових складних реченнях найчастіше трапляються такі три типи інтонації: перелічувальна, зіставна, пояснювальна.		
Перелічувальна інтонація властива безсполучниковому реченню, яке може складатися з двох і більше частин, пов'язаних між собою сурядним зв'язком; між простими реченнями пауза невелика, кожне з них вимовляємо з підвищенням голосу й незначним спадом його перед паузою.	Вже тиха осінь ходить берегами, на вербах трусить листячко руде (Л. Костенко).	
Інтонація зіставлення властива безсполучниковому реченню, що складається тільки з двох частин — такі речення синонімічні до складносурядних; між частинами речення витримуємо тривалу паузу, першу частину вимовляємо підвищеним тоном, другу — зниженим.	На небі сонце — серед нив я (М. Коцюбинський).	
Пояснювальну інтонацію мають безсполучникові речення, які складаються з двох частин, де друга частина коментує, доповнює, уточнює, з'ясовує, конкретизує зміст першої; частини не можна поміняти місцями. Для пояснювальної інтонації характерна виразна пауза між простими реченнями, підкреслена вимова наголошеного слова в першому реченні.	Бери до серця і затам: душа творця не пере-квітне (М. Сингаївський).	

144. Прочитайте речення вголос, правильно інтонуючи їх. Згрупуйте їх за видами інтонації та запишіть у такій послідовності: а) безсполучникові складні речення з перелічувальною інтонацією; б) безсполучникові складні речення з інтонацією зіставлення; в) безсполучникові складні речення з пояснювальною інтонацією.

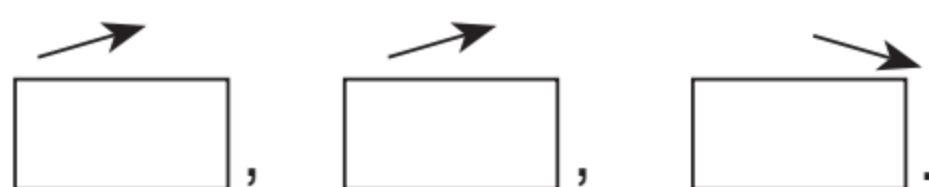
1. Минають дні, минають ночі, минає літо. 2. І досі сниться: під горою між вербами та над водою біленька хаточка (*Т. Шевченко*) 3. Світить сонце в блакиті, зеленіють гори, джерельною свіжістю дихає вода (*Олесь Гончар*). 4. Подивилась ясно — заспівали скрипки (*П. Тичина*). 5. Заграли знов — ще гірш нема ладу! (*Л. Глібов*). 6. Був гарячий червневий день; сонце палило нестерпно; замовкли птахи; квіти і дерева стомлено опустили листя (*Ю. Збанацький*). 7. І добре синові: в нього є мати, і добре матері: в неї є син (*А. Малишко*). 8. Не почувеш вітру — серце мре (*А. Малишко*). 9. Ще чарівнішою стала українська земля тепер: міради зірок у небі зливаються з морем вогнів на землі (*М. Рудь*).

145. Опрацюйте опорну схему.

Відповідність інтонації до розділових знаків у безсполучниковому складному реченні

Кома

Наприкінці кожної частини, крім останньої, тон трохи підвищуємо, робимо невелику паузу, а в останній частині тон поступово знижуємо.

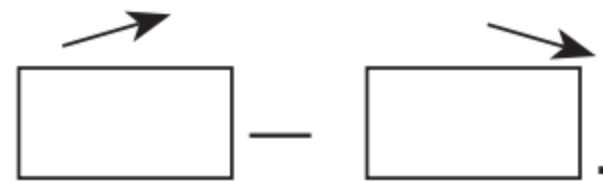
Крапка з комою

Інтонація така сама, як і в безсполучниковому складному реченні з комою, однак пауза між частинами триває довше.

Тире

Першу частину вимовляємо зі значним підвищенням тону й різко обриваємо перед тривалою паузою. Початок другої частини вимовляємо помітно зниженим тоном.

Двокрапка

Першу частину вимовляємо зі зниженням тону перед доволі тривалою паузою, у другій частині тон ще більше знижуємо.

146. Прочитайте речення, дотримуючись відповідної інтонації та враховуючи смыслові відношення між частинами.

1. Поралися люди в полі, вони хліб святий збирали (*В. Забіла*) — *одночасність дій*. 2. Поралися люди в полі: вони хліб святий збирали —

причинові відношення. 3. Поралися люди в полі — вони хліб святий зби-
рали — *причиново-наслідкові відношення*.

147. Утворіть із наведених простих речень усі можливі різновиди складних без-
сполучникових речень. Визначте смислові відношення між їхніми частинами.
Поясніть розділові знаки (*усно*).

1. Серце забилося радісно. Ми під'їжджали до моря. 2. Прошло
літо. Настала осінь. 3. Достиглі хліба шумлять повним колосом. Селяни
зберуть багатий урожай. 4. Продержало з тиждень морозом. Земля за-
клякла, як кістка. 5. День обіцяє бути погожим. На небі ні хмариночки,
ні плямочки. 6. Кожний має усвідомити необхідність дбайливого став-
лення до природи. Тоді її можна буде зберегти для майбутніх поколінь.
7. Несподівано заграла скрипка. На другому кінці села почулася весела
пісня.

ЗНО — це просто

Безсполучникове складне речення можна утворити, якщо до фраг-
мента «*Основною в байках Сковороди є його філософія ...*» додати

- А** безцінне «зерно істини», пізнане автором.
- Б** а не їхня складна мова чи прозова форма.
- В** саме вона становила сенс життя мудреця.
- Г** і ми прагнемо осягнути її глибинну суть.
- Д** прихована в алегоричних образах.

Міркуйте так!

Якщо до запропонованої частини додамо варіант «*і ми прагнемо осягнути її глибинну суть*», то утворимо **складносурядне** речення, адже час-
тини буде поєднано єднальним сполучником сурядності *і*.

Безсполучникове складне речення — це складне речення, частини якого
пов'язані лише за змістом та інтонацією.

У складному **безсполучниковому** реченні двокрапку потрібно ставити
тоді, коли друга частина пояснює, уточнює, конкретизує першу чи вказує на
причину дії в ній. Друга частина речення «*Основною в байках Сковороди є
його філософія: саме вона становила сенс життя мудреця*» пояснює першу,
конкретизує її. Саме тому між частинами цього речення потрібно поставити
двокрапку.

Відповідь: В.

**Українсько-
угорський
словник**

владний — uralkodó
диспетчерська — vezérlőterem
затямити — megjegyzí
наївність — naivság

148. Пепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Поясніть свій вибір (усно). Виконайте дослідження одного з речень за поданою схемою.

1. Було колись в одній країні сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував. 2. Утихла буря більш валів не стало. 3. Ще сонячні промені сплять досвітні вогні вже горять. 4. Погасли вечірні вогні усі спочивають у сні. 5. Приступила я до квітів ближче всі лілеї раптом затремтіли... 6. Вже сонечко в море сіда у тихому морі темніє глибока вода. 7. Уже скотилось із неба сонце заглянув місяць у моє віконце. 8. Вже за світилися у небі зорі усе заснуло заснуло й горе. 9. Мені снилося червоні рожі пломеніли в промені золотистім (з тв. Лесі Українки).

Напишіть статтю до української вікіпедії «Безсполучникове складне речення».

Одним із найголовніших принципів вікіпедії є дотримання авторського права: до статей можна додавати тільки власний текст або ті матеріали, на які користувач має відповідні авторські права.

Під час роботи дотримуйтеся таких порад:

- 1) за допомогою форми пошуку на сайті переконайтеся, що статті, яку плануєте написати, ще немає;
- 2) кожную статтю потрібно починати з визначення поняття, явища, особи, про які пишете;
- 3) статті — це поєднання текстів із різних відкритих джерел, тому головне — завжди давати покликання на джерела, з яких було взято певну інформацію;
- 4) подальшу логіку викладу обирайте на власний розсуд;
- 5) подайте список використаних джерел для написання статті.

§ 21. Розвиток мовлення. Аудіювання тексту

149. Послухайте текст.

На задвірках Усесвіту знаходився один магазинчик. Вивіски на ньому давно вже не було — її колись зніс ураган, а нову господар не став прибивати, тому що кожний місцевий житель і так знав, що магазин продає бажання.

Асортимент магазину був величезний, тут можна було купити майже все: величезні яхти, квартири, заміжжя, пост віцепрезидента корпорації, гроші, дітей, улюблену роботу, гарну фігуру, перемогу в конкурсі, великі машини, владу, успіх і багато-багато іншого. Не продавали тіль-

ки життя і смерть — цим займався головний офіс, який знаходився в іншій Галактиці.

Кожний, хто приходив у магазин (а є ж і такі охочі, які жодного разу не зайшли в магазин, а залишалися сидіти вдома), насамперед дізнавався про ціну свого бажання.

Ціни були різні. Наприклад, улюблена робота коштувала відмови від стабільності й передбачуваності, готовності самостійно планувати та структурувати своє життя, віри у власні сили й дозволу працювати там, де подобається, а не там, де треба.

Влада коштувала трохи більше: треба було відмовитися від деяких своїх переконань, уміти всьому знаходити раціональне пояснення, уміти відмовляти іншим, знати собі ціну (і вона повинна бути досить високою), дозволяти собі говорити «Я», заявляти про себе, незважаючи на схвалення або несхвалення оточення.

Деякі ціни здавалися дивними: заміжжя можна було отримати майже задарма, а ось щасливе життя коштувало дорого (персональна відповідальність за власне щастя, вміння отримувати задоволення від життя, знання своїх бажань, відмова від прагнення відповідати оточенню, вміння цінувати те, що є, дозвіл бути щасливим, усвідомлення власної цінності та значущості, відмова від бонусів «жертви», ризик утратити деяких друзів і знайомих).

Чи не кожний, хто приходив у магазин, був готовий одразу купити бажання. Деякі, побачивши ціну, одразу розверталися і йшли. Інші довго стояли в задумі, перераховуючи готівку й розмірковуючи, де б дістати ще коши. Хтось починав скаржитися на занадто високі ціни, просив знижку або цікавився розпродажем.

А були й такі, які діставали всі свої заощадження та отримували заповітне бажання, загорнуте в красивий подарунковий папір. На щасливчиків заздрісно дивилися інші покупці. Скаржилися, що господар магазину — їхній знайомий, і бажання дісталось їм просто так, без жодних зусиль.

Господарю магазину часто пропонували знизити ціни, щоб збільшити кількість покупців. Але він завжди відмовлявся, оскільки від цього страждала б якість бажання.

Коли в господаря запитували, чи не боїться він розоритися, він хитав головою і відповідав, що завжди знайдуться сміливці, готові ризикувати та змінювати своє життя, відмовлятися від звичного й передбачуваного життя, здатні повірити в себе, що мають сили й кошти для того, щоб оплатити здійснення своїх бажань.

А на дверях магазину вже десь сотню років висіло оголошення: «Якщо твоє бажання не виконують, воно ще не оплачене» (з інтернету).

- Виконайте завдання в тестовій формі.
 1. Крамниця, про яку йдеться в притчі, знаходиться
 - А** в доступному для всіх місці
 - Б** в іншій Галактиці
 - В** на задвірках Усесвіту
 - Г** в глухому лісі
 2. Власник не прибирав вивіску на магазинчик, тому що
 - А** йому було ліньки
 - Б** усі й так знали, що в ньому продають
 - В** йому забороняла це робити влада
 - Г** це була зайва праця: її знову здує під час урагану
 3. У крамниці можна було придбати все, за винятком
 - А** здоров'я
 - Б** багатства
 - В** хорошого настрою
 - Г** життя і смерті
 4. Відвідувачі дізнавалися насамперед про
 - А** ціну бажання
 - Б** асортимент бажань
 - В** гарантію на товар
 - Г** можливість оплати кредитною картою
 5. Відмови від стабільності й передбачуваності, готовності самостійно планувати та структурувати своє життя, віри у власні сили та дозволу працювати там, де подобається, а не там, де треба, коштувала / коштувало
 - А** влада
 - Б** улюблена робота
 - В** щасливе сімейне життя
 - Г** дружба

6. У ціну влади входили всі складники, за винятком
 - А дозволяти собі говорити «Я», заявляти про себе, незважаючи на схвалення або несхвалення оточення
 - Б відмови від деяких своїх переконань
 - В уміння всім догоджати
 - Г знати собі ціну (і вона має бути досить високою)
7. Твердження щодо ціни товару є правильним у рядку
 - А Вартість заміжжя та щасливого життя була однаковою.
 - Б Заміжжя було дорожчим від щасливого життя.
 - В Жодного із цих товарів не продавали в крамниці.
 - Г Заміжжя можна було отримати майже задарма, а ось щасливе життя коштувало дорого.
8. Помилковим є твердження
 - А Кожен, хто приходив у магазин, одразу ж купував бажання.
 - Б Деякі, побачивши ціну, одразу розверталися і йшли.
 - В Деякі довго стояли в задумі, перераховуючи готівку й розмірковуючи, де б дістати ще кошти.
 - Г Хтось починав скаржитися на занадто високі ціни, просив знижку або цікавився розпродажем.
9. Господар відмовлявся знизити ціни в магазині, бо
 - А був скупий і жадібний
 - Б в нього було мало товару
 - В від цього постраждала б якість бажань
 - Г в нього швидко розкупили б увесь товар
10. Господар не боявся, що збанкрутує,
 - А тому що в нього був якісний товар
 - Б бо немає іншого такого магазину, немає конкуренції
 - В тому що завжди знайдуться сміливці, готові ризикувати й змінювати своє життя, відмовлятися від звичного та передбачуваного життя
 - Г бо в нього доступні ціни на товар
11. На дверях магазину вже десь сотню років висіло оголошення
 - А «Заходь — не пошкодуєш».
 - Б «Якщо твоє бажання не виконують, воно ще не оплачене».
 - В «У нас ти знайдеш усе необхідне».
 - Г «Якісний товар за доступними цінами».
12. Цей текст належить до стилю
 - А розмовного
 - Б публіцистичного
 - В наукового
 - Г художнього

§ 22. Розвиток мовлення. Усний твір-опис зовнішності людини

150. Прочитайте текст. Визначте, до якого типу мовлення він належить. Про що в ньому йдеться? Що вас вразило? Обґрунтуйте свою думку.

І взагалі, коли ти, Вітько, устиг закохатися в Гальку? Ну, подумай, коли? Ви ж разом росли, ще й дружили в дитинстві. А може, це сталося тоді, як вона вчила тебе свистіти? О, у свисті Галька могла заткнути за пояс будь-якого чаплівського хлопця!

І раптом в один чудовий день ти зовсім-зовсім іншими очима глянув на свою товаришку з довгою косою. На свою біду, ти побачив, що в неї гарні чорні очі-оченята, такі жваві, і такі привабливі, і такі бездонні, що прямо диво дивне, як ти міг раніше на них дивитися та не бачити їх?.. Як ти міг раніше не бачити, що в неї тоненька шия і маленькі груди, важкі коси й довгі, примхливо вигнуті брови, тоненька, немов вирізьблена, фігурка й чарівна усмішка, що вона всяструнка, весела та швидка, як вогонь на сухій соломі?

Ну, побачив, що вона гарна. Але нащо ж було так закохуватися? Щоб почалося твоє велике страждання? І до чого ж ти достраждався? До дистанції в дванадцять кроків? До команди: «Вогонь!» Ех, Вітько, Вітько, гаряча твоя голова!.. Сопеш тепер із піском на животі, а що ти завтра робитимеш?.. (В. Чемерис).

151. Послухайте текст. Які характерні деталі опису зовнішності героя ви помітили? Про що довідалися з літературного портрета?

Пораючись отак то тут, то там, вона не помітила, як Сава вступив у хату і, ставши в куті під піччю, стежив за нею мовчки: напівглумливо, напівзчудовано. Він був високий зростом, вищий від свого брата, але ніжно збудований, як мати. З лиця подібний також на неї і був би гарний, коли б не його безустанно заблуканий погляд, що мав щось зимне й неспокійне. З його ніжного, майже дитинячого обличчя прикро вражав погляд і відтручував від себе. Очей цих він не наслідував ані від тата, ані від мами. Коли очі Івоніки були дзеркалом самої доброти серця і чесноти, погляд у Марійки м'який, звичайно глибокий і зажурений, в усміху несказанно лагідний і гарний, то його очі, великі й сиві, не мали нічого спільного з його дитинячо-молодим обличчям. Звичайно неначе гойдалися по землі, колисалися від одного предмета до іншого, однак коли звернулися раз на що й прикувалися на хвилю до чого, почали миготіти в холодному, мов сталь, блиску й у тім блиску розходилися. Страхали саме тоді, коли хотіли щось добачити. Очевидно, зміна й гра його очей була несвідома, та тому не менш важка... Холодним, мов ніж, зимним блиском, що поступово

змагався, відпихав від себе, і треба було усміху його молодих ніжних уст, щоб привабити душу до себе (за О. Кобилянською).

Пригадайте!

Опис — це висловлювання про певні ознаки, властивості предмета чи явища. В описі подано характеристику людей, предметів, явищ природи шляхом перелічення їхніх основних, суттєвих ознак. Найголовніше в описі — дати точне або яскраве уявлення про предмет мовлення.

Пам’ятка. Як працювати над твором-описом

1. Визначте тему й основну думку майбутнього твору. Через опис зовнішності людини намагайтеся розкрити її внутрішній світ.
2. Доберіть фактичний матеріал.
3. Систематизуйте зібране: визначте головне, про менш істотне згадайте побіжно.
4. Визначте основний і допоміжні типи мовлення (основним має бути опис, а розповідь і роздум доречні у вступі та кінцівці). Уникайте заміни опису зовнішності людини розповіддю про неї.
5. Дотримуйтеся вимог до художнього стилю.
6. Правильно будуйте твір (вступ, основна частина, кінцівка).
7. Слідкуйте за грамотністю мовного оформлення.

152. Складіть опис людини, використовуючи слова з поданої таблиці:

- з якою людиною ви хотіли б зустрічатися;
- з якою ви листуєтеся, але ніколи не зустрічалися і не бачили її фотографії;
- прибульця з іншої планети;
- будь-якої іншої уявної чи конкретної людини (на вибір).

Деталі портрета	Означення
Обличчя	виразне, красиве, кругле, продовгувате, худорляве, повне, ніжне, грубе, біле, бліде, рум'яне, смагляве
Вираз обличчя	привітний, розумний, відкритий, серйозний, веселий, сумний, похмурий, злий, вольовий, вдоволений, ображений, переляканий, зосереджений, розгублений, замислений, безтурботний, стурбований, винуватий, хитрий
Очі	великі, виразні, розкосі, широко поставлені, темні, світлі, карі, чорні, блакитні, сірі
Погляд	привітний, ясний, розумний, відкритий, серйозний, веселий, уважний, спокійний, задумливий, замріяний, стурбований, сумний, лагідний, злий, сердитий, суворий, байдужий, хитрий, проникливий, насторожений, недовірливий, захоплений
Ніс	великий, невеликий, довгий, кирпичний, тонкий, широкий, м'ясистий, рівний, прямий, із горбинкою, горбатий

Рот	великий, невеликий, малий, широкий
Губи	повні, тонкі, свіжі, бліді, безкровні, стиснуті, розтулені
Брови	прямі, довгі, чорні, темні, вицвілі, тонкі, широкі, густі, навислі, насуплені
Волосся	темне, світле, русяве, чорне, каштанове, попелясте, біляве, золотисте, руде, сиве, блискуче, тьмяне, пшеничне, густе, рідке, довге, коротке, пряме, витке, кучеряве, зачесане, розпущене, підстрижене, заплетене
Зріст	високий (високого зросту), середній (середнього зросту), невисокий (невисокого зросту)
Статура	середньої статури, повний, худий, худорлявий, стрункий, тендітний, згорблений, незграбний, широкоплечий, кремезний, дебелий, огрядний
Риси характеру	ввічливий, уважний, добрий, товариський, працелюбний, чесний, щедрий, порядний, суворий, доброзичливий, рішучий, веселий, поступливий, тактовний, злий, ледачий, запальний

§ 23. Складне речення з різними типами зв'язку. Розділові знаки у складному реченні з різними типами зв'язку

153. Прочитайте текст. Перепишіть. Підкресліть граматичні основи речень. Укажіть засоби зв'язку між частинами складних речень (інтонація, сполучники — сурядні чи підрядні, сполучні слова).

Було літо 1113 року, теплий вітерець проник у вузьке віконце келії, приголубив стомлені повіки ченця, ворухнув довгою бородою. День за днем, місяць за місяцем, рік за роком чернець Києво-Печерського монастиря Нестор описував минувшину. Він не помічав, як спливає час: історія заповонила Несторове серце. Тільки для короткого сну та скромної трапези підводиться він із-за столу, щоб потім продовжити роботу над великим задумом — описати події від усесвітнього потоку до сьогодення (за Д. Степовиком).

- Доведіть, що в останніх двох реченнях є різні види зв'язку. Який синтаксичний зв'язок між частинами складного речення тут не представлено?
- Установіть відповідність між схемами та вжитими в тексті складними реченнями.

1. [], (щоб): [].
2. [], [].

3. [], (як): [].

Запам'ятайте!

Крім сполучникових складних речень (складносурядних і складнопідрядних) і складних безсполучникових речень, окремий різновид становлять складні речення з різними видами синтаксичного зв'язку. Їх ще називаємо **складними синтаксичними конструкціями**.

Складні синтаксичні конструкції поділяємо на два різновиди:

- 1) складні речення із сурядним і підрядним зв'язком;
- 2) складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком.

Складні речення із сурядним і підрядним зв'язком

Це такі речення, які складаються з трьох і більше частин, поєднаних сполучниками сурядності, підрядності та сполучними словами.	<i>Про події за межами келії <u>Нестор дізнавався</u> від молодого послухника, <u>який приносив</u> йому хліб і воду, і саме <u>він розказав</u> Несторові про нового князя на київському престолі — Володимира Мономаха.</i>	Це речення складається з трьох частин. Перша й друга пов'язані між собою підрядним зв'язком, друга та третя — сурядним: [], (який), і []. Складні речення із сурядним і підрядним зв'язком можуть бути побудовані за різними схемами.
---	---	--

Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком

Складні речення з комбінованим сполучниковим і безсполучниковим зв'язком бувають трьох різновидів.

Складні речення із сурядним і безсполучниковим зв'язком : <i>Нашим девізом <u>мають стати слова</u> одного з добрих синів України: <u>хай згине</u> моє ім'я, <u>але хай живе</u> і <u>благоденствує</u> Україна</i> (за І. Дзюбою). []: [], але [].	Складні речення з підрядним і безсполучниковим зв'язком : <i>Невтішними були <u>відомості</u>, які <u>приніс</u> послухник Несторові: <u>влада, гординя і багатство</u> <u>роз'їдають</u> душі людей.</i> [], (які): [].	Складні речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язком : <i>Багато <u>сходив</u> я стежок і доріг, <u>подій пережив</u> я багато, та серце жагуче я й вірне <u>зберіг</u>, щоб чесно сьогодні <u>ступить</u> на поріг старої батьківської хати</i> (М. Марфієвич). [], [], та [], (щоб).
---	--	--

У складних реченнях із різними видами зв'язку використовуємо такі ж розділові знаки, як і у складносурядних і безсполучникових складних реченнях.

Увага! Кому між частинами, з'єднаними єднальним сполучником, **не ставимо**, якщо вони мають спільну підрядну частину: *Там, де ліс закінчувався, зеленіла осяяна сонцем галявина й росли кущі ожини край неї.* [Там, (де),] і [].

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Складним із різними типами синтаксичного зв'язку є речення

- А** Хто чує себе лиш, хто тільки для себе співа, той не ввійде в майбутнє, не прийме сучасне.
- Б** Найогидніші очі порожні, найгрізніше мовчить гроза, найнікчемніші дурні вельможні, найпідліша брехлива сльоза.
- В** Я пам'ятаю: йшла весна своїм походом смілим, і по саду лилась вона квіток зеленим пилом.
- Г** Тихо в полі, гай темніє, наступає літній вечір.

2. Складна синтаксична конструкція «*Минула тривожна беззоряна ніч і там де попелясті сніги єдналися з небом почав відділятися світанок*» (розділові знаки пропущено) складається із частин

А трьох	В п'ятьох
Б чотирьох	Г шістьох

3. Складною синтаксичною конструкцією із сурядним і підрядним зв'язком є складне речення

- А** Соломія не знала, як і коли це сталося, — втома й шум комишу при-спали її.
- Б** Гості почали прощатися, але тут Тетяна Степанівна згадала, чому вона, власне, прийшла.
- В** Кілька разів Остап ускакував у воду мало не по пояс, часто Соломія з розгону натикалася на кущ верболозу, але кожний раз вони давали собі раду й знову мчали вперед, добуваючи останні сили.
- Г** Остап подався на розвідки й скоро повернувся, щоб заспокоїти Со-ломію: скрізь тихо, спокійно, днина ясна.

4. Правильно вжито розділові знаки у складних синтаксичних конструкціях

- А** Така там була температура, так мене паром проймало, стільки крові з мене вийшло, що я відчув себе здоровішим.
- Б** Осяяні місяцем, гори блищать, осріблені місяцем, сосни шумлять, а море і сердиться, й лає вітри, що нишком його підслухають згори.
- В** Ідуть од шахти шахтарі; а даль така широка та іскриста: там, де рум'яна стежка од зорі біжить в село, що стало уже містом.
- Г** Не дружи із чоловіком гнівливим і не ходи із людиною лютою, щоб до-ріг ти її не навчився, і тенета не взяв для своєї душі.

154. Перепишіть складні синтаксичні конструкції. Визначте засоби зв'язку в них. Поясніть, чому в першому реченні перед сурядним сполучником немає коми. Укажіть тип конструкції: а) з безсполучниковим і сурядним зв'язком; б) з безсполучниковим і підрядним зв'язком; в) із сурядним і підрядним зв'язком.

1. Коли він торкався смичком до струн скрипки, усе на світі зника-ло й залишалася тільки музика (*В. Собко*). 2. Весняне сонце ще не було пекуче, воно лише приємно пригрівало живим теплом, і степ дихав віль-готно (*Олесь Гончар*). 3. Здається, в Англії існує такий звичай: гість

може зникнути непомітно, не прощаючись, і на нього ніхто не образиться (Л. Дмитерко). 4. У мене одна думка: як би нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко в пісні (Панас Мирний). 5. Дерева стояли обіруч голі, але вже відчувалося, що їм хочеться зазеленіти (Олесь Гончар). 6. Не вмирає наша слава, не вмирає наша честь, бо живе в нас сила жвава, бо робітники в ній єсть (В. Самійленко).

Алгоритм дослідження складного речення з різними видами зв'язку

1. Запишіть речення.
2. Визначте види зв'язку у складному реченні.
3. Установіть, зі скількох частин воно складається.
4. Визначте граматичну основу в кожному реченні.
5. З'ясуйте смислові відношення між частинами.
6. Поясніть розділові знаки.
7. Побудуйте схему до речення.

155. Прочитайте текст і виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

Я пригадую з яким особливим нетерпінням чекав коли прилетять лелеки до нашого села. І була якась особлива радість зустрічі із цими птахами вони всідалися на старій клуні і закинувши голову до неба розсипалися клекотом. Разом із ними приходила весна земля прокидалася і виповнювалася знову безліччю істот жаби кумка-

ли жайворонки вимірювали піснями височінь неба бджоли стрімко проносилися над головою а джмелі особливо довірливо щось проказували до розцвіченої синенької кропивки.

Який багатий світ! Спориш зворушливо зеленів дрібнесенькими листочками червонясті язички кінського щавлю ловили тепле проміння а на оболоні залитій водою на певній відстані один від одного поважно походжали переставляючи ноги лелеки (за П. Мовчаном).

- Яку назву ви б дали тексту?
- Перепишіть текст, розставляючи необхідні розділові знаки. Поясніть свій вибір (усно).
- Про яку людську цінність ідеться в тексті?

156. Прочитайте текст. Знайдіть в інтернеті та послухайте пісню О. Пономарьова на слова й музику С. Вакарчука «Він чекає на неї». Як ви думаєте, яку думку хотіли донести до слухачів автор і виконавець? Усно проаналізуйте текст пісні, які речення використовує автор.

Він любить косити газони,
Вона любить збирати квіти,
Він не знає, де діти гроші,
А у неї голодні діти.
Вона встане і піде в місто,
Щоб шукати нової долі,
А він полетить у далі –
У нього своя неволя.

Приспів

Але він чекає на неї,
Він чекає на неї,

Він так давно чекає на неї,
Чекає завжди!

У нього кидають камінь,
Бо не може він їх догнати,
А для неї співають пісню
І готові життя чекати!
У неї багато сонця,
Подарованого батьками,
А у нього сім'я — лиш небо,
Він не знає своєї мами...

ЗНО — це просто

Прочитайте речення (*цифра позначає попередній розділовий знак*).

Вважали, (1) що рондель, (2) традиційна форма французької літератури, (3) придатний лише для пейзажної чи інтимної лірики, (4) однак Павло Тичина створив свій різновид цього жанру, (5) що ввійшов у поетичний світ революційним фанфарним маршем, (6) сповненим самотніми рефренів.

НЕПРАВИЛЬНИМ є обґрунтування вживання розділових знаків, запропоноване в рядку

- А кома 1 — при вставному слові
- Б коми 2, 3 — при відокремленій прикладці
- В кома 4 — перед сурядною частиною складного речення
- Г кома 5 — перед підрядною частиною складного речення
- Д кома 6 — при відокремленому означенні

Міркуйте так!

Кома 1 обґрунтована як кома при вставному слові. Але від слова *вважали* можна поставити питання *що?* Отже, це не вставне слово, а частина складного речення з різними видами зв'язку, а саме головна частина, до якої приєднано підрядне з'ясувальне речення.

Решта обґрунтувань правильні.

Відповідь: А.

Запам'ятайте значення слів

Клуня — будівля для зберігання снопів, сіна тощо, а також для молотьби, віяння і т. ін.

Споріш — рослина роду «гречкові» з дуже галузистими або прямостоячими стеблами; використовують у народній медицині як сечогінний або в'яжучий засіб.

Українсько-
угорський
словник

благоденствувати — él, boldogul
вільотно — szabadon, kötetlenül
келія — cella
клекіт — sas vijjogása, rikoltása
кумкати — kurutyol
оболонь — 1) faháncs(a kéreg alatti rész);
2) táj. lehántott dorong
послушник — novicius, szerzetesjelölt
фанфарний — fanfár
щавель — sóska

157. Прочитайте текст. Знайдіть складні речення, у яких є всі типи зв'язку: сурядний, підрядний, безсполучниковий. Перепишіть їх, побудуйте схеми до них. Поясніть розділові знаки (усно).

ДЕНЬ ВІДКРИТТІВ

І тоді Івашко помітив, що коли піднімаєшся вгору, то наче якась сила допомагає тобі, сама гора дихає з тобою в одному ритмі. Він ішов і йшов, і вітер підганяв його, пестило сонце, кропив дощ і заколисував місяць... Й одного прекрасного дня він незчувся, як став називати сонце, яке сходило й заходило над ним, своїм сонцем, вітер — своїм вітром, дощ — своїм дощем, місяць — своїм місяцем. А головне — став відчувати, що й вони мають його за свого, і відтоді всі подальші дні теж стали прекрасними (М. Дочинець).

§ 24. Синонімічність складних речень із різними типами зв'язку й простих речень

158. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Прийде осінь — у засіках буде хліб золотий (О. Десняк). 2. Луки були пишні, ниви багаті, сади густі (Ю. Смолич). 3. Сова ніяк заснуть не може: цикада співами тривожить (М. Годованець). 4. Добре працюватимеш — честь і славу матимеш. 5. Часто так буває: один вину свою на другого звертає (нар. тв.). 6. Сонечко сяє, пташки співають, серце радіє в зеленому гаю.

- Які смислові відношення між частинами? Утворіть складносурядні та складнопідрядні речення за допомогою сполучників. Запишіть їх. Визначте, які види сполучникових і безсполучникових речень є синонімічними.

- Перевірте правильність своїх висновків, прочитавши теоретичні відомості.

Запам'ятайте!

Більшість безсполучникових речень можна перебудувати на сполучникові, тому говорять про синонімію безсполучникових і деяких типів складносурядних і складнопідрядних речень.

Синонімічними є:

- безсполучникові складні речення зі значенням переліку дій, подій, явищ, що відбуваються одночасно або послідовно, і складносурядні речення з повторюваними чи неповторюваними сполучниками **і (й), та** (у значенні **і**):

Річка блищала під сонцем, над нею кружляли чайки, мов маленькі білі літачки.

*Річка блищала під сонцем, **і** над нею кружляли чайки, мов маленькі білі літачки.*

- безсполучникові складні речення зі значенням протиставлення, зіставлення та складносурядні речення з протиставними сполучниками **але, проте, зате, однак**:

Рада б зірка зійти — чорна хмара заступає.

*Рада б зірка зійти, **але** чорна хмара заступає.*

- безсполучникові складні речення із часовими, умовними, наслідковими відношеннями між частинами та складнопідрядні речення з підрядними часу, умови, наслідку:

Гляне — немов холодною водою зіллє.

***Як** гляне, **то** немов холодною водою зіллє.*

- безсполучникові складні речення з причиновими й пояснювальними відношеннями та складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними, означальними, причиновими:

Не шукай зайця в гущавині лісу: він сидить на узліссі.

*Не шукай зайця в гущавині лісу, **бо** він сидить на узліссі.*

159. Прочитайте в таблиці-зразку прості й відповідні їм складні речення, зверніть увагу на розділові знаки. Що спільного та відмінного в цих реченнях?

Зразок

Просте речення	Складносурядне речення	Складнопідрядне речення	Безсполучникове складне речення
<i>Після літнього дощу засяяло сонце.</i>	<i>Закінчився літній дощ, і засяяло сонце.</i>	<i>Після того, як закінчився літній дощ, засяяло сонце.</i>	<i>Закінчився літній дощ — засяяло сонце.</i>

- Прочитайте прості речення. Визначте їхні головні та другорядні члени (усно).
1. Через негоду ми не пішли по гриби. 2. Під час екскурсії на природу хлопці та дівчата нашого класу помітно здружилися. 3. Через два роки я закінчу школу й продовжуватиму навчання в університеті. 4. Після закінчення концерту ми ділилися враженнями від побаченого. 5. Через пунктуаційну помилку в диктанті я не отримала високого бала. 6. Після перегляду фільму ми довго обговорювали гру акторів.
- Перетворіть прості речення на складні сполучникові та безсполучникові (за зразком). Запишіть. Визначте смислові відношення між частинами складних речень (усно).
- Дослідіть, чи змінюється зміст конструкцій унаслідок їхньої перебудови. Яку із синтаксичних конструкцій ви б обрали в розмові з товаришем, яку — у більш офіційній обстановці? Чи згодні ви з поданим після вправи висновком?

Використання безсполучникових речень надає мовленню виразності, динамічності, адже цей тип речень має багаті виражальні можливості.

160. Розгляньте таблицю. З'ясуйте, як співвідносяться прості речення з дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами, обставинами, вираженими іменниково-прийменниковими сполуками та відповідними видами складних речень. Порівняйте свої висновки з поданим після таблиці теоретичним матеріалом.

Синонімічність простих і складних речень

Просте речення	Складне речення
Інформація про випускні іспити, повідомлена вчителем, зацікавила всіх.	Усіх зацікавила інформація про випускні іспити, яку повідомив учитель.
Після закінчення іспитів ми поїдемо в мовний табір.	Коли закінчатся іспити, ми поїдемо в мовний табір.
Староста, обраний нами вже вдруге, подякував за висловлену йому довіру.	Староста, якого ми обрали вже вдруге, подякував нам за висловлену довіру.
Петро подякував однокласникам та однокласницям за довіру й обрання його старостою класу вже вдруге.	Петро був вдячний однокласникам та однокласницям за довіру: його вже вдруге обрано старостою класу.

Запам'ятайте!

Синонімічними є:

дієприкметникові звороти й підрядне означальне речення.	обставини, виражені іменниково-прийменниковими сполучниками, дієприслівниками й обставинні підрядні речення.	прості речення з однорідними присудками та безсполучникові складні речення.
---	--	---

Рекомендації щодо вживання дієприкметникових, дієприслівникових зворотів, синонімічних із підрядними частинами

• Дієприкметникові звороти замінюють підрядні речення і допомагають уникнути надмірного повторення сполучного слова який .
• Паралельне вживання синонімічних структур сприяє уникненню одноманітності мовлення, урізноманітнює його.
• Не рекомендовано розпочинати речення або абзац дієприслівниковими зворотами, бо це збільшує обсяг і надає сухого, трафаретного, канцелярського звучання всьому тексту.
• У діловому та науковому стилях краще вживати прості речення з дієприкметниковим зворотом, у розмовному мовленні — складно-підрядні з підрядними означальними, оскільки в підрядних означальних більш виразно підкреслено дію, у дієприкметникових зворотах — ознаку.
• Дієприслівникові звороти коротші й динамічніші, ніж аналогічні їм форми обставинних підрядних речень.
• Дієприслівниковим зворотом не можна висловити значення часу, причини, умови. Тому, якщо треба зберегти смисловий відтінок одного із цих підрядних речень, його не треба замінювати дієприслівниковим зворотом.

161. Замініть виділені частини складних речень дієприкметниковими зворотами. Запишіть перебудовані речення, звороти підкресліть (за зразком). Поясніть уживання розділових знаків.

Зразок. Стрічатиме нас деревце, що ми посадили в юності. — Стрічатиме нас деревце, посаджене в юності.

1. Стрічатиме нас деревце, **що ми посадили в юності**. 2. Зневажена тобою рідна мова — немов діброва, **яку знищив вогонь**. 3. А круг озера сосни, **які в хуртовину натомились шуміти**, шепочуть у сні (*М. Нагнибіда*). 4. Зайшла Катруся, **яку назвали на честь мами**, і привіталася з гостями. 5. Вірте кожному слову, **що ви від мене почули!**

Увага!

Часто складносурядні речення з певною стилістичною метою можна замінити синонімічними реченнями з однорідними членами або складними реченнями інших видів: складнопідрядними, безсполучниковими.

<i>Розтанула зоря досвітня, і росою вкрилися поля.</i>	<i>Розтанула зоря досвітня і росою вкрила поля.</i>	<i>Розтанула зоря досвітня — росою вкрилися поля.</i>	<i>Коли розтанула зоря досвітня, росою вкрилися поля.</i>
складносурядне речення	просте речення з однорідними присудками	безсполучникове речення	складнопідрядне речення

Кожне з наведених речень має свій стилістичний відтінок. Так, у першому реченні названо явища, які відбуваються послідовно; у другому — подано образну картину одного явища — світанку; у третьому — причинно-наслідкові зв'язки між двома явищами, а в четвертому — часові.

162. Виберіть із підручника української літератури чи будь-якого художнього тексту, який вам подобається, уривок (*до однієї сторінки*). Випишіть із нього три складні речення з різними видами зв'язку. Передайте думку, виражену у складних реченнях, простими реченнями. Порівняйте результат і сформулюйте висновки.

163. Послухайте текст. Визначте його головну думку. Чи погоджуєтесь ви з нею?

Спілкування — стрижень інформаційного життя людини. Через спілкування вона обмінюється інформацією, ділиться своїми емоціями, відчуттями, отримує свіжі враження від оточення. Обмеження її в одному (зустрічі з друзями) призводить до виплеску емоцій в іншому (нічних посиденьках в інтернеті). Ось тільки якість спілкування повністю змінюється. **Якщо під час прогулянки по місту або зустрічі в кафе з друзями вам вистачить у середньому дві години (у зголоднілих за спілкуванням значно більше), щоб отримати добову порцію спілкування, то отримання добової норми за допомогою сенсорного телефона або інтернету займає часом пів дня.**

Арифметика проста: під час живого спілкування ми отримуємо набагато більше емоцій, ніж через засоби зв'язку. **Погодьтеся: розповідь про яку-небудь подію не так вражає, як участь у ній.**

Живе спілкування можна назвати тривимірним, бо ми чуємо не тільки слова, а й інтонацію, з якою було сказано, бачимо міміку, жести, якими слова підкріплені. У той же час бесіда по телефону просторово «плоска», оскільки ми вловлюємо тільки два складники: слова й інтонацію. А листування в інтернеті належить до одновимірного спілкування, тому його потрібно найбільше, щоб відчутти радість від спілкування.

Навіть відеозв'язок не замінить вам особисту присутність людини, хоча тепер ця функція притаманна багатьом додаткам, за допомогою яких спілкуються люди.

На відміну від вербальних переживань живе спілкування динамічне: співрозмовники знаходяться в русі, взаємодіють у будь-якій ситуації. Спілкування ж через засоби зв'язку статичне. **Долучайтеся до живого спілкування! (з інтернету).**

- Перепишіть виділені речення, З'ясуйте, зі скількох частин вони складаються. Які смислові відношення між частинами? Передайте зміст виписаних речень за допомогою простих конструкцій. Прослідкуйте, чи завжди це вдається і чи змінюється від цього зміст тексту.

Українсько-
угорський
словник

засіка — csűr
зневажати — megvet, lenéz
знититися — zavarba jön
місто-побратим — testvérváros
цикада — kabóca

164. Доповніть конструкції головними частинами. Запишіть їх. Який вид обставинних речень утворився? Поясніть уживання розділових знаків в утворених реченнях.

1. Щоб досягти успіху 2. Аби вдосконалити свій характер
3. Для того щоб стати корисним своєму народові 4. Треба читати книжки для того, щоб 5. Щоб налагодити зв'язки між містами-побратимами

- Доберіть до утворених речень синонімічні прості іменниково-прийменникові конструкції. Запишіть їх.

§ 25. Текст. Складне синтаксичне ціле як будівельний матеріал тексту. Відоме й нове

165. Пригадайте, що ви знаєте про текст. Прочитайте й порівняйте написане в обох колонках (с. 115–116). Яку сукупність речень ми можемо назвати текстом? Обґрунтуйте свою думку.

На заході днів вона засяє нестерпним блиском. Молодість, як дивовижний рубін, мусить горіти в серці. І погасне. Бо другої молодості немає у світі. Життя є молодість, труд і любов. Усе життя людина лише шліфує грані своєї молодості. У радісній знемозі він пахтить, як дорога. Він є вірним другом. Він не зраджує. Труд, як материнська рука, веде нас по стежці. Вона знає такі таємниці, що від них розривається серце, як стигла слива, надвоє. Скільки людей співало їй! Відчуваю її, як до-

Життя є молодість, труд і любов. Молодість, як дивовижний рубін, мусить горіти в серці. Усе життя людина лише шліфує грані своєї молодості. На заході днів вона засяє нестерпним блиском. І погасне. Бо другої молодості немає у світі. Труд, як материнська рука, веде нас по стежці. Він є вірним другом. Він не зраджує. У радісній знемозі він пахтить, як дорога. Любов. Відчуваю її, як дорогу, теплу долоню на голові. Вона перебирає моє волосся, лоскоче мене за вухом, ніби я якесь мале.

рогу, теплу долоню на голові. Вона перебирає моє волосся, лоскоче мене за вухом, ніби я якийсь мале. Любов. А вона, пишна, сходить, сонцем іде на небо, світить, б'є в очі, як у глибокий колодязь пустелі. І молодість дзвенить. Вона — щось таке, що підносить людину вгору, і завмирає в неї дух.

Вона — щось таке, що підносить людину вгору, і завмирає в неї дух. Вона знає такі таємниці, що від них розривається серце, як стигла слива, надвоє. Скільки людей співало їй! А вона, пишна, сходить, сонцем іде на небо, світить, б'є в очі, як у глибокий колодязь пустелі. І молодість дзвенить...
(за Ю. Яновським).

Запам'ятайте!

Текст — це літературно опрацьоване чи усне повідомлення, що складається з ланцюга речень-висловлювань, об'єднаних у єдине ціле задумом та ідеєю. Це об'єднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними ознаками якої є зв'язність і цілісність. Мовні одиниці, які допомагають об'єднати сукупність речень у текст, називаємо **засобами зв'язку**.

Текст має такі ознаки:

– зв'язність;	– наявність смислових частин та їхня єдність;
– цілісність;	– особистісне ставлення;
– авторська мета;	– розгорнутість;
– інформативність;	– послідовність;
– ситуативність (поєднання з контекстом);	– завершеність;
	– динамізм зображуваного.

Серед перелічених ознак найважливішими є зв'язність і цілісність. **Зв'язність** — властивість, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів. **Цілісність** — властивість, пов'язана зі смисловою єдністю.

166. Прочитайте повідомлення та виконайте завдання.

Підняття рівня Світового океану внаслідок танення полярних крижаних шапок може призвести до затоплення прибережних і низовинних ділянок суші. Ерозія одного шару позбавляє ґрунт властивості утримувати воду — колодязі й джерела пересихають, а родючі землі перетворюються на посушливі пустельні райони. Зростання кількості населення змушує уряди країн піклуватися про житло та їжу для громадян. **Людина — єдина з істот, яка має унікальну здатність — докорінно змінювати навколишнє середовище.** Значну частину електроенергії тепер виробляють шляхом спалювання на електростанціях вугілля і нафти (з енциклопедії).

- Чи можна повідомлення вважати текстом? Чому? Доведіть свою думку.

- Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою у виділеному реченні? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Які способи добування енергії ви знаєте? Які з них екологічно чисті?

Запам'ятайте!

Абзац має два значення: 1) відступ у початковому рядку тексту; 2) пов'язана за змістом частина тексту від одного відступу до другого.

Абзац — це одиниця тексту, який є єдністю тематично об'єднаних речень, в одному з яких названо тему чи основну думку абзацу. Таке визначення дає мовцеві змогу чітко визначити тему й дотримуватися її розвитку в інших реченнях, а читачеві або слухачеві — з'ясувати предмет мовлення та утримувати його в пам'яті доти, поки його не замінить інший предмет мовлення. Тему абзацу часто називаємо *мікротемою*.

У художніх текстах мета абзацу може виражатися кількома реченнями. Речення в абзаці повинні бути розподілені так, щоб основна думка була виражена першим або останнім реченням.

Розташування речень усередині абзацу має бути таким, щоб кожне з них готувало читача до сприйняття наступного речення. Якщо в абзаці немає тематичного речення, то це означає, що він забезпечує тему й основну думку попередніх частин тексту.

167. Прочитайте текст. Розкажіть, чим відрізняється побудова тексту в усному й писемному мовленні.

Спосіб викладу матеріалу, побудова синтаксичних конструкцій в усному й писемному мовленні дещо відмінні. Так, в усному мовленні доповідач чи доповідачка має безпосередні зв'язки зі слухачами й тому свої слова може доповнити інтонацією, жестами, мімікою. Спостерігаючи за реакцією аудиторії, він / вона має перебудувати доповідь, дібрати більш влучні слова, приклади, які б яскраво ілюстрували певні положення. Під час безпосередньої розмови з аудиторією висловлена думка іноді стає зрозумілою з одного слова, натяку.

У писемному мовленні треба висловлювати думку чітко, використовуючи складні, поширені речення, відшліфовувати стиль викладу (*за М. Доленком*).

168. Прочитайте текст уголос. Розкажіть, що нового ви з нього дізналися.

Складне синтаксичне ціле: розбираємося разом

Уявіть книжку. Вона складається з розділів, а кожний розділ — з кількох абзаців. Кожний абзац розповідає про якусь окрему думку, але всі разом вони є єдиною історією. Так само й у мові: окремі речення можуть об'єднуватися в більші частини тексту, які називаємо *складними синтаксичними цілими* (скорочено: ССЦ).

Що ж таке складне синтаксичне ціле? Це група речень, які об'єднані однією темою або ідеєю. Вони пов'язані між собою за змістом і за допомогою різних мовних засобів (сполучники, вказівні слова, лексичний

повтор). ССЦ допомагає нам висловлювати думки більш детально та розгорнуто.

Приклад ССЦ: «На вулиці було холодно. Вітер пронизливо свистів. Люди щільно закутувалися в теплі шуби. Діти гралися у сніжки. Небо було затягнуте сірими хмарами». У цьому прикладі всі речення розповідають про зимову погоду. Вони поєднані між собою за змістом та утворюють єдину картину.

Чим ССЦ відрізняється від звичайного речення? По-перше, розміром: ССЦ зазвичай довше й містить більше інформації. По-друге, структурою: ССЦ складається з кількох речень, а не з одного. У ССЦ речення тісно поєднані між собою за змістом і граматично.

Чому важливо вміти визначати ССЦ? Тому що так ми краще розумітимемо тексти й нам легше буде викладати власні думки.

Як визначити ССЦ? Треба знайти тему (про що йдеться в усьому уривку тексту), визначити головну думку, перевірити, чи всі речення поєднані між собою, чи використано якусь лексику або граматичні конструкції для поєднання речень.

Пам'ятайте: ССЦ — це не лише набір речень та органічна частина тексту, яка допомагає нам глибше зрозуміти прочитане.

Поняття «відоме» і «нове» тісно пов'язані зі складними синтаксичними цілими. Відоме в тексті — це інформація, яку ми вже знаємо або яка була згадана раніше. Це може бути повтор слів або словосполучень, займенники, синоніми, антоніми тощо. Нове в тексті — це нова інформація, яку додано до того, про що ми вже знаємо. Це те, що ми дізнаємося вперше, читаючи текст. Відоме слугує своєрідним «містком» між реченнями в ССЦ. Воно допомагає плавно переходити від однієї думки до іншої. Нове ж розвиває думку, додає нові деталі й робить текст цікавішим. Наприклад: «Сонце сходило. **Воно** пробивалося крізь гілки дерев. **Ліс** пробуджувався. Птахи співали свої веселі пісні». Відоме: «воно» (сонце), «ліс» (згадується в попередньому реченні). Нове: «пробивалося крізь гілки дерев», «пробуджувався», «птахи співали свої веселі пісні» (з інтернету).

- Виберіть із книжки, газети, журналу чи мережі «Інтернет» статтю. Прочитайте її і поділіть на складні синтаксичні цілі. З'ясуйте, чим ці структурні частини тексту відрізняються від абзацу. Поясніть, чому ви вважаєте, що це саме ССЦ. Поділіться своїми спостереженнями в класі.

169. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Віктор озирнувся і побачив, що звивиста стрічка річки фосфоризує, світиться ясно-синіми спалахами й ніби спинила свою течію. Мав таке враження, що коли б ступив на цю синю площину, вода б утримала його, як твердь, як голуба, ще не покрита снігом крига. Співали жаби — річкові й земляні. Раптом Віктор зрозумів, що цей світ наповнений, що його живі істоти не даремно посилають у небо свої поклики. Ніби плетуть

складну химерну мережу, яка покриває землю і все на ній, — ось що дає змогу траві рости, а дереву плодоносити. Ось вона — живильна система вічного двигуна Всесвіту, яку колись первісні люди обожнювали. Його настрій, його почуття, його спокій — це теж частина цієї живильної системи. У цьому ж незримому русі, у цій невидній пульсації, у цьому живильному подиху є, однак, не одне начало, а два. Дві води існує на землі — жива і мертва, два вогні горять — обігрівачий та спалюючий, два повітря — одне дає змогу дихати, а друге — бурі й урагани. Два начала — це життя і смерть. Кожне щастя — це апогей життя. Щастя живе в нашій спроможності бути спокійними та відчувати велику насолоду миру (за В. Шевчуком).

- Визначте, що в поданому тексті є відомим, а що новим. Обґрунтуйте свою думку.
- Чи є в тексті прості ускладнені речення? Доведіть це.
- Назвіть види обставин, яких немає в тексті.
- Знайдіть у тексті речення з різними типами зв'язку.
- Перебудуйте будь-яке двоскладне речення на односкладне.
- Поясніть правила вживання тире.
- Як ви розумієте речення «Щастя живе в нашій спроможності бути спокійними та відчувати велику насолоду миру»?
- Із чим асоціюється у вашій уяві річка?

170. Складіть власне ССЦ на тему, яка вам цікава.

§ 26. Мовні засоби міжфразного зв'язку

171. Розгляньте таблицю (с. 120). Користуючись відомостями про перші два способи зв'язку речень у тексті, самостійно дайте усне тлумачення третього способу й письмово доберіть приклад до нього.

Способи зв'язку речень у тексті

Спосіб	Тлумачення	Приклади
Ланцюговий (послідовний)	Речення послідовно поєднані одне з одним (цей спосіб подібний до зв'язку ланцюгової підрядності у складно-підрядному реченні). При ланцюговому способі повторюємо одні й ті самі слова, уживаємо синоніми, використовуємо слова з просторовим значенням.	<i>Горобина та ялина стояли поруч. Зовсім близьенько одна до одної. І тому вони часто перешіптувалися між собою. На ялинці росли хвоїнки й шишки, а на горобині — листя і грона жовтогарячих плодів. Ялинка дивилася на свою подругу. Горобині було незручно, і вона почервоніла. Кожний плід її спалахнув жаром. Ялинка замилювалась нею. Яка гарна горобина! (з учнівського твору).</i>
Паралельний	Речення зіставляємо або протиставляємо; вони рівноправні, часто однотипні за будовою; при паралельному зв'язку розвиток думки йде через зіставлення ознак, які приписуємо спільному предмету висловлення. При паралельному способі використовуємо слова з просторовим значенням, контекстуальні синоніми. Паралельний спосіб використовуємо в творах-описах.	<i>Ромашка</i> <i>На лісовій галявині серед зеленого різнотрав'я красується скромна квіточка ромашка. Її білі пелюстки нагадують віночок-хустинку, що облямовує краплинку сонця — жовту серцевину. На тоненькому зеленому стебельці рослина гордо тримає свою голівку-віночок, що тягнеться до яскравого сонечка (уривок із твору).</i>
Комбінований	Речення поєднані як послідовним, так і паралельним зв'язком.	

Запам'ятайте!

Засоби зв'язку речень у тексті

Лексичні засоби	Лексичний повтор — це повтор слова або використання спорідненого слова для досягнення точності та зв'язності тексту, що дає змогу зберегти єдність теми.	<i>...Озеро розташоване недалеко від Водяного в Чорному лісі. Чому назвали озеро найзагадковішим місцем України? Згадане Берестувате озеро має принаймні, так вважають, загальну площу 16 гектарів... Озеро має кілька таємниць... (з підручника).</i>
	Синонімічна заміна — це заміна слова в одному реченні синонімом або синонімічним висловом в іншому реченні. Доцільне	<i>Вітчизна та мати — ці слова є найсвятішими, найдорожчими словами для кожної людини.</i> <i>Не може бути життя без вірності матері, мові, рідній землі, адже</i>

Лексичні засоби	використання синонімів уточнює або підкреслює нашу думку, урізноманітнює мовлення і надає йому додаткової виразності. Синоніми бувають як лексичні, так і контекстуальні.	людина починається з колиски та материнської пісні. Це чудове, співуче й мелодійне слово — мама. Ми бачимо її у світі єдину, єдину у квітах, у пташині, у хвилях Дніпра — у тому вічному й нетлінному, що прийшло до нас крізь століття (з підручника).
	Використання антонімів (лексичних і контекстуальних).	Один був високого зросту, інший — зросту низького (з твору). Червоне — то любов, а чорне — то журба (Д. Павличко).
	Використання слів однієї тематичної групи (наприклад, природа).	Гарячі промені сонця пригріли холодну після зими землю , задзюрчали струмки , заспівали птахи . Ми нетерпляче чекаємо пробудження всього живого . Дуже хочеться побачити красуню природу в її зеленій величі. Першою з'являється молода травичка . Вона ще не вкриває землю суцільним килимом, а росте лише в окремих місцях (з твору).
Граматичні засоби	Єдність видових і часових форм — використання дієслів одного виду й одного часу — підкреслює хронологічну єдність тексту. Так, в описах, як правило, використовуємо дієслова недоконаного виду, а в розповіді — доконаного.	
	Займенникова заміна , тобто заміна іменника або іншої частини мови займенником (це дуже поширений засіб зв'язку). При цьому займенник отримує ознаки тієї частини мови, яку він замінює.	Мені подобаються вірші поетеси . У її громадянській ліриці відчуваються біль і переживання за долю України, її народу. Їй болить і якийсь моральний занепад серед людей. Важко відокремити її пейзажну лірику, адже, здається, для поетеси нерозривні і людина, і природа... (з твору).
	Займенник може бути й засобом зв'язку слів у реченні, зв'язку двох речень, а також групи речень. Він може замінити ціле речення.	Отже, час на війні — один із вирішальних факторів перемоги. Це добре знали в минулому (з підручника).
	Використання сполучників, часток, вставних слів , які є засобами зв'язку всередині речень. Наприклад, вставні слова отже, отож	Підкова на щастя Кожний із вас, сподіваюся , знає вислів «підкова на щастя». Та не всім, далебі , відоме його походження. Історія цього афоризму сягає глибокої

Граматичні засоби	та інші найчастіше поєднують останню частину тексту з попередньою.	давини. Ще в Стародавніх Римі та Греції був звичай підковувати коней і волів. Якщо, скажімо , ратаї чи воїни робили це з практичних міркувань, то для заможної верхівки таке оздоблення тварини мало суто обрядовий характер... (за В. Скуратівським).
	Речення-скрепи	Переходимо до наступної частини розповіді. Про це йшлося раніше. Як уже було визначено та інші.

172. Прочитайте текст. Визначте його головну думку. З'ясуйте, які засоби зв'язку речень є в цьому тексті.

Навіщо людині займатися саморозвитком і самовдосконаленням, адже більшість людей живуть без цього? Але в таких людей, як правило, життєвих труднощів набагато більше, ніж у тих, хто прагне до самовдосконалення.

Саморозвиток — це шлях до цікавого й насиченого життя, до досягнення своєї мрії. Це копітка робота над собою. Людина ставить

собі цілі й завдання, здобуваючи нові знання та навички для здійснення мрії. Вона чітко знає, чого хоче, і невтомно йде до цієї мети. Якщо ви не впевнена в собі людина, постійно спотикаєтеся на життєвому шляху, не отримуючи при цьому задоволення і щастя від життя, то вам точно потрібно почати займатися саморозвитком і самовдосконаленням.

Мотивація самовдосконалення проста: такі люди рідше хворіють, адже гармонія в душі приводить у гармонію тіло. Такі люди найчастіше успішні в житті, з благополучною сім'єю та хорошою кар'єрою. Це шлях до успіху й процвітання.

Що робити, щоб бути розвиненим? (З інтернету)

- Продовжте текст, користуючись засобами зв'язку речень у тексті, відображеними в таблиці (с. 120–121).

173. Оберіть уривок із художнього тексту улюбленого автора / улюбленої авторки з підручника української літератури чи будь-якої іншої книжки, із часопису чи літературного сайту. Дослідіть засоби зв'язку речень у тексті, використовуючи знання, отримані на уроці.

§ 27. Розвиток мовлення.

Твір-розповідь на суспільну тему

174. Прочитайте словникову статтю. З'ясуйте значення слова *суспільний*. Дослідіть, у яких словосполученнях його найчастіше вживаємо.

Суспільний. 1. Який стосується всього суспільства як сукупності стосунків, що поєднують людей у процесі виробництва й відтворення їхнього матеріального життя. Уживаємо зі словами *поділ праці, прогрес, розвиток, чинник, характер виробництва, небезпека, праця, свідомість, науки*. 2. Який виражає відносини, становище людей у суспільстві. Уживаємо зі словами *договір, клас, мораль, система, форма господарювання, буття, самоврядування*. 3. Створений суспільством у процесі виробництва, який є спільним надбанням. Уживаємо зі словами *продукт, фонди споживання, надбання*. 4. Який має, відчуває потребу жити в суспільстві: *суспільна людина*; який живе в групі (про тварин): *суспільні комахи (бджоли, оси, терміти, мурахи тощо) (з інтернету)*.

175. Опрацюйте текст. Чи можна назвати теми, перераховані в ньому, *суспільними*? Обґрунтуйте свою думку. Поспілкуйтеся на цю тему в класі.

Коли штучний інтелект попросили запропонувати теми для творів на суспільну тематику, то він створив досить прийнятий перелік.

Першочерговими були названі сучасні проблеми людства.

1) Вплив соцмереж на молодь: як соціальні мережі змінюють наше життя, спілкування та сприйняття світу. Які позитивні та негативні наслідки цього впливу?

2) Екологічні проблеми: глобальне потепління, забруднення довкілля, зникнення видів. Що ми можемо зробити, щоб змінити ситуацію?

3) Проблема булінгу: чому виникає булінг, які його наслідки та як із ним боротися.

4) Роль молоді в суспільстві: яку роль відіграє молодь у сучасному світі, як молоді люди можуть впливати на зміни.

5) Проблема дискримінації: які види дискримінації існують у суспільстві, як боротися з нею.

Далі штучний інтелект запропонував тему про історичні події та постаті.

1) Постаті, які змінили світ. Їхній внесок у розвиток людства.

2) Історичні події, які вплинули на хід історії, причини та наслідки.

3) Порівняння минулого й сьогодення: як змінилося життя людей за останні 100 років. Які висновки ми можемо зробити, ураховуючи історичний досвід?

Серед запропонованих тем були також і філософські питання.

1) Що таке *щастя*? Що робить людей щасливими? Як досягти щастя?

2) Який сенс життя? Чи існує якийсь вищий сенс у житті? Що мотивує людей?

3) Що таке *свобода*? Які обмеження свободи існують у сучасному світі? Як досягти справжньої свободи?

4) Етика штучного інтелекту: як розвиток штучного інтелекту вплине на наше життя. Які етичні питання виникають у зв'язку із цим?

Штучний інтелект порадив подумати про ідеальне суспільство або суспільство, у якому ви б не хотіли жити, та описати його особливості; написати лист майбутнім поколінням або взяти інтерв'ю у відомої історичної постаті (*з інтернету*).

176. Послухайте виступ дев'ятикласника на класних зборах. Чи можна вважати тему виступу суспільно важливою? Обґрунтуйте свою думку.

Століття — це мить в історії людства, проте за цей час світ змінився. Технологічний прогрес, соціальні революції, глобалізація — усе це залишило глибокий слід на нашому житті. Порівняймо, як змінилося життя людей за останні сто років. Які уроки ми можемо винести із цього досвіду?

На початку ХХ століття життя було зовсім іншим. Люди пересувалися на конях, листувалися традиційними листами, а інформація поширювалася за допомогою газет і радіо. Нині ж ми маємо в кишені потужні телефони, що здатні з'єднати нас із будь-якою точкою світу. Інтернет радикально змінив спосіб спілкування, навчання та роботи. Соціальні мережі дають змогу нам бути на зв'язку з друзями та родичами по всьому світу, а онлайн-сервіси спрощують наше життя.

Якщо раніше люди виконували переважно фізичну роботу, то тепер дедалі більше професій пов'язані з інформаційними технологіями. Автоматизація виробництва призвела до звільнення багатьох людей, але водночас створила нові можливості для розвитку. Змінився і характер роботи: якщо раніше люди працювали в основному на одному місці, то сьогодні дедалі частіше трапляється дистанційна робота та фріланс.

Соціальні відносини також зазнали значних змін. Раніше сім'я була основною одиницею суспільства, а шлюб вважали нерозривним союзом. Нині ж цінності змінилися, і дедалі більше людей віддають перевагу індивідуалізму та свободі вибору.

Зі сказаного вище ми можемо зробити висновки.

Постійні зміни у світі це норма. Ми повинні бути готовими до нових викликів і можливостей.

Технології змінюють наше життя. Важливо знати, як технології впливають на нас, і використовувати їх розумно.

Глобалізація робить нас взаємозалежними. Проблеми однієї країни можуть вплинути на життя людей по всьому світу.

Соціальні цінності змінюються. Ми повинні бути толерантними до інших культур і поглядів.

Важливо зберігати людські цінності. Незважаючи на всі технологічні досягнення, найважливішими залишаються любов, дружба та взаємодопомога.

Історія вчить нас, що прогрес неминучий. Але від нас залежить, яким буде цей прогрес. Ми можемо використовувати технології для покращення життя на планеті або ж для його руйнування. Вибір — за нами.

Отже, минуле століття було часом бурхливих змін. Ми стали свідками неймовірних досягнень науки й техніки, але водночас зіткнулися з новими проблемами. Розуміння цих змін допоможе нам краще підготуватися до майбутнього та створити більш справедливе та процвітаюче суспільство (з інтернету).

177. Користуючись матеріалом попередніх вправ, оберіть одну проблему темою свого твору та складіть твір-розповідь, використовуючи подані нижче поради.

- Оберіть тему, яка вас цікавить.
- Зберіть матеріал. Використовуйте різноманітні джерела інформації: книжки, статті, інтернет-ресурси.
- Структуруйте свій твір. Вступ, основна частина, висновки — це класична структура твору.
- Використовуйте яскраві приклади. Це допоможе зробити твір більш цікавим і переконливим.
- Перевірте орфографію і пунктуацію. Акуратне оформлення твору — це ознака поваги до читача.

Українсько-
угорський
словник

виклик — kihivás
пристойний — тут: jelentős
самоврядування — önkormányzat
сенс — értelem
суспільний — társadalmi, közösségi
чинник — tényező

§ 28. Розвиток мовлення. Складання мікротекстів різних стилів

178. Прочитайте текст. Що нового ви дізналися? Чи створюєте ви мікротексти самостійно? Якщо так, то які саме?

Мікротекст — це короткий, але змістовний текст, який передає певну ідею або інформацію. Він може бути як самостійною одиницею, так і частиною більшого тексту. На відміну від довгих есе чи статей, мікротексти вирізняються лаконічністю та чіткістю викладу.

Чому мікротексти такі популярні? Бо в сучасному світі ми маємо справу з величезним потоком інформації, а мікротексти дають змогу швидко ознайомитися з основними ідеями. Їх зручно читати на смартфонах, планшетах та інших гаджетах. Мікротексти часто використовують для активізації уваги, стимулювання до дії або передання основних повідомлень.

Існує безліч форматів мікротекстів, серед яких найпоширеніші: пости в соціальних мережах, заголовки та підзаголовки (короткі фрази, які привертають увагу до основного тексту), слогани (фрази, які легко можна запам'ятати й асоціювати з брендом або продуктом), SMS-повідомлення, мікрооповідання (дуже короткі історії, які містять сюжетну лінію) тощо.

Особливостями мікротекстів є лаконічність, конкретність, емоційність та оригінальність. Їх використовують маркетологи, журналісти, у літературі й освіті.

Приклади мікротекстів:

- *реклама*: «Смачно, корисно, швидко. Тільки в нас!»;
- *пост у соцмережах*: «Найкращий день для початку нового життя — сьогодні!»;
- *заголовок статті*: «Як навчитися швидко читати»;
- *мікрооповідання*: «Вона відкрила двері й побачила його. Серце замерло. Це було саме те, чого вона так довго чекала».

Створення ефективних мікротекстів — це мистецтво, яке можна розвивати. Головне — це вміння лаконічно та яскраво виражати свої думки (з інтернету).

179. Пригадайте, які стилі мовлення ви вчили, які ознаки характерні для кожного з них. Оберіть у класі одне слово, наприклад *весна, стілець, мир* чи будь-яке інше. Об'єднайтеся в п'ять груп. Кожна група обирає для себе певний стиль мовлення і складає відповідно до нього текст про обране слово (*розповідь, опис чи роздум; десять речень*). Зачитайте в класі підготовлені тексти. Обговоріть, чи відповідають вони заявленому стилю, наскільки легко чи важко було працювати над текстом. А якщо були труднощі, то в чому вони полягали?

180. «Асоціативний ланцюжок». Хтось з учнів / учениць чи вчитель / учителька називає слово, інші по черзі додають по одному слову, яке асоціюється з попереднім. Наприклад: *книжка — читання — знання — освіта — майбутнє...* Гра може продовжуватися доти, поки всі учні й учениці не долучаться до неї, а потім розпочатися знову.

181. Пригадайте, що таке *загадки*. Чи любите ви їх розгадувати?

- Загадайте який-небудь предмет чи явище. Складіть короткий текст, у якому опишіть предмет або явище так, щоб інші могли його відгадати.
- Зачитуйте по черзі тексти. Інші учні й учениці в класі мають відгадати вашу загадку.

182. Прочитайте текст. Визначте його головну думку. З'ясуйте, чи корисною буде для вас ця інформація, у якому випадку. Котру з порад ви обов'язково використаєте в житті?

Людський мозок і пам'ять — унікальні, вони пристосовані зберігати великий обсяг інформації. Але іноді ця здатність «дрімає», і її потрібно «розбудити». Існує кілька надійних способів того, як поліпшити свою пам'ять і швидко все запам'ятовувати, «переселяючи» потрібну інформацію з короткострокової в довгострокову пам'ять.

Розвивайте уяву. Відомо, що люди, які запам'ятовують величезні числа, завжди мають розвинену уяву. Вони уявляють числа у вигляді рослин, тварин і неживих предметів. Так, наприклад, двійка — це лебідь, вісімка — сніговик, одиниця — стовп біля дороги, шістка — замок. Якщо ви не можете це уявити відразу, то створіть малюнок.

Рухайтесь. Заняття спортом, танці, будь-який рух — це спосіб поліпшити кровообіг, а значить, активізувати психічні процеси, що забезпечують сприйняття, відтворення і перероблення інформації.

Займіться рукоділлям. Будь-яке рукоділля (вишивання хрестиком, плетіння браслетів, нанизування намистин тощо) добре активізує пам'ять і роботу головного мозку в цілому.

Стимулюйте пам'ять запахами. Перед важливим заняттям, коли потрібно запам'ятати багато інформації, треба оточити себе запахами, які стимулюють процеси запам'ятовування. Можна використовувати аромалампу з лимонною, м'ятною або розмариною олією.

Зосередьтеся на процесі запам'ятовування. Не літайте в хмарах, коли вам потрібно запам'ятати щось. Треба зосередитися на цьому процесі: обмірковувати його, слухати, проводити паралелі зі своїм життям або з наявними знаннями. Потрібно постаратися «зачепити» якомога більше почуттів і думок. Це підвищить імовірність запам'ятати важливі речі.

Напружуйте пам'ять. Не поспішайте вдаватися до допомоги всезнаючого інтернету, коли розгадуєте кросворд або треба згадати назву кінофільму, а постарайтеся згадати самотійно.

Тренуйтеся. Багато читайте, записуйте назву книжки, автора, імена героїв і коротко сюжет.

Забудьте про зубріння — не потрібно заучувати інформацію, не розуміючи, не бачачи образи перед очима.

Асоціюйте — щоб запам'ятати ім'я щойно представленої вам людини, подумки асоціюйте її з відомою особистістю або зі своїм знайомим чи родичем.

Повторюйте. Необхідно повертатися до потрібної для запам'ятовування інформації кілька разів на день, і вона відкладеться у вашій пам'яті.

До речі, ці поради також допоможуть швидко позбутися стресу (з *інтернету*).

- Уявіть, що ви працюєте в рекламній агенції. Вам потрібно прорекламувати унікальність людського мозку й способи його розвитку. Використовуючи подані вище відомості, створіть власні мікротексти: пости в соціальних мережах, заголовки та підзаголовки, слогани, мікрооповідання тощо. Продемонструйте результат та обговоріть у класі.

§ 29. Розвиток мовлення. Складання тез до науково-популярного тексту

183. Прочитайте текст.

Уявляєте будинок. Тези — це як фундамент для цього будинку, міцна основа, на якій тримається вся споруда. Так само і в наукових працях, доповідях чи виступах: тези є основоположними ідеями, які ви хочете довести або розкрити. Це короткі, чіткі та лаконічні твердження, які виражають головну думку вашого дослідження.

«Навіщо писати тези?» — спитаєте ви. Вони структурують думки й допомагають упорядкувати ваші ідеї та викласти їх логічно. Коли ви чітко формулюєте тези, вам легше донести свою думку до слухачів або читачів. Вони економлять час: маючи готові тези, ви швидше орієнтуєтесь у матеріалі під час підготовки доповіді чи написання роботи. Також тези допомагають запам'ятати основні моменти вашого дослідження. Учителі часто просять учнів складати тези, щоб оцінити їхнє розуміння матеріалу та вміння формулювати думки.

Як писати тези? Визначте головну ідею: що саме ви хочете довести у своїй роботі. Сформулюйте твердження: висловте свою думку чітко й конкретно, підкріпіть її аргументами — кожна теза повинна мати обґрунтування. Тези мають бути логічно поєднані між собою та утворювати єдине ціле. Будьте лаконічними: тези мають бути короткими й зрозумілими.

Приклад тез на тему «Вплив соціальних мереж на молодь».

- Соціальні мережі значно впливають на формування світогляду підлітків.
- Активне користування соцмережами може призвести до розвитку залежності.
- Соціальні мережі є потужним інструментом для поширення інформації, але також і для маніпуляцій.

Пам'ятайте! Тези — це не лише перелік фактів, а й ваше особисте бачення проблеми. Тому не бійтеся висловлювати свою думку й підкріплювати її аргументами. Бажаємо успіхів у написанні тез! (з *інтернету*).

- Що таке теза?
- Яке правило є найголовнішим під час написання тез?

184. Прочитайте текст. Скориставшись поданими в попередній вправі рекомендаціями, складіть до нього тези.

ЩО ТАКЕ КРЕДИТНИЙ ЛІМІТ НА КАРТЦІ ТА ЯК НИМ КЕРУВАТИ

Кредитні картки дедалі більше входять в ужиток через зручність у використанні, адже їхній власник має можливість не тільки зберігати свої заощадження, а й користуватися коштами банку. Як працюють картки?

Що таке кредитний ліміт? Кредитний ліміт — це максимальна сума коштів, яку банк може видати власникові кредитної картки для користування на довгостроковій основі. Зазвичай виплатити його безкоштовно можна протягом місяця-двох, пізніше — вираховують відсотки.

Як банк визначає кредитний ліміт позичальника? Перш ніж видати клієнту платіжну картку з певним кредитним лімітом, банк перевіряє благонадійність такої людини в бюро кредитних історій (не тільки кредитна історія за картками в цьому та інших банках, а будь-які інші види позик у них, наприклад кредити готівкою). На підставі аналізу цієї інформації банк ухвалює рішення про надання того чи іншого кредитного ліміту.

Максимум виділених коштів регулюється на законодавчому рівні. Без довідки про доходи в українських банках можна отримати кредитний ліміт у середньому до 50 000 грн. Якщо надати довідку про доходи, кредитний ліміт може досягати 200 000 грн.

Що зробити, щоб кредитний ліміт став більшим?

- Регулярно користуватися кредитними коштами обраної фінустанови й у визначений термін сплачувати заборгованість;
- надати довідку про доходи;
- повідомити про майно (рухоме, наприклад принести технічний паспорт на автомобіль, або нерухоме, наприклад право власності на квартиру);
- показати закордонний паспорт (так, для деяких банків це перевага);
- оформити страхування (якщо його ще немає);
- стежити за оновленнями на сайті, адже деякі банки проводять акції, під час яких також можна підвищити кредитний ліміт.

Чому деяким особам установлюють нульовий кредитний ліміт?

- Людину визнали неблагонадійним позичальником / неблагонадійною позичальницею;
- є картки, які випускають із нульовим кредитним лімітом, тому, звернувшись до менеджера банку з проханням установити потрібну суму, клієнт отримає бажане.

Причини, через які можуть відмовити в установленні кредитного ліміту:

- невідповідність заробітку й бажаного ліміту;
- погана кредитна історія в інших банках;
- несвоєчасна сплата боргів у цьому банку;
- нерегулярне використання картки.

Отже, користуючись картою, клієнт банку має сплачувати заздалегідь, бути на зв'язку (зазвичай працівники банку зазначають у базі даних, якщо не можуть додзвонитися). Указуйте відомості про доходи, сплачуйте кредитною великі покупки, які демонструють ваш дохід, заведіть дебетову картку, виплатіть заборгованості в інших банках, і сума кредитного ліміту вас приємно здивує (*з інтернету*).

- За складеними тезами перекажіть текст, доповнивши його власними міркуваннями про переваги та недоліки кредитної картки (*усно*). Розповідаючи про користування кредитною картою, наведіть як приклад досвід вашої сім'ї чи знайомих.
- **Практична робота.** Зайдіть на сайт одного з українських банків (їхній перелік можна знайти в інтернеті, увівши в пошукову стрічку «українські банки»). Знайдіть серед запропонованих послуг умови надання кредитів. Уважно прочитайте їх. З'ясуйте, під який відсоток надають кредит, на який строк, як банк розраховує суму, яку повинен повернути клієнт. Поділіться в класі отриманою інформацією. З'ясуйте, який банк дає найвигідніші кредити. Що, на вашу думку, треба пам'ятати, користуючись кредитною картою?

§ 30. Мовні аспекти вивчення речення

Пригадайте!

Порядок слів у реченнях — це розташування слів у реченні стосовно одне одного.

В українській мові порядок слів вільний, бо за кожним членом речення не закріплено постійного місця. Проте це не означає, що правил словопорядку в реченні не існує.

Розрізняють два **типи порядку слів**:

прямий, або звичайний (підмет перед присудком; додаток після підпорядковуючого слова; означення перед означуваним словом).

зворотний, або інверсія (присудок перед підметом; додаток перед підпорядковуючим словом; означення після означуваного слова).

Як правило, за прямого порядку слів на початку речення подаємо «дане» («відоме»), наприкінці — «нове».

Логічний наголос — виділення в реченні за допомогою посилення голосу одного зі слів, найбільш важливого за змістом.

Логічний наголос — виражальний засіб усного мовлення.

185. Поміркуйте, якої відповіді вимагатиме кожне із запропонованих питальних речень, якщо їх прочитати так, щоб логічно наголошеним було виділене слово.

1. **Ти** намалював цей пейзаж аквареллю? 2. Ти намалював **цей** пейзаж аквареллю? 3. Ти намалював цей пейзаж **аквареллю**? 4. Ти намалював цей **пейзаж** аквареллю?

- Запишіть кожне питальне речення з відповіддю. Чи впливає логічний наголос на порядок слів?

186. Прочитайте речення, звертаючи увагу на логічний наголос. Як ви розумієте зміст цих прислів'їв? Укажіть речення з непрямым порядком слів. Чи допоміг вам порядок слів краще зрозуміти зміст прислів'їв? Обґрунтуйте доцільність інверсії.

1. Не висидить сова сокола. 2. Не зазеленіють сходи, де всілося вороння. 3. У білих рукавичках можуть бути чорні рученята. 4. Не з власної волі пішла коза на базар. 5. На місці ліщини калина не росте. 6. У заздрості на все великі очі (*нар. тв.*).

- Напишіть твір-мініатюру за одним із прислів'їв або змодельуйте ситуацію, де одне з прислів'їв стало б висновком (*усно*).

187. Прочитайте речення. Як спотворив їхній зміст неправильний порядок слів? Відредагуйте речення і запишіть їх.

1. Мамутові бивні після тривалих переговорів з адміністрацією зоологічного музею поповнили унікальну колекцію експонатів. 2. Цього року будуть виділені земельні ділянки під забудову хлівів для фермерів району. 3. Шановний Василю Олександровичу, випускники коледжу запрошують Вас на традиційну зустріч із дружиною, яка відбудеться 2 липня в актовій залі коледжу. 4. Іван виконав три дні тому записані справи.

Пригадайте!

Граматична основа речення — основна частина (структурна схема) речення, що складається з його головних членів — підмета та присудка.

Головні члени речення

Член речення	Питання	Вид за способом вираження	Приклади
Підмет	хто? що?	простий	<u>він</u> прийшов, <u>мама</u> сміялася
		складений	<u>багато учнів</u> прийшло, <u>кожний із нас</u> узяв участь
Присудок	що робить предмет? який він є? хто або що він є?	простий дієслівний	він <u>прийшов</u> , мама <u>сміялася</u>
		складений дієслівний	я <u>почав читати</u> , я <u>повинен читати</u>
		складений іменний	вона <u>учениця</u> , вона <u>здібна</u> , погода <u>була вітряна</u> , він <u>став першим</u>

- За характером граматичної основи** речення може бути:
- двоскладним (є і підмет, і присудок);
 - односкладним (є один головний член речення).
- За кількістю граматичних основ (частин)** — простим або складним.
- За наявністю або відсутністю другорядних членів речення** — не поширеним або поширеним.
- Ускладненим** є речення, якщо в ньому є звертання, однорідні члени речення, відокремлені члени речення або вставні конструкції. Якщо їх немає, то речення є **неускладненим**.
- Речення може бути **повним** або **неповним**.
- За метою висловлювання** — розповідним, питальним або спонукальним; **за емоційним забарвленням** — окличним або неокличним.

188. Випишіть спочатку синтаксичні конструкції з простим підметом, а потім — зі складеним.

Усталений перебіг подій; сценаристом став Михайло Петрович; шестеро з нас залишилося; якийсь хлопець сказав; вартовий на посту не відволікається; устав хтось із хлопців; чоловік із шість прийшло; ожина — корисна ягода; збереться багато учнів; діти з учителем прийшли; жити — Вітчизні служити.

- **Ключ.** У кожному словосполученні підкресліть другу від початку букву. З них прочитаєте закінчення вислову давнього римського філософа Сенеки: «Перш ніж сказати що-небудь іншим, ...».

189. Замініть прості дієслівні присудки на складені дієслівні. Які додаткові відтінки ця заміна вносить у висловлення?

Фрукти краще збирати рано-вранці в суху погоду. Тоді вони довго залишатимуться свіжими. Інакше вони швидко псуються. Складають фрукти в кошики або ящики. Фрукти тільки тоді по-справжньому корисні, коли їх не обробляють без потреби хімікатами. У будь-якому випадку перед уживанням плоди ретельно миють (із журналу).

190. Виразно прочитайте уривки з віршів, дотримуючись логічного наголосу, пауз та інтонації.

1. Люди — прекрасні. 2. Земля — мов казка. 3. Кращого сонця ніде нема. 4. Загруз я по серце у землю в'язко. 5. Вона мене цупко трима. 6. І хочеться бути дужим, і хочеться так любить, щоб навіть каміння байдуже захотіло ожити і жити! 7. Воскресайте, камінні душі! 8. Розчиняйте серця, чоло, щоб не сказали про вас грядущі: їх на землі не було (з тв. В. Симоненка).

- Перепишіть речення, підкресліть граматичні основи.
- Виконайте завдання в зошиті, проставивши в таблиці відповідний номер речення. Деякі завдання можуть мати кілька відповідей.

1. Позначте прості речення.
2. Позначте складні речення.
3. Позначте речення зі складеним підметом.
4. Позначте речення зі складеним іменним присудком.
5. Позначте речення зі складеним дієслівним присудком.
6. Позначте односкладні речення.
7. Позначте речення, де простий підмет виражений займенником.
8. Позначте речення, де в одній із граматичних основ підмет виражений дієприкметником.
9. Позначте складне речення, у якому три граматичні основи.

завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9
речення									

191. Прочитайте текст. Перепишіть його, розставивши розділові знаки.

Серед заморських напоїв що прижилися в нас треба назвати й какао Звідки воно Іспанці припливши до Мексики побачили що місцеві жителі варять напій із насіння дерева і що цей напій дуже приємний на смак Повертаючись на батьківщину іспанці взяли із собою боби цієї рослини щоб ознайомитися з ними Виявилось що крім приємного смаку у цього напою є ще й інші значно важливіші властивості він зміцнює і швидко відновлює сили людини Цей напій ацтеки називали «чоколатль» у європейців — «какао» від назви дерева А шоколадом називали інший надзвичайно популярний нині на всій земній кулі виріб із бобів дерева який

можна взяти із собою куди завгодно у далекий похід в експедицію у польоти на полюс і в космос (за А. Коваль).

- Пронумеруйте речення. Виконайте завдання, указавши номери речень.
 1. Речення з підрядною означальною частиною
 2. Відокремлений додаток є в реченні
 3. Відокремлена обставина є в реченні
 4. Двокрапку при однорідних членах ставимо в реченні
 5. Двокрапку між частинами безсполучникового складного речення ставимо в реченні
 6. Багатокомпонентне складнопідрядне речення з однорідною підрядністю
 7. Речення з підрядною з'ясувальною частиною

192. Прочитайте текст (цифри в дужках позначають номери рядків). Визначте його головну думку.

(1–4). Майстерність митця полягає в тому, щоб не лише вправно, але й творчо використати можливості мови. Вдале використання речення уважному читачеві може дати естетичну насолоду, допомогти розкрити задум автора, уявити в деталях об'єкт зображення.

(5–10). Прості речення підкреслюють ізольованість суб'єктів і дій, а складні підсилюють і визначають їхню єдність. Суттєво змінюється інтонація при поєднанні простих речень у складне. Текст, що складається з простих чи коротких речень, більш експресивний. Він допомагає передати відчуття незв'язності явищ, настрій напруженості, схвильованості, що може бути викликане найрізноманітнішими причинами.

(11–12). Складні, великі речення, як правило, роблять інтонацію плавною, спокійною, уповільненою.

(13–14). Зазвичай текст, побудований із простих речень, справляє враження книжності, ускладненості.

(15–22). Найбільші можливості для створення виразності мають безсполучникові речення, особливо якщо між їхніми частинами існують чіткі логічні зв'язки, які виражають за допомогою сполучників, підрядних або деяких сурядних. Відсутність сполучника, який би визначив чітко тип цих зв'язків, з одного боку, посилює інтонацію, тому що нею компенсується, а з іншого — залишає простір для уяви читача, який ніби стає співавтором тексту, домислюючи чітке граматичне оформлення речення.

(23–25). Важливе значення має і порядок слів. Так, інверсія слугує письменникові хорошим засобом для постановки смислових та емоційних акцентів у тексті (з інтернету).

- Виконайте завдання в тестовій формі.

1. За стильовими ознаками текст

- А** художній
Б науковий

- В** публіцистичний
Г офіційно-діловий

2. У тексті немає мікротеми про роль

- А складносурядного речення
- Б простого речення
- В безсполучникового речення
- Г порядку слів

3. Про важливе значення використання мовних можливостей ідеться в рядках

А 1–4	В 5–10
Б 15–22	Г 23–25

4. Враження книжності, ускладненості справляє текст, побудований із речень

- А безсполучникових
- Б простих і складних
- В простих
- Г неповних

5. Стати читачеві «співавтором» тексту допомагають

- А прості речення
- Б складні сполучникові речення
- В односкладні речення
- Г безсполучникові речення

6. Значення *виразний* у тексті має слово

А логічний	В естетичний
Б творчий	Г експресивний

- Керуючись поданими в тексті порадами щодо використання різних типів речень, розкажіть про свої перші враження від кінофільму, який вам дуже сподобався, або про цікаву поїздку. Виберіть спосіб, щоб розповідь звучала: а) схвильовано, напружено; б) плавно, спокійно, уповільнено.

193. Розв'яжіть пунктуаційні задачі-жарти. Поясніть свої «розв'язки». Наведіть власні приклади.

1. Двоє учнів, Василь і Мишко, зустріли свого старшого друга Андрія, якого давно не бачили. Андрій два роки тому закінчив школу й пішов працювати на завод. Василь запитав Андрія: «Як ти вчишся?» А Мишко запитав так: «Як, ти вчишся?» Хто з учнів не знав, що Андрій не лише працює, а й вчиться.

2. Один дотепник написав у листі своєму другові: «У нас у селі багато дерев: троянд, соняшників». А друг не зрозумів жарту й у своїй відповіді звинуватив друга в неуцтві. Яка пунктуаційна основа цього жарту «неука»?

3. «Усі речовини доводять: учені складаються з атомів», — написав один дотепник. Як «примусити» вчених займатися своєю справою?

4. На дошці оголошень написано: «Громадяни, корови, телята й інша худоба можуть пастися тільки на спеціально відведених місцях». А все ж, що ж повинні робити громадяни?

5. Рябчики кажуть: «Мисливці люблять подрімати на деревах». Хто чим повинен займатися?

Українсько-
угорський
словник

в'язко — itt: süppedve, ingoványosan
воздати — megad, megfizet
завжди — mindig, állandóan
поблажливий — türelmes, megértő
цупко — itt: keményen, erősen

194. Перепишіть речення, уставляючи пропущені розділові знаки. Пояс-
ніть їхнє вживання (усно).

1. Питає у неба земля Чи будеш моїм оборонцем (М. Нагнибіда).
2. Діду а куди лебеді полетіли запитав хлопчик (М. Стельмах). 3. Я коли
вирослу теж садівником буду не зводячи очей із дядька палко промовив
Юрко (І. Цюпа). 4. Одгородила Доля шматочок поля та й каже Отут нам
з тобою сіяти Хочеш — жито, хочеш — пшеницю, мак, свиріпу, овес, щи-
рицю Чи по самий горизонт насій собі клопотів і гризот (Л. Костенко).

- Перебудуйте два речення на речення з непрямою мовою (на вибір). Запи-
шіть їх у зошит.

§ 31. Розвиток мовлення.

Твір-роздум у публіцистичному стилі

195. Прочитайте текст. Зверніть увагу на лексику, яку використовує автор.
Знайдіть у тексті ознаки публіцистичного стилю.

Ми живемо в дивовижний час — час нечуваного піднесення інформа-
ційних технологій і систем зв'язку. Поступово інтернет перетворюється
на неосяжну бібліотеку всієї планети. Крім іншого, це означає, що ідеї
стають глобальними, світ — єдиним, і в ньому чи не найважливішою осо-
бою (як тисячоліття тому переписувач давньоєгипетських текстів) стає
комп'ютерний технолог. Перетворюючись на віртуальний (уявний) ди-
восвіт, комп'ютер скасовує чимало звичних традицій і понять. Прогрес
не зупинити, на його шляху ми маємо щось надбати, а щось утратити.
Тобто сплатити ціну за те, щоб стати розумнішими та досконалішими.

Та дещо викликає певне збентеження. Нещодавно в газетах промай-
нуло повідомлення: за даними соціологів, понад сорок відсотків доросло-
го населення зовсім не читає книжок. Школярі розучилися сприймати

письмовий текст, часто не розуміють його, погано аналізують, не можуть виокремити основні тези й використати отриману інформацію. Навряд чи винен у цьому комп'ютер. Адже він — знаряддя в навчанні. Усе залежить від того, як ним користуватися. А от чи замінить комп'ютер книжку — це ще питання. Хоч би яким захопливим був комп'ютерний світ, він поки що не в змозі скасувати деякі традиційні форми оволодіння знаннями. Заглядати в майбутнє, як кажуть, справа невдячна. Але можна передбачити, що вік книжки не минув. Вона ще довгі століття надійно слугуватиме читачам, даючи радість і задоволення, поглиблюючи художнє мислення і пробуджуючи уяву. А в цьому, мабуть, і полягає сенс насиченого життя, до якого прагне й прагнутиме кожна освічена людина (з «Дитячої енциклопедії»).

- Перекажіть текст, доповнюючи його власними роздумами про роль книжки в житті сучасної людини (усно).
- Напишіть твір на одну з поданих тем (за зразком).
 1. Вплив сьогодення на наше майбутнє.
 2. Ідеальна родина.
 3. Кохання: реальність чи вигадка?
 4. Яке суспільство можна вважати справді демократичним?
 5. Тема на ваш вибір.

§ 32. Розвиток мовлення. Виступи у форматі TED

196. Прочитайте текст. Перегляньте деякі відео із сайту, указанного в тексті. За потреби увімкніть субтитри.

TED — це аббревіатура від англійського «Technology, Entertainment, Design» (технології, розваги, дизайн). Це некомерційна організація, яка проводить конференції, де найяскравіші мислителі та новатори з усього світу діляться своїми ідеями. Ці ідеї, як правило, спрямовані на покращення світу, вирішення глобальних проблем і розвиток людства.

Чим відрізняються виступи TED від будь-яких інших?

- *Коротка та яскрава форма:* виступи TED зазвичай тривають не більше 18-ти хвилин. Це дає змогу донести до аудиторії основну ідею швидко й ефективно.
- *Різноманітність тем:* теми виступів охоплюють широкий спектр — від науки й технологій до мистецтва, дизайну, соціальних проблем та особистісного розвитку.
- *Візуальний складник:* виступи TED часто супроводжуються яскравими візуальними ефектами, інфографікою та відео, що робить їх більш цікавими та легшими для запам'ятовування.

- *Вплив на аудиторію:* мета виступів TED — не лише передати інформацію, а й надихнути аудиторію, спонукати її до дії та змінити її світогляд.

Безкоштовно переглянути виступи TED можна на офіційному сайті організації: <https://www.ted.com>. Чому треба дивитися TED Talks? Тому що ви дізнаєтеся про нові ідеї, технології та підходи до вирішення проблем. Виступи TED можуть стати джерелом натхнення для власних проєктів та ідей. Слухаючи людей, що висловлюють різні точки зору, ви навчитеся аналізувати інформацію та формувати власну думку. Переглядаючи TED Talks, також зможете покращити своє розуміння англійської мови на слух і збільшити свій словниковий запас.

Якщо ви хочете спробувати себе в ролі спікера TED, ось кілька порад:

- виберіть цікаву й актуальну тему;
- сформулюйте чітку та зрозумілу ідею;
- структуруйте свій виступ;
- використовуйте яскраві візуальні матеріали;
- готуйте свій виступ, повторюйте;
- будьте впевненими в собі.

Існує також рух TEDx, який дає можливість людям організовувати власні локальні конференції TED у своїх містах. Це чудова можливість для місцевих спікерів поділитися ідеями із широкою аудиторією.

Отже, виступи TED — це прекрасна можливість дізнатися про нові ідеї, надихнутися та розширити світогляд. Якщо ви хочете розвиватися як особистість і зробити світ кращим, обов'язково знайдіть час, щоб подивитися кілька TED Talks (*з інтернету*).

- Чи чули ви щось про виступи у форматі TED? Якщо так, то поділіться інформацією з однокласниками й однокласницями.

- Прочитавши текст, оберіть одну із запропонованих тем чи будь-яку іншу та підготуйте власний виступ TED у класі, школі. При виборі теми потрібно враховувати інтереси аудиторії (які теми будуть найбільш актуальними та цікавими для однолітків), свої знання і досвід (про що ви зможете розповісти найбільш докладно та захопливо) і мету виступу (хочете розважити аудиторію, надихнути її до дії чи просто поділитися своїми думками).

Бажаємо вам успіхів у підготовці до виступу!

Ось кілька ідей, які можуть вас надихнути.

- Штучний інтелект та його вплив на наше життя. Як ШІ змінює світ, які можливості та виклики він несе?
- Віртуальна реальність: нові горизонти чи цифрова пастка. Обговорення її переваг і недоліків, впливу на соціальні взаємини та ментальне здоров'я.
- Кібербезпека: як захистити себе в цифровому світі. Практичні поради щодо безпечного користування інтернетом і соціальними мережами.

- Екологічні проблеми та шляхи їхнього вирішення. Як кожен із нас може зробити внесок у збереження планети?
- Волонтерство та громадянська активність: як змінити світ навколо себе.
- Ментальне здоров'я: важливість турботи про себе в цифрову епоху.
- Як знайти своє покликання та досягти успіху? Поради щодо самопізнання, визначення мети та подолання труднощів.
- Мистецтво як засіб самовираження: роль творчості в житті підлітків та її вплив на емоційний стан.
- Важливість читання: як книжки можуть змінити наше життя. Обговорення впливу літератури на розвиток особистості.
- Як розвинути навички публічних виступів і подолати страх сцени?
- Альтернативні джерела енергії: як забезпечити стійке майбутнє для планети.

§ 33. Розвиток мовлення. Виготовлення медіапродукту

197. Прослухайте текст.

Медіапродукти — це будь-який вміст, створений за допомогою медіа (медіазасобів) і призначений для поширення через різні канали комунікації. Це може бути як інформація, так і розваги, а також поєднання обох.

Основні характеристики медіапродукту:

- створений за допомогою медіа, тобто для його створення використано різні технології та інструменти: камери, мікрофони, комп'ютери, програмне забезпечення тощо;
- призначений для аудиторії і має на меті донести певну інформацію, ідеї або емоції до конкретної аудиторії;
- поширюється через різні канали, а саме через телебачення, радіо, інтернет, друковані видання, кінотеатри та ін.

Медіапродуктами є відео (кінофільми, телесеріали, кліпи, відеоролики на YouTube), аудіо (музика, подкасти, аудіокниги), текст (статті, книжки, блоги, пости в соцмережах), комп'ютерні ігри й ігри на мобільних телефонах, програмне забезпечення (операційні системи, додатки), вебсайти тощо.

Залежно від призначення медіапродукти мають різну функцію: інформаційну, розважальну, освітню, рекламну чи ідеологічну.

Медіапродукти відіграють важливу роль у сучасному суспільстві. Вони формують нашу думку, впливають на нашу поведінку та спосіб життя. З одного боку, медіапродукти можуть бути джерелом знань і розваг, а з іншого — засобом маніпуляції та дезінформації.

Важливо критично оцінювати інформацію, яку ми отримуємо через медіа, і не піддаватися на всілякі маніпуляції (*з інтернету*).

- Чи дізналися ви щось нове про медіапродукти? Які саме медіапродукти ви використовуєте найчастіше? Чи знаєте, як розрізнити маніпуляцію та дезінформацію в медіа? Обговоріть ці питання в класі, за потреби знайдіть інформацію на спеціалізованих сайтах.

198. Прочитайте текст.

СТВОРЕННЯ МЕДІАПРОДУКТУ: ВІД ІДЕЇ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ

Створення медіапродукту — це творчий і водночас технічний процес, який вимагає поєднання різних навичок і знань. Розглянемо докладніше кожен етап цього шляху.

Як почати? Виберіть тему, яка вас цікавить і в якій ви хотіли б себе реалізувати, а також формат медіапродукту, який вам найбільше підходить і який ви хотіли б створити. Знайдіть необхідні інструменти: завантажте необхідні програми або скористайтесь онлайн-сервісами. Розробіть детальний план роботи над вашим проєктом. Експериментуйте! Спробуйте різні підходи й не бійтеся помилятися.

Де шукати ідеї? Спостерігайте за навколишнім світом, шукайте натхнення в повсякденному житті, у новинах, у книжках, фільмах і музиці. Обговорюйте ідеї з друзями, спілкуйтеся з однолітками, діліться своїми ідеями та слухайте їхні пропозиції. А ще шукайте натхнення в соціальних мережах, на тематичних форумах і блогах.

Пам'ятайте, що найголовніше — це отримувати задоволення від процесу створення!

Звичайно, ви можете працювати як самотійно, так і в команді. Уміння створювати якісні медіапродукти — це не тільки захопливий процес, який дає змогу реалізувати свої творчі ідеї і впливати на світ навколо вас, а ще й основна вимога для кандидатів на вакансії багатьох сучасних професій (*з інтернету*).

- Як ви думаєте, чи важко створювати медіапродукти? Які знання та навички для цього потрібні? Обговоріть це питання в класі.

199. Ознайомтеся з переліком сучасних інструментів для створення медіапродуктів.

Відеоредактори: «Adobe Premiere Pro», «Final Cut Pro» та інші.

Аудіоредактори: «Audacity», «Adobe Audition».

Графічні редактори: «Adobe Photoshop», «Illustrator».

Платформи для розроблення вебсайтів: «WordPress», «Wix».

Платформи для розроблення мобільних додатків: «React Native», «Flutter».

- Якими інструментами для створення медіапродуктів користуєтеся ви? Назвіть їх. Які інструменти порадите своїм одноліткам? Чому?
- Придумайте та створіть медіапродукт на ваш вибір (короткометражний фільм, рекламний ролик, аудіокнигу, комікси, плакат, статтю на вебсайт, презентацію тощо). Презентуйте в класі готовий продукт.

§ 34. Повторення та узагальнення вивченого в 5–9-х класах

Пригадайте!

Фонетика — розділ мовознавства, що вивчає звуковий склад мови.	Графіка — розділ науки про мову, у якому розглядають способи передавання звуків мовлення на письмі.	Орфоепія — розділ граматики, що регулює норми вимови.	Орфографія — розділ граматики, що вивчає правильне написання слів.
---	--	--	---

200. Відгадайте звуки та складіть із них слова.

1. Приголосний, дзвінкий; його пара — [с];
приголосний, сонорний; його пара — [ф];
голосний, наголошений, в алфавіті позначають двадцять четвертою буквою;
приголосний, глухий, його пара — [г].
2. Приголосний, дзвінкий; його пара — [п];
голосний, наголошений, в алфавіті позначають двадцять четвертою буквою;
приголосний, глухий; його пара — [г];
приголосний, сонорний; його пара — [ф];
голосний, ненаголошений, в алфавіті позначають першою буквою.

- До якого розділу граматики належить перше слово-відгадка, до якого — друге? Дайте визначення цим термінам.

201. Поділіться на дві групи. Відповідайте по черзі на запитання. Якщо якась група не може відразу дати відповідь на запитання, право відповіді переходить до наступної групи. Переможцем стає та група, у якої більше правильних відповідей.

1. Що таке *алфавіт*?
2. Скільки букв в алфавіті?

3. Які букви можуть позначати два звуки?
4. Яка буква не має звукового вираження?
5. За допомогою чого утворюються звуки?
6. Скільки звуків в українській мові?
7. Скільки голосних звуків? Назвіть їх.
8. Наведіть приклади приголосних звуків.
9. Якими можуть бути приголосні звуки?
10. Назвіть дзвінки, глухі звуки.
11. Які звуки в українській мові завжди вимовляємо твердо?
12. Який звук завжди м'який?
13. Які два звуки позначаємо двома буквами?
14. Коли в слові вони можуть позначаємо не один, а два самостійних звуки?

202. Запишіть подані слова за алфавітом. Назвіть кількість звуків і букв у них. Визначте м'які приголосні, дзвінки та глухі. Поясніть на прикладах, як позначаємо м'якість приголосних на письмі.

Первоцвіт, Маруся, білочка, гілка, сім'я, самоповага, гідність, ріпка, танець, цариця, чекаю, зелений, дякувати, швидкий, хвиля, дзеркальний, майор, індієць, цокотати, льох.

- Назвіть орфограми у виділених словах.

203. Перепишіть слова, уставляючи, де потрібно, пропущені букви або знаки, та об'єднуючи приклади за орфограмами: 1) правопис апострофа; 2) правопис м'якого знака; 3) правопис **-н-** і **-нн-** із різними частинами мови; 4) правопис дзвінких і глухих приголосних; 5) спрощення в групах приголосних; 6) подовження та подвоєння приголосних. Поясніть свій вибір (усно).

Юніст.., юніст..ю, юн..ат, кіс..лявий, чотир..ма, св..ято, прем..єра, якіс..ний, сервіс..ний, п..ятнадцять, шіс..надцять, попідтин..ю, дит..ясла, арф..яр, во..зал, я..би, п'я..десят, ател..є, моло..ьба, фля..ка, пля..ка, знан..я, стат..ей, стат..я, Монтеск..є, бон..а, дол..ар, Іл..їн, Мар..їн, миш..як, голу..ка, залю..ки.

204. Словниковий диктант. Прочитайте слова, виправляючи помилки. Обґрунтуйте свою відповідь (усно).

Мариво, зхопити, розписати, безхрїшний, диветься, сціпити, щчепити, майак, св'ято, менший, чотирьма, шішнадцять, пяддесять, понні, доллар.

- Запишіть слова правильно.

Пригадайте!

Слово складається з *основи* та *закінчення*. Закінчення можуть мати тільки змінні слова. Закінчення, що не має звукового вираження, називаємо *нульовим*. Основа складається з кореня, префікса та суфікса.

Слова творимо *морфологічним* (безафіксним, префіксальним, суфіксальним, суфіксально-префіксальним способами, способом складання слів або основ, за допомогою аббревіації) і *неморфологічним* (перехід однієї частини мови в іншу, переосмислення значення слова, злиття сполучень слів в одне слово) способами.

205. Згрупуйте й запишіть слова: 1) що не мають закінчень; 2) що мають корінь і закінчення; 3) що мають префікс, корінь, суфікс і закінчення. Які слова «зайві»? Як вони утворені?

Наяву, перехід, проводити, хор, хорист, провідник, перекотиполе, приїхав, дуб, Маша, самовивіз, підберезовик, дев'ятикласник, щоденник, двоповерховий, ознака, знаковий, метеор, будиночок, цвіт, яблуня, олівець.

206. Прочитайте текст. Визначте його головну думку. Чи погоджуєтеся ви з позицією автора?

Кожне завтра починається сьогодні. Для того щоб кращим ставало життя, треба багато й добре працювати. З дитячих років готуйте себе до праці. «Працею красна людина», — говорить народна мудрість. У праці, хоч яка вона на перший погляд непомітна, зміст і радість життя. Ваше сьогоднішнє навчання — це тяж праця. І праця нелегка, яка вимагає великої впертості й наполегливості. Адже треба оволодіти знаннями, які дуже швидко можна здобути в час наукових і технічних відкриттів (за Л. Гордєєвою).

- Випишіть із тексту форми та спільнокореневі слова до слова *праця*. Доповніть спільнокореневі слова власними прикладами.
- Випишіть із тексту слова, що не мають закінчень. До яких частин мови вони належать?
- Розберіть за будовою слова *непомітна*, *мудрість*.

207. Розгляньте таблицю. Пригадайте, на які групи поділяємо слова за значенням. Дайте визначення синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. Запишіть по чотири приклади до кожної групи слів. Уведіть у речення омоніми та пароніми.

Групи слів	За звуковою формою	За значенням
омоніми	однакові	зовсім різні
синоніми	різні	однакові або близькі
антоніми	різні	протилежні
пароніми	подібні	різні

208. Складіть речення на кожне зі значень поданих слів. Доведіть, що ці слова багатозначні.

Вивёршувати — 1) робити верх на будівлі, скирті і т. ін.; 2) наповнювати щось вище країв, з верхом; 3) закінчувати щось будувати, створювати.

Завзятий — 1) дуже діяльний, енергійний; який наполегливо домагається якоїсь мети; 2) який пристрасно віддається якій-небудь справі; 3) непохитний, непримиренний (про вдачу, характер і т. ін.).

209. Виберіть серед поданих варіантів правильне тлумачення слова. Зверте відповідь зі «Словником іншомовних слів».

- Дайджест* — коротка пресконференція; короткий огляд новин.
Ексклюзивний — витончений; винятковий.
Менталітет — спосіб мислення особи або групи осіб; авторитет.
Електорат — коло виборців; електроприлад.
Моніторинг — спостереження; облік.

- Уведіть у речення українські відповідники до кожного слова.

210. Виконайте завдання в тестовій формі.

1. Установіть відповідність між словом і групою лексики, до якої воно належить.

Слово	Група лексики
1 рать	А загальноживана лексика
2 вебсайт	Б застаріле слово
3 гіпербола	В неологізм
4 зошит	Г термін

2. Установіть відповідність між словом і стилістичною групою, до якої воно належить.

Слово	Стилістична група
1 морфологія, морфема	А просторічна лексика
2 сидю, злодюга	Б професіоналізми
3 черевики, вечеряти	В наукова лексика
4 ринг, аут	Г побутова лексика

3. Установіть відповідність між фразеологізмом і синонімом.

Фразеологізм	Синонім
1 пасти задніх	А схожі
2 обоє рябоє	Б замовкнути
3 потрібен, як рибі парасолька	В відставати
4 прикусити язика	Г зайвий

211. Поділіться на дві групи. Давайте відповіді на запитання по черзі. Якщо якась група не дає відповіді відразу, черга переходить до суперника. Кожну правильну відповідь буде оцінено одним балом. Переможцем стає група, яка отримає більше балів.

1. Що вивчає морфологія?
2. Скільки частин мови в українській мові?
3. На які дві групи поділяємо частини мови?
4. До якої групи належать частини мови, що мають лексичне значення, відповідають на питання та можуть бути членами речення?
5. Яка із частин мови не належить до жодної з груп?
6. Які частини мови належать до іменних?
7. Які частини мови належать до змінних?
8. Які частини мови та форми дієслова є незмінними?
9. Які частини мови відмінюємо?
10. Яку частину мови дієвідмінюємо?
11. До якої групи частин мови належать прийменник, сполучник і частка?
12. Яка із частин мови вказує на дію або стан предмета?

212. Запишіть слова в чотири колонки за частинами мови: 1) іменники; 2) прикметники; 3) дієслова; 4) прислівники.

Уповільнюй, удосконалення, величний, віч-на-віч, сумка, паросток, Ірина, намагатися, чимскоріш, абияк, хата, активний, натщесерце, нашвидкуруч, іменник, інколи, ароматизувати, вікно, малесенький.

- **Ключ.** З перших букв написаних слів складіть побажання.

213. Перепишіть словосполучення, розкриваючи дужки (слова, що в дужках, поставте у відповідну форму).

1. Вийшов із (кімната), трохи (морозиво), багато (сніг), написати (речення), розмовляє з (друзі).
2. (Зелена) ялинкою, (синє) неба, у (гарний) настрої, у (чистий) поле, (товариський) вдача, (середній) класу.
3. З (перший) разу, один із (два), (другий) лютого, усі за (один), один із (шість), на (сім) небі.
4. Кожен із (ми), говорив із (він), подякував (вони), з (усі) знайомими, від (ця) пори, у (моє) серці.
5. Ми (подякувати), їм (дати), ти (бігти), ви (боротися), я (роздавати), ти (чхати).

- Якої самотійної частини мови немає в дужках? Як ви думаєте чому?
- Виконайте дослідження виділених словосполучень (за будовою, за головним словом, за залежним словом). Визначте тип підрядного зв'язку.

214. Поставте дієслова в 1-шу особу множини та запишіть у дві колонки:
1) із закінченням **-емо (-ємо)**; 2) із закінченням **-имо (-їмо)**.

Спитати, нести, терти, очистити, сидіти, мести, остерігати, стати, стишити, забирати, бачити, стояти, рюмсати, стерегти, пилити, тьохкати.

- **Ключ.** З других букв записаних слів складіть закінчення вислову французького філософа Д. Дідро: «Люди перестають мислити, коли ...»

215. Прочитайте текст.

ЯК НАВЧИТИСЯ ПИСАТИ БЕЗ ПОМИЛОК

Читайте! Читання художньої літератури — це найбільш правильний шлях, щоб навчитися грамотно писати. Зорова пам'ять навіть без вашої волі фіксуватиме правопис складних слів, мовних зворотів. Згодом ви зможете легко згадати, як правильно писати те чи інше слово.

Пишіть диктанти. На переконання філологів, це складний, але найбільш ефективний спосіб навчитися писати без помилок як для дитини, так і для дорослої людини. Після написання та

перевірки кожного диктанту дуже важливо проводити роботу над помилками.

Вивчайте підручники української мови. На дозвіллі читайте правила, виконуйте вправи, пишіть словникові диктанти.

Учіть напам'ять тексти. Це можуть бути і вірші, і проза. Такий спосіб допоможе не тільки підвищити рівень грамотності, а й покращити пам'ять. Крім того, вимовлена в потрібний час і в потрібному місці цитата класика істотно піднесе вас в очах друзів, знайомих. Після того як ви прочитаєте напам'ять вивчений уривок, напишіть його на папері: так ви зможете зміцнити ще й зорову пам'ять.

Не (боятися) заглядати в словник! Навіть професійні коректори, які (мати) за плечима десятки років практики, завжди (тримати) на робочому столі орфографічний словник, щоб мати можливість усякий раз упевнитися в правильності написання того чи іншого слова.

Просто (переписувати) тексти художньої літератури. (Відкривати) збірник диктантів або (взяти) твір класика й (переписувати) по 5–10 сторінок на день. Це (допомогти) підвищити грамотність та ерудицію (з інтернету).

- Перепишіть два останні абзаци тексту, розкриваючи дужки. Дієслова поставте в потрібній формі.
- Утворіть від ужитих в останньому абзаці дієслів усі часові форми. Визначте їхню перехідність, дієвідміну.

Пригадайте!

Дієприкметник — особлива форма дієслова, що називає ознаку за дією або станом і відповідає на питання <i>який?</i>	Дієприслівник — особлива незмінювана форма дієслова, що називає додаткову дію або стан і відповідає на питання <i>що роблячи? що зробивши?</i>
Дієприкметник як форма дієслова має такі ознаки: – вид (доконаний, недоконаний); – час (теперішній, минулий); – може бути активного чи пасивного стану; – змінюємо за родами, числами, відмінками; – може мати залежні слова; – у реченні є означенням або іменною частиною складеного присудка.	Дієприслівник як форма дієслова має такі ознаки: – незмінюваність; – вид (доконаний і недоконаний); – може мати залежні слова (іменник, займенник, прислівник); – у реченні виконує роль обставини.

216. Прочитайте тексти. Чи об'єднані вони спільною головною думкою? Якщо так, сформулюйте її.

I. Рідна оселя. З нею ми пов'язані тисячами ниток, тут зустрічаємо кожний новий день. Приваблива вона в будні, а ще більше — у свята.

Ще **здавна** в українській оселі в неділю стіл застеляють вишитою скатертиною. На стіл ставлять букет квітів. А ліжка накривають красивими покривалами. Подушки виставляють у вишитих наволочках.

У святкові дні оселю прикрашають **по-різному** (за В. Круковською).

II. **Здавна** рушник супроводжував людину від самого народження і до смерті. Відзначаючи народження дитини, рушниками пов'язували кума й куму. Брав із собою родинний оберіг син, вирушивши з маминої домівки. Донька перев'язувала рушниками сватів, коханого. Будуючи хату, крокву теж піднімали на полотняних рушниках. Нехтуючи цими звичаями, ми перериваємо своєрідний життєвий літопис (з «Українського народознавства»).

- Випишіть дієприкметники та дієприслівники. Охарактеризуйте їх. Поясніть розділові знаки в реченнях із цими формами дієслова.
- До якої частини мови належать виділені слова? Обґрунтуйте свій вибір.
- Який вид односкладних речень переважає в цих текстах? Чим це можна пояснити?

Пригадайте!

Прислівник — незмінна самотійна частина мови, що виражає ознаку дії або стану, ознаку іншої ознаки чи предмета. Прислівники відповідають на питання *як? де? куди? звідки? коли?* За значенням їх поділяємо на такі **розряди**: способу дії; міри та ступеня; місця; часу; причини; мети. Прислівники на **-о, -е** (спільнокореневі з якісними прикметниками) можуть мати ступені порівняння. У реченні найчастіше є обставинами.

217. Пригадайте правила правопису прислівників. Прочитайте слова. Поясніть їхній правопис. Доберіть і запишіть до кожного з прислівників по три-чотири приклади, які б підтверджували кожне з правил.

1. По-нашому — 2. По-перше — 3. На жаль — 4. Змолоту — 5. Назавжди — 6. З боку на бік — 7. Кінець кінцем — 8. Видимо-невидимо — 9. Будь-що-будь —

- Оберіть шість прислівників і складіть із ними речення (на вибір).

218. Випишіть у три колонки сполучення слів: 1) з прийменниками; 2) зі сполучниками; 3) із частками.

Зшити й випрасувати; озеленяй не роздумуючи; змочити у воді; поріг із дерева; хай буде так; оглянути по порядку; пускати кораблики по воді; дорога та мила; ось чого бракує; стиснути в руці; плов не вдався; то ж бо й воно; знайти на дорозі; свій же він; оглянути й узяти; піти до товариша; щоб знав дуже добре; допоміг би трохи.

- **Ключ.** У кожному сполученні підкресліть другу від початку букву. Із цих букв складіть закінчення вислову давньогрецького поета Менандра: «Немає нічого ...»
- Укажіть, які сполучення слів не належать до словосполучень (слова, зв'язані підрядним зв'язком). Яка службова частина мови є в таких сполученнях слів?

219. Перепишіть слова, розкриваючи дужки. Поясніть правопис службових частин мови.

Коли(ж), тільки(що), (що)духу, казна(що), так(що), все(ж)таки, подібно(до) того(як), наче(б), то(б)то, то(ж), тільки(но), хоч(би), (аби)хто, що(сь), казна(з)чим, десь(не)десь, звідки(не)будь, (ні)скільки, (не)доїдає, із(за)лісу, (ні)би, як(би), що(б).

220. Послухайте текст. Визначте його головну думку. З'ясуйте, чи корисною буде для вас ця інформація. У якому випадку?

Способи запам'ятовування... Щодо цього існують різні думки. Деякі віддають перевагу заучуванню. Але найвдалішим способом запам'ятовування вважають мнемотехніку (мнемоніку). Що це таке? Це досить комплексна система, яка включає, зокрема, запам'ятовування асоціаціями.

Треба запам'ятати дату — спробуйте згадати, що ця дата означає для вас особисто. Може, це день народження тітки? А може, у цей день ви вперше щось зробили або куди-небудь з'їздили? Або раптом ця дата нагадує чийсь телефон? Тільки не треба спеціально вишукувати сімейні свята. А то на іспиті вам доведеться згадувати ще й про них.

Треба запам'ятати формулу? Подивіться на неї під іншим кутом. Спробуйте прочитати її як слово. Зіставте букви у формулі з якимось словом і складіть смішне речення, яке «застрягне» в голові.

Дуже зручно запам'ятовувати будь-які визначення, явища, події, звівши їх до того, що ви вже знаєте. Учите якесь довге визначення — спробуйте його спростити. Важливо зрозуміти суть визначення, а не заучувати його. Рідко хто з викладачів негативно сприймає пояснення правила своїми словами, замість заученого варіанта. Навпаки. Якщо ви можете переказати визначення своїми словами, то ви його розумієте. А значить: розумієте матеріал.

У людей розвинені різні види пам'яті: зорова, слухова, моторна. Людям із розвиненою зоровою пам'яттю корисніше буде читати матеріал. Потім згадуєте сторінку, на якій написана потрібна тема. Тому, у кого розвинена моторна пам'ять, краще ще раз переписати матеріал (наприклад, зайнятися написанням шпаргалок).

Якщо відчуваєте, що розумієте матеріал і можете його пояснити, але ще не втомилися, продовжуйте!

Перед сном можна якщо не вчити, то хоча б перегорнути пройдений матеріал: спробувати, дивлячись на заголовок, згадати загальний зміст питання (якщо не виходить, перегляньте розділ). Психологи стверджують, що найкраще запам'ятовується інформація, отримана під час засинання і пробудження.

Можна писати шпаргалки! Під час написання ви ще раз опрацюєте матеріал. Але користуватися ними не треба. Коли в кишені лежить такий папірець, то ти не думаєш. Залишиш шпаргалку вдома — і починаєш згадувати вивчене. Тому краще написати шпаргалку й залишити вдома (з інтернету).

- Виконайте завдання до тексту.
 1. Випишіть слова (*три–п'ять*), у яких кількість букв і звуків різна. Поясніть, завдяки чому (*усно*).
 2. Випишіть терміни.
 3. Випишіть слова з префіксом **най-**. Поясніть їхній правопис. До якої частини мови вони належать?
 4. Знайдіть і выпишіть дієслова із заперечною часткою **не**. Поясніть їхній правопис (*усно*).

5. Випишіть по одному розповідному, питальному та спонукальному реченню. Поясніть уживання розділових знаків у таких реченнях (усно).
6. Перепишіть виділену синтаксичну конструкцію. Охарактеризуйте її (усно).

Українсько-
угорський
словник

крóква — szarufa
 льох — pince
 ма́ківка — mákvirág
 натщéсерце — éhgyomorra
 рать — *rég.* hadnép, sereg
 рю́мсати — nyafogni, sirni

221. Відредагуйте словосполучення. Запишіть.

В двох словах, в деякій мірі, згідно наказу, змагання по настільному тенісу, пропустити із-за хвороби, надішли по адресі, по роману Загребельного, по ініціативі, відділ по справам неповнолітніх, розмовляє на угорській мові, розпис на дереві, наказ по коледжі, відпочивати по обіді, із-за помилків.

- Складіть речення із чотирма відредагованими словосполученнями.

ЗМІСТ

Від авторів	3
-----------------------	---

ВСТУП

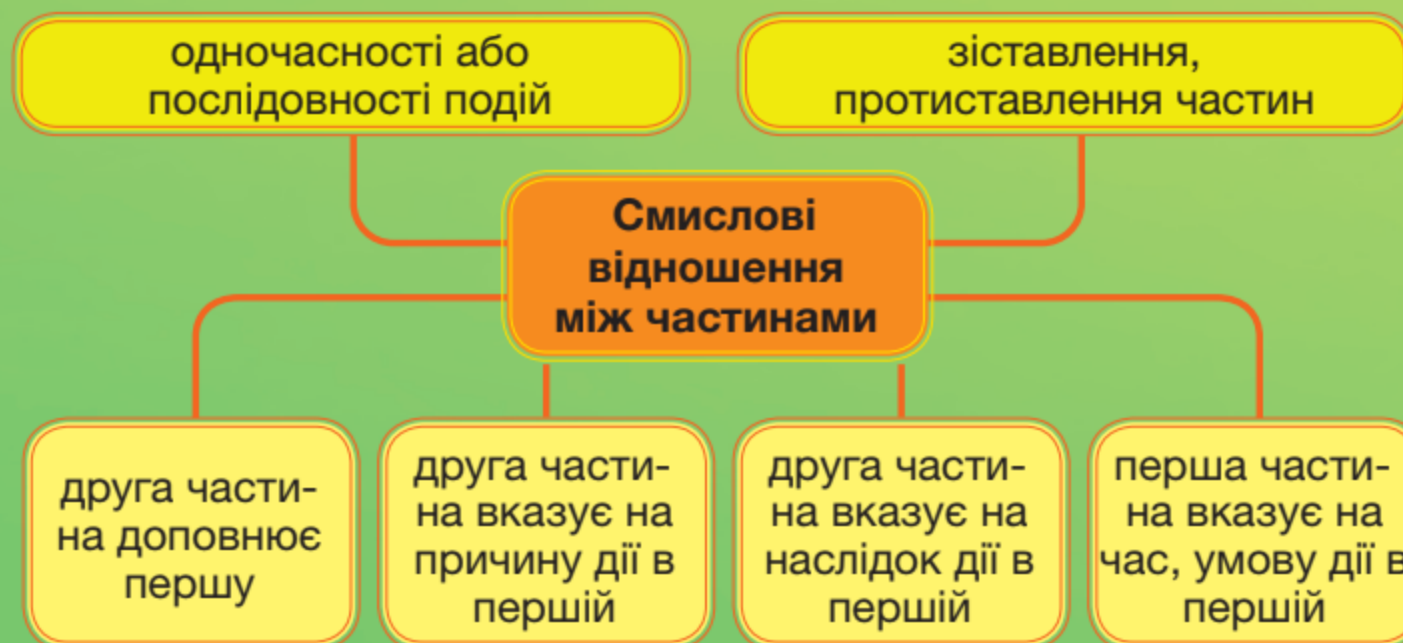
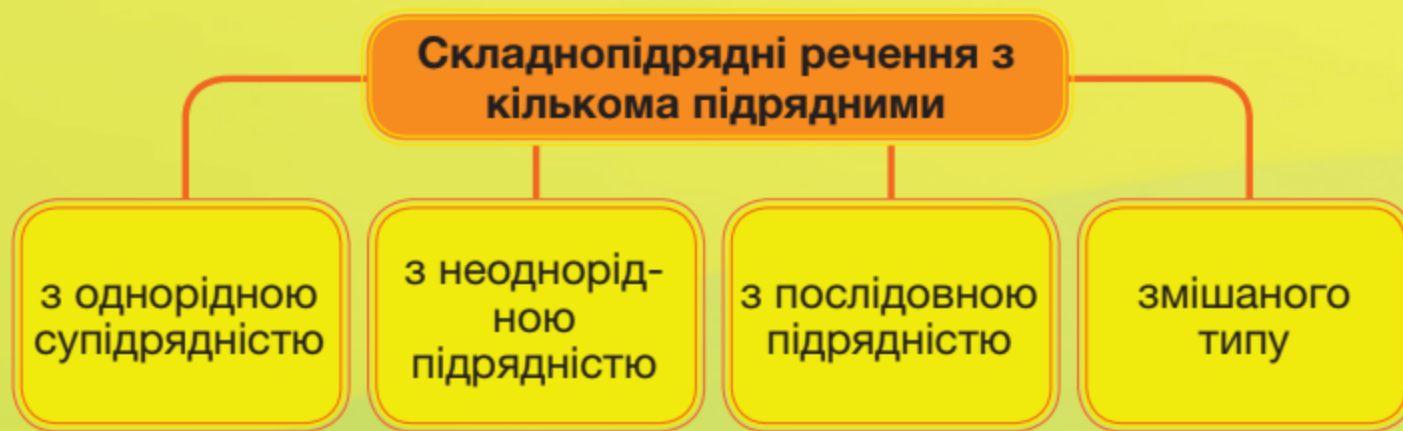
§ 1. Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування та впливу	4
§ 2. Систематизація та узагальнення вивченого у 8-му класі . .	7

СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

§ 3. Основні відомості про складне речення. Складні речення без сполучників, із сурядним і підрядним зв'язком.	18
§ 4. <i>Розвиток мовлення.</i> Робота з текстом. Читання мовчки тексту публіцистичного стилю	23
§ 5. <i>Розвиток мовлення.</i> Усний переказ тексту науково-популярного стилю	27
§ 6. Складносурядне речення, його будова й засоби зв'язку в ньому. Сміслові відношення між частинами складносурядного речення	28
§ 7. <i>Розвиток мовлення.</i> Стислий письмовий переказ тексту публіцистичного стилю	35
§ 8. Розділові знаки у складносурядному реченні	37
§ 9. Синонімічність складносурядних речень із різними сполучниками, а також складносурядного й простих речень	43
§ 10. <i>Розвиток мовлення.</i> Ділові папери. Заява. Автобіографія	46
§ 11. Складнопідрядне речення, його будова, засоби зв'язку в ньому. Розділові знаки у складнопідрядному реченні	51
§ 12. Складнопідрядні речення з підрядними означальними. Синонімічність складнопідрядних речень із підрядними означальними та простих речень із дієприкметниковим зворотом	55
§ 13. <i>Розвиток мовлення.</i> Вибірковий переказ тексту художнього стилю (<i>письмово</i>)	62
§ 14. Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними . .	64
§ 15. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними частинами. Синонімічність складнопідрядних речень із підрядними обставинними та простих речень із дієприслівниковим зворотом	69

§ 16. Поняття про складнопідрядне речення з кількома підрядними. Розділові знаки в реченні з кількома підрядними частинами	78
§ 17. <i>Розвиток мовлення.</i> Складання діалогів за поданою ситуацією	84
§ 18. Непряма мова як різновид складнопідрядного речення. Способи заміни прямої мови непрямою і навпаки	86
§ 19. Безсполучникове складне речення. Основні відомості про безсполучникове складне речення	89
§ 20. Сміслові відношення між частинами безсполучникового складного речення. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні	93
§ 21. <i>Розвиток мовлення.</i> Аудіювання тексту	99
§ 22. <i>Розвиток мовлення.</i> Усний твір-опис зовнішності людини	103
§ 23. Складне речення з різними типами зв'язку. Розділові знаки у складному реченні з різними типами зв'язку . .	105
§ 24. Синонімічність складних речень з різними типами зв'язку й простих речень	110
§ 25. Текст. Складне синтаксичне ціле як будівельний матеріал тексту. Відоме і нове	115
§ 26. Мовні засоби міжфразного зв'язку	119
§ 27. <i>Розвиток мовлення.</i> Твір-розповідь на суспільну тему. . .	123
§ 28. <i>Розвиток мовлення.</i> Складання мікротекстів різних стилів	125
§ 29. <i>Розвиток мовлення.</i> Складання тез до науково-популярного тексту	128
§ 30. Мовні аспекти вивчення речення	130
§ 31. <i>Розвиток мовлення.</i> Твір-роздум у публіцистичному стилі	136
§ 32. <i>Розвиток мовлення.</i> Виступи у форматі TED	137
§ 33. <i>Розвиток мовлення.</i> Виготовлення медіапродукту	139
§ 34. Повторення та узагальнення вивченого в 5–9-х класах. . .	141

Текст — це літературно опрацьоване чи усне повідомлення, що складається з ланцюга речень-висловлювань, об'єднаних у єдине ціле задумом, ідеєю.

